

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN HAYREDDİN KARAMAN'IN İKTİSADİ
GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cengiz DEMİR

DANIŞMAN
Doç. Dr. Recep ÖZDEMİR

ADİYAMAN, 2025

ÖZET

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN HAYREDDİN KARAMAN'IN İKTİSADİ GÖRÜŞLERİ

Cengiz DEMİR

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Haziran/2025, Sayfa:144

Danışman: Doç. Dr. Recep ÖZDEMİR

Asr-ı Saadet'ten uzak yüzyıllarda yaşadığımız günümüzde, İslâmî değerlere uygun bir yaşam sürdürme gayretinde olan bireylerin çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Değişen hayat şartları, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, siyasi olaylar ve bunların etkisiyle sosyal ve iktisadi yapıdaki kaçınılmaz değişim, beraberinde birçok problemi getirmekte ve çoğu zaman İslâmî olan ile İslâmî olmayanın birbirine karıştığı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Günümüz dünyasında İslâm'ın temel ilkelerini doğru bir şekilde aktaran, aynı zamanda çağın ortaya çıkardığı güncel meseleleri İslâm hukuku ve düşüncesi çerçevesinde değerlendiren ve bu konularda çözüm önerileri sunabilen âlim ve mütefekkilere duyulan ihtiyaç her zamankinden daha fazladır.

Baş döndürücü bir hızla değişen ve bireylerin tutum ve davranışlarını şekillendiren günümüz dünyasında, ekonomik sistemler ile İslâm hukuku arasındaki ilişki hem teorik hem de pratik açıdan önemli tartışmalara yol açmaktadır. Bu çerçevede, Hayreddin Karaman'ın iktisadi düşünceleri, ortaya koyduğu içtihadî hükümler ve İslâmî perspektifte konumlandığı alan, modern ekonomide İslâmî ilkelerin uygulanması ve Müslümanların kendilerini konumlandırabilecekleri sahalardan bakımından değerli bir referans sunmaktadır.

“İslâm Hukuku Açısından Hayreddin Karaman'ın İktisadi Görüşleri” adıyla hazırladığımız bu çalışma dört bölüm olarak planlanmış, birinci bölümde hayatı ve ilmi kişiliği, ikinci bölümde borçlar hukuku, üçüncü bölümde bankacılık ve son bölümde güncel iktisadi meseleler hakkındaki düşünceleri ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Hayreddin Karaman'ın iktisadi görüşlerini İslâm hukuku perspektifinden incelemek ve onun düşüncelerinin günümüz ekonomik meselelerine olan katkılarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku; Hayreddin Karaman; İctihat; İktisat; Finans.

ABSTRACT

HAYREDDİN KARAMAN'S ECONOMIC THOUGHTS FROM THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC LAW

Cengiz DEMİR

Department of Basic Islamic Sciences

Adıyaman University, Graduate School of Education, June/2025, Page:144

Supervisor: Assoc. Dr. Recep ÖZDEMİR

In today's world, where we live in centuries far away from Asr-ı Saadet, it is seen that individuals who strive to live a life in accordance with Islamic values face various difficulties. Changing living conditions, scientific and technological developments, political events and the inevitable change in the social and economic structure under the influence of these inevitable changes bring with them many problems and often create a situation where the Islamic and the non-Islamic are mixed. In today's world, the need for scholars and thinkers who can accurately convey the basic principles of Islam, as well as evaluate the current issues of the age within the framework of Islamic law and thought and offer solutions to these issues is greater than ever.

In today's world, which is changing at a dizzying pace and shaping the attitudes and behaviors of individuals, the relationship between economic systems and Islamic law leads to important discussions in both theoretical and practical terms. In this framework, Hayreddin Karaman's economic thoughts, the jurisprudential rulings he has put forward and the area in which he is positioned in the Islamic perspective provide a valuable reference in terms of the application of Islamic principles in the modern economy and the areas where Muslims can position themselves.

This study, titled “Hayreddin Karaman's Economic Views from the Perspective of Islamic Law”, is planned in four chapters; the first chapter deals with his life and scholarly personality, the second chapter deals with the law of obligations, the third chapter deals with banking and the last chapter deals with his thoughts on current economic issues.

The aim of this study is to analyze Hayreddin Karaman's economic views from the perspective of Islamic law and to reveal the contributions of his thoughts to today's economic issues.

Keywords: Islamic Law; Hayreddin Karaman; Ijtihad; Economics; Finance.

TEŞEKKÜR

Bu yüksek lisans tez çalışmamın hazırlanma sürecinde desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen; tez konumun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her aşamada rehberlik eden ve bilgi ile tecrübelerini benimle paylaşan değerli danışman hocam Doç. Dr. Recep Özdemir'e,

Ders aşamasında, derslerine katılmış olmanın yanı sıra kendilerini tanımaktan duyduğum memnuniyetle Doç. Dr. Hasan Maçın ve Dr. Öğr. Üyesi İsmet Kalkan hocalarıma,

Rahatsızlığına rağmen bu meşakkatli süreçte desteğiyle tüm yorgunluğumu hafifleten, moral kaynağım, düşkünü olduğum anneme,

Fedakârlığı ile hayatımı kolaylaştıran, yükümü hafifleten babama,

Zor şartlarda çalışıyor olmasına rağmen ara ve son okumaları yaparak eksik ve aksaklıklarımı fark etmemde destek olan kardeşim Muhammed'e,

Dualarıyla her zaman yanımda olan Semiha, Aynur, Meryem ve tüm aile bireylerime,

Yoğun iş hayatına rağmen son okumayı yaparak eksiklerimi fark etmemde yardımını esirgemeyen Zeynal Demir, Recep Tanrıverdi, Mehmet Yasin Koçak, Oğuz Özmen ve Özkan Yerlikaya hocalarıma,

Çalışmama ilham kaynağı olan, derin ilmî birikimi ve kıymetli düşünceleriyle katkı sunan muhterem Hayreddin Karaman'a en içten şükranlarımı sunuyorum.

Elbette hamd, gayretine ihsanıyla karşılık veren, kulunu yarı yolda bırakmayan, sabredeni sonunda zafere ulaştıran Allah'adır.

Cengiz DEMİR

Haziran 2025 / Adıyaman

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İslâm Hukuku Açısından Hayreddin Karaman’ın İktisadi Görüşleri” adlı çalışmanın bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Adıyaman Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Cengiz DEMİR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Konu ve Kapsamı.....	2
1.2. Amaç ve Önemi	3
1.3. Yöntem ve Kaynak.....	3
1.4. Çalışmanın Bölümleri.....	4
1.5. Literatür ve Bilimsel Katkı.....	5
1.6. Çalışmanın Sınırlılıkları	5
2. HAYREDDİN KARAMAN’IN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ ve ESERLERİ 7	
2.1. Hayatı.....	7
2.1.1. Doğumu ve ailesi	7
2.1.2. Doğup büyüdüğü çevre	8
2.1.3. Eğitim hayatı	9
2.1.4. Evliliği ve evlatları	13
2.1.5. Çalışma hayatı	13
2.1.5.1. Resmi görevleri.....	13
2.1.5.2. Gönüllü faaliyetleri	16
2.2. İlmî Kişiliği ve Eserleri	18

2.2.1. Düşünce hayatına tesir eden şahıslar	18
2.2.2. Genel fıkıh anlayışı	20
2.2.3. Din, mezhep ve tasavvuf anlayışı.....	23
2.2.3.1. Din anlayışı	23
2.2.3.2. Mezhep anlayışı	23
2.2.3.3. Tasavvuf anlayışı	24
2.2.4. Yazı hayatı ve eserleri	25
2.2.4.1. Telif eserleri.....	25
2.2.4.2. Tercüme eserleri	26
2.2.4.3. Heyet halinde yazılan eserleri.....	27
2.2.4.4. Ders kitabı olarak hazırlanmış eserleri	27
2.2.4.5. Edebi ve otobiyografik içerikli eserleri	27
3. BORÇ İLİŞKİLERİ ve ALIŞVERİŞ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	28
3.1. Borç ilişkileri	28
3.1.1. Borcun geciktirilmesi	28
3.1.2. Borcun yapılandırılması	31
3.1.3. Alacağın temliki	32
3.2. Alışveriş ile ilgili görüşleri.....	34
3.2.1. Faiz	34
3.2.1.1. Faizli kredi.....	36
3.2.1.2. Devlet banka kredisi	38
3.2.1.3. Devlet borçlanma faizi	41
3.2.1.4. Enflasyon oranında faiz.....	42
3.2.1.5. Karz sertifikası	44
3.2.1.6. Nemâ.....	44
3.2.2. Vade farkı	45
3.2.3. Akit.....	46

3.2.3.1. Bey' (satım) akdi.....	48
3.2.3.2. Selem akdi.....	49
3.2.3.3. İstisnâ' akdi	51
3.3. Ticaret Hayatı.....	52
3.3.1. Vadeli satış	52
3.3.2. Vadeli kredili satış	53
3.3.3. Bazı malların ticareti.....	54
3.3.3.1. Domain ticareti	54
3.3.3.2. İnternet oyunlarının yapımı, satımı ve loot box oyunlar	55
3.3.3.3. Elektronik sigara ticareti	56
3.3.3.4. Döviz alım-satımı.....	57
3.3.3.5. Hacedilmiş mal.....	59
3.3.3.6. Stoksuz e-ticaret	59
3.3.3.7. Cuma saatinde alışveriş.....	60
4. BANKACILIK, FİNANS VE GÜNCEL İKTİSADÎ MESELELERE DAİR GÖRÜŞLERİ	62
4.1. Bankacılık ile İlgili Görüşleri	62
4.1.1. Hisse senedi	62
4.1.2. Kredi kartı	67
4.1.3. Bono	70
4.1.4. Tahvil	71
4.1.5. Teverruk.....	72
4.1.6. Sukûk	74
4.1.7. Kripto para	77
4.1.8. Teminat mektubu	80
4.1.9. Offshore.....	82
4.2. Finansman ile İlgili Görüşleri	83

4.2.1. Murâbaha.....	83
4.2.2. Mudarebe	85
4.2.3. Müşâreke.....	86
4.2.4. Finansman kiralama (leasing)	87
4.3. Güncel İktisadi Meseleler	89
4.3.1. Sigorta.....	89
4.3.1.1. Bireysel emeklilik	92
4.3.1.2. Hayat sigortası	95
4.3.1.3. Katılım sigortası	96
4.3.1.4. Karşılıklı-tekafül-üyelik sigortası	98
4.3.1.5. Ticari (primli) sigorta	101
4.3.1.6. Yangın, sağlık, trafik sigortası	102
4.3.1.7. Tarım ve hayvan sigortası.....	103
4.3.1.8. Sigorta acenteliği	104
4.3.2. Network marketing	104
4.3.3. Forex	107
4.3.4. Piyango	108
4.3.5. Promosyon	109
4.3.6. Borsa	110
4.3.6.1. Açığa satış	112
4.3.6.2. Marjlı satış.....	113
4.3.6.3. Yatırım fonları	113
4.3.7. Faktoring	115
5. SONUÇ	116
KAYNAKÇA.....	120
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR DİZİNİ

AAOIFI	: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
BAĞ-KUR	: Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
bk.	: Bakınız
BES	: Bireysel Emeklilik Sistemi
CFD	: Contract for Difference
CSA	: Community Supported Agriculture
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ENDS	: Electronic Nicotine Delivery Systems
FIMA	: Dünya Müslüman Tıp Birlikleri Federasyonu
GES	: Gelire Endeksli Devlet İç Borçlanma Senedi
Hız.	: Hazreti
IUMS	: Dünya Müslüman Alimler Birliği (International Union of Muslim Scholars)
İEFD	: İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi
İİT-İFA	: İslam İş birliği Teşkilatı İslam Fıkıh Akademisi
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
İSEFAM	: İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi
KASKO	: Kara taşıtları sigortası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KURAV	: Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Vakfı
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof.	: Profesör
Dr.	: Doktor
s.	: Sayfa
as	: Aleyhisselam
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TARSİM	: Tarım Sigortaları Havuzu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TDV İSAM : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
TGTV : Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı
Yay. : Yayınları

1. GİRİŞ

İktisat, bireylerin ve toplumların yaşam standartlarını doğrudan etkileyen, dinamik ve çok boyutlu bir disiplindir. Tarihsel süreçte İslâm hukukunun rehberliğinde şekillenen İslâm iktisadı, Müslüman toplumların ekonomik ve sosyal yapılarının oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Dijitalleşme ve küreselleşmenin ekonomik yapıları köklü biçimde dönüştürmesiyle birlikte, ticaret ve finansal sistemlerde son yıllarda dikkat çekici değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönüşüm, yeni finansal araç ve uygulamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış; bunların İslâmî ilkelere uygunluğu, çağdaş İslâm iktisadı literatüründe önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir.

Bu bağlamda, İslâm hukuku ve iktisadı alanındaki derin bilgi birikimiyle öne çıkan Hayreddin Karaman, Türkiye'nin yaşayan önemli ve ilk nesil İslâm hukukçuları arasında yer almaktadır. Görüşlerine geniş çevrelerde itibar edilen Karaman, modern teknolojik gelişmeler ve günümüz ekonomik sorunlarını İslâm hukukunun ilkeleri çerçevesinde değerlendirmekte; çağdaş Müslüman bireyin karşılaştığı iktisadî meseleler için özgün ve uygulanabilir çözüm önerileri sunmaktadır. Yazıları, söyleşileri ve yenilikçi yaklaşımı sayesinde yalnızca akademik çevrelerde değil, aynı zamanda uygulayıcılar ve politikacılar nezdinde de önemli bir referans kaynağı olarak kabul görmektedir. Karaman'ın, İslâm iktisat teorisini modern sorunlar ışığında yeniden yorumlamaya yönelik çabaları, kimi eleştirilere rağmen, Türkiye'deki İslâm ekonomisi tartışmalarında kendisine öncü ve yol gösterici bir konum kazandırmıştır.

Karaman'ın fıkıh anlayışı, mezhepler arası tutumu, siyasi duruşu ve güncel dinî meseleler konusundaki yorumları, farklı düşünce ve ilim çevreleri tarafından eleştirel bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu eleştiriler, sadece teorik bir fıkıh tartışması olmanın ötesine geçerek, onun mezhepler konusundaki yaklaşımı, fetva metodolojisi ve siyasal pozisyonu üzerinden kapsamlı bir analiz zemini oluşturmuştur. Bahse konu tartışmalar, kimi zaman sert tenkitlere ve ağır ithamlara varan bir içerik kazanarak, Karaman'ın düşünce dünyası üzerinde geniş bir etki alanı yaratmıştır.

Karaman'a yönelik eleştiriler, genel olarak onun geleneksel fıkıh kurallarına ne derece bağlı kaldığı ve çağdaş ekonomik şartlara uyum sağlama çabalarının isabetliliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle Muaviye hakkındaki değerlendirmeleri, mezhepsizlik suçlamaları, müçtehit olup olmadığına dair tartışmalar, tefik konusundaki yaklaşımı ve *Polemik Değil, Diyalog*¹ adlı kitap üzerine yapılan eleştiriler bu bağlamda önem kazanmaktadır. Ayrıca, Vehhâbîlik eğilimleri taşıdığı iddiası, müçtehitlere karşı yeterince saygılı olmamakla

¹ bk. Hayreddin Karaman vd., *Polemik Değil, Diyalog* (Ufuk Kitapları, 2006).

suçlanması, reformculukla itham edilmesi, tavizkâr fetvalar verdiği yönündeki eleştiriler ve İbn Teymiyye, Muhammed Abduh ile Cemâleddîn Afgânî gibi düşünürlerin görüşlerine yakın durduğu yönündeki değerlendirmeler, ileri sürülen diğer önemli eleştiri başlıkları arasında yer almaktadır. Bunun yanında, Karaman'ın yeni harflere çevirisini yaptığı *İslâm 'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri*² adlı kitap da eleştirilerin odağındadır.

Karaman'ın fıkıh anlayışına, mezhepler konusundaki yaklaşımlarına, siyasi duruşuna ve güncel dinî meseleler üzerine yaptığı yorumlara yönelik eleştiriler ve tenkitler, ağır ithamlara dönüşmüştür. Özellikle Cübbeli Ahmet, Abdulaziz Bayındır, Ahmet Taşgetiren, Ali Bulaç, İhsan Eliaçık ve Mustafa İslamoğlu gibi farklı düşünce çizgilerine sahip ilim ve fikir adamları, Karaman'a yönelik eleştirel yaklaşımlarıyla öne çıkmıştır. Bununla birlikte, Ahmet Kurucan, Ahmed Davudoğlu, Süleyman Ateş, Zekeriya Beyaz ve Mehmet Görmez gibi çeşitli çevrelerden akademisyen ve fikir insanları da bu tartışmalarda önemli roller üstlenmiştir.

Bunların yanı sıra, Peygamber'in İslâm'ı tek seçenek olarak sunmadığı, Müslüman olmanın zorunlu olmadığı ve Müslüman olmayanların da cennete gidebileceği yönündeki bazı görüşleri, çeşitli çevrelerde yoğun tartışma ve eleştirilere yol açmıştır. Ayrıca, iktidara yakınlığı ve zaman zaman “iktidar fetvacısı” olarak nitelendirilmesi de eleştiri gündeminde yer alan hususlar arasındadır.

Tüm bu eleştiriler sonucunda Karaman'a karşı çok sayıda reddiye kaleme alınmıştır. Karaman ise sohbetleri, köşe yazıları, kitapları ve kişisel internet sitesi aracılığıyla kapsamlı yanıtlar vermiştir. Karaman'ın düşünceleri, İslâm hukuku ve iktisadı alanındaki tartışmaların önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Bu durum, alandaki fikir çeşitliliğinin ve eleştirel yaklaşımın canlılığını göstermektedir.

1.1. Konu ve Kapsamı

Bu çalışma, çağdaş İslâm hukukçularından Hayreddin Karaman'ın hayatı, ilmî kişiliği ve özellikle iktisadi görüşlerini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Karaman'ın ekonomik meselelere yaklaşımı, klasik fıkıh mirası ile modern ekonomik yapılar arasında kurduğu köprü açısından önem taşımaktadır. Bu çerçevede, faiz, ticaret, finansal kurumlar, dijital ekonomi ve güncel dini konulara dair fikirleri sistematik biçimde ele alınmıştır. Araştırmada, Karaman'ın yayımlanmış kitapları ve makaleleri, kendisiyle gerçekleştirilen kapsamlı söyleşiler ile gazete ve dergi yazılarının ayrıntılı analizi yapılmıştır. Ayrıca, Karaman

² bk. M. Reşid Rıza el-Hüseynî, *İslamda Birlik ve Fıkıh Mezhepleri Mezahibin-Telfiki ve İslâm'ın Bir Noktaya Cem'i*, çev. Ahmet Hamdi Akseki (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974).

hakkında yazılmış akademik makaleler, tezler ve kamuoyuna ulaşan diğer çalışma metinleri de değerlendirmeye dâhil edilmiştir. Böylece hem teorik hem de uygulamaya yönelik güncel tartışmalar geniş bir perspektiften ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Karaman'ın düşüncelerinin klasik fıkıh kaynaklarıyla ilişkisi ve çağdaş İslâm iktisadî literatüründeki yeri de ayrıntılı biçimde tartışılmıştır.

1.2. Amaç ve Önemi

Bu konunun seçilmesinde, çağımızın hızla değişen ekonomik koşullarının Müslüman bireylerin iktisadî davranışları ve tercihleri üzerinde önemli etkiler yaratması belirleyici olmuştur. Geleneksel İslâm iktisat anlayışının, dijitalleşme ve küreselleşme gibi modern gelişmeler ışığında yeniden değerlendirilmesi gerekliliği, bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmuştur. Hayreddin Karaman'ın çağdaş ekonomik meseleleri İslâm hukuku perspektifinden ele alışı hem akademik literatüre katkı sağlamak hem de Müslüman toplumların ekonomik sorunlarına çözüm sunmak bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle, Karaman'ın iktisadî görüşlerinin sistematik şekilde incelenmesi, İslâm iktisadî ile günümüz ekonomik gerçeklikleri arasında sağlam bir köprü kurulmasına katkıda bulunacaktır.

Bu bağlamda, literatürde eksikliği hissedilen çağdaş İslâm hukukçularının iktisadî düşüncelerine yönelik kapsamlı analiz ihtiyacını karşılamayı amaçlamaktadır. Hayreddin Karaman gibi yaşayan önemli bir âlimin fikirlerinin sistematik olarak ele alınması, hem akademik çalışmalara yeni bir perspektif kazandıracak hem de güncel ekonomik problemler karşısında İslâm hukukunun pratik çözümlerini ortaya koyacaktır. Böylece çalışma, mevcut literatüre özgün ve güncel katkılar sunarken, gelecek araştırmalar için de sağlam bir temel oluşturacaktır.

1.3. Yöntem ve Kaynak

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu kapsamda, Karaman'ın telif eserleri, akademik makaleleri, gazetelerde yayımlanan köşe yazıları, kendisiyle gerçekleştirilen röportaj ve söyleşiler ile kişisel web sitesinde yer alan yazıları titizlikle incelenmiştir. Karaman'ın iktisadî konulara ilişkin görüşleri sistematik bir şekilde analiz edilmiş, çalışmada eleştirel yaklaşımdan çok, düşüncelerinin günümüz ihtiyaçlarına nasıl yanıt verdiği ön plana çıkarılmıştır.

Araştırmanın veri kaynaklarını, Karaman'a ait kitaplar, makaleler ve fetvaların yanı sıra kendisiyle yapılan söyleşiler ile üzerine hazırlanmış akademik tezler oluşturmuştur. Ayrıca,

klasik fıkıh literatürü ve çağdaş İslâm iktisadî eserleri ikincil veri olarak kullanılmıştır. Karaman ile doğrudan iletişim kurulmuş, tez konusu kendisine iletilmiş ve görüşlerine izin verilmiştir. Bu süreçte, çalışma yönünü belirleyici öneriler alınmış, henüz yayımlanmamış bazı kitap taslakları temin edilmiştir. Böylece, Karaman'ın kamuoyuna yansımayan değerlendirmeleri de araştırmaya dâhil edilmiştir. Elde edilen veriler, klasik İslâm hukuku prensipleri ile güncel ekonomik tartışmalar bağlamında kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir.

1.4. Çalışmanın Bölümleri

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın temel çerçevesi çizilerek konusuna, amacına ve kapsamına yer verilmiş; ayrıca izlenen yöntem, başvuru kaynakları ve literatüre sağlanması hedeflenen katkılar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bunun yanı sıra, araştırmanın sınırlılıkları ve çalışma sürecinde karşılaşılan güçlükler de bu bölümde değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, Hayreddin Karaman'ın hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Karaman'ın yetiştiği ortam, eğitim hayatı ve meslekî deneyimleri incelenmiş; ilmî kimliğinin şekillenmesinde etkili olan şahıslar ve düşünce kaynakları üzerinde durulmuştur. Ayrıca fıkıh anlayışı, din ve mezhep konularındaki yaklaşımları ile kaleme aldığı eserler sistematik bir şekilde tanıtılmıştır.

Üçüncü bölüm, Karaman'ın borç ilişkileri, alışveriş ve ticaret hayatına dair görüşlerini kapsamaktadır. Klasik fıkıh çerçevesinde faiz, vade farkı ve akit türleri gibi temel meselelerin yanı sıra, günümüz ticaret uygulamalarından domain satışı, elektronik ticaret ve dijital oyunlar gibi modern ticari işlemler hakkındaki değerlendirmeleri de bu bölümde analiz edilmiştir. Böylelikle Karaman'ın geleneksel fikhî prensiplerle modern ekonomik uygulamalar arasındaki ilişki ortaya konmuştur.

Dördüncü bölümde ise bankacılık, finansman yöntemleri ve çağdaş iktisadî meselelere yönelik yaklaşımlar ele alınmıştır. Hisse senetleri, sukûk, kripto para, offshore işlemleri gibi finansal araçların yanı sıra murâbaha, müşâreke ve finansal kiralama gibi finansman modelleri incelenmiştir. Ayrıca sigorta sistemleri, Forex, promosyonlar ve borsa gibi güncel konulardaki görüşleri ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde Karaman'ın modern finansal yapılar karşısında İslâm hukuku perspektifiyle geliştirdiği çözümler çok boyutlu bir biçimde tartışılmıştır.

Tez, bu dört bölümde yapılan incelemelerin ardından ulaşılan sonuçların değerlendirildiği sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

1.5. Literatür ve Bilimsel Katkı

Hayreddin Karaman hakkında çeşitli söyleşiler, makaleler ve düşünce yazıları bulunmakla birlikte, onun hayatı ve fıkıh anlayışını doğrudan inceleyen akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır; bu alanda yalnızca bir yüksek lisans tezi mevcuttur. İslam hukuku çerçevesinde iktisadi meseleleri ele alan önemli bir âlim ve düşünür olmasına rağmen, Karaman'ın iktisadi yaklaşımlarını kapsamlı ve bütüncül bir şekilde analiz eden araştırmalar sınırlı sayıdadır. Bu durum, Karaman'ın düşünce dünyasının sistematik olarak ele alınmasına yönelik önemli bir ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı ve Karaman'ın iktisadi perspektifini derinlemesine inceleyerek literatüre özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Araştırmada kullanılan kaynaklar, Karaman'ın otobiyografik üç ciltlik eseri, telif kitapları, internet sitesinde yayımlanan yazıları, seçilmiş diğer çalışmaları, gazete köşe yazıları, hakkında kaleme alınan akademik makaleler, kendisiyle yapılan söyleşiler ile hayatı, ilmî kişiliği ve fikirleri üzerine yazılmış tezlerden oluşmaktadır. Bu zengin kaynak çeşitliliği, Karaman'ın iktisadi düşüncelerinin çok yönlü ve detaylı bir biçimde analiz edilmesine imkân tanımıştır. Ayrıca, araştırma ve yazım süreci boyunca Karaman ile elektronik posta yoluyla düzenli ve sürekli iletişim sağlanmıştır.

Karaman'dan, tez kapsamında öncelik verilmesi gereken alanlar ve kaynaklar hakkında önemli öneriler alınmış; yayımlanma aşamasındaki bazı eserleri henüz basılmadan tarafımıza iletilmiş ve çalışmaya kayda değer katkılar sunulmuştur. Tezin tamamlanma aşamasında ise çalışmanın ham metni kendisine sunularak görüşleri alınmış, olası yanlış anlamalar giderilmiş ve son düzenlemeler yapılmıştır. Elde edilen veriler, klasik İslâm hukuku ilkeleri ile çağdaş ekonomik tartışmalar çerçevesinde değerlendirilmiş; Karaman'ın düşünsel dünyası kapsamlı, bütüncül ve çok boyutlu bir perspektifle ele alınmıştır.

1.6. Çalışmanın Sınırlılıkları

Hayreddin Karaman'ın düşünceleri, köşe yazıları, bilimsel toplantılar, televizyon programları ve söyleşiler aracılığıyla sürekli olarak güncellenmekte ve bu durum, onun fikirlerinin düzenli takibini zorunlu kılmaktadır. Karaman'ın görüşleri yalnızca iktisadi meselelerle sınırlı kalmayıp, ibadetler başta olmak üzere geniş bir fıkhi alanı da kapsamaktadır. Bu çalışma ise, araştırmanın kapsamı doğrultusunda, Karaman'ın iktisadi düşüncelerine odaklanmış ve diğer fıkhi alanları değerlendirme dışı bırakmıştır. Ayrıca, çalışma sürecinde yaşanan deprem felaketi nedeniyle kütüphanelerin uzun süre kapalı olması ve internet

2. HAYREDDİN KARAMAN'IN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ ve ESERLERİ

2.1. Hayatı

2.1.1. Doğumu ve ailesi

Hayreddin Karaman Erzurumlu bir ailenin çocuğu olarak 24 Şubat 1934 tarihinde Çorum'da dünyaya gelmiştir.³ Babası, Erzurum'un Oltu İlçesi Pikkir köyünde doğmuş demirci ustası Nureddin⁴, annesi 1293/1877 Osmanlı-Rus Harbinden sonra Ahıska'dan Çorum'a göç etmiş Ahıska Türklerinden bir aileye mensup Mehpare Hanım'dır.⁵

Babası Nureddin Bey'in İshakoğulları adıyla anılan ailesi, önce Birinci Dünya Harbi sonunda Rusların doğu bölgelerini işgal etmeleriyle muhacir olmuş, ardından Ermeni Harekâtında bir kez daha muhacir olarak Anadolu içlerine göç etmiş, Çorum'un Mecitözü kazasına yerleşmiştir.⁶ Kısa boylu, esmer yüzlü, çalışkan, misafirperver, sabırlı, sigara içmek dışında kötü alışkanlığı olmayan biri olarak andığı babası Nureddin Bey, sıcak demircilik, arabacılık ve nalbantlık yaparak ailesinin rızkını kazanmış, 1985 tarihinde önce zatürre, ardından zatülcenp hastalığına yakalanmış ve sonrasında kalp yetmezliğinden İstanbul Haydarpaşa Hastanesinde vefat etmiştir.⁷

Osmanlı-Rus Harbinden sonra Ahıska'dan Çorum'a göç eden bir ailenin kızı olarak, kocası Nureddin Bey gibi gençliği Birinci Dünya Harbi esnasında geçtiği için okul okuyamamış, marifetli, becerikli, irfan sahibi ve pratik zekaya sahip, ebelik yaparak, geleneğe göre hastalıkları tedavi ederek, tezgâhta kilim ve bez dokuyarak ailesine destek çıkan annesi Mehpare Hanım, yaşlılığında Alzheimer hastalığına yakalanmış ve kızı Firdevs ile beraber yaşadıkları Yalova Yenimahalle köyündeki yazlıklarında 1989 yılının temmuz ayında vefat etmiştir.⁸

Hayreddin Karaman'ın babası ve annesi, birbirleriyle evlenmeden önce birer evlilik yapmışlar, babası Nureddin Bey'in ilk eşi ve ilk eşinden dünyaya gelen Alaaddin isimli evladı göç esnasında beraberlerinde getirdikleri hayvanların yakalandığı ve öldüğü, ardından insanların da ölmeye başladığı bir salgında, babası ve annesiyle beraber hayatını kaybetmiştir.⁹

³ Hayreddin Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 1/14.

⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/37.

⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/45; Süleyman Kaya vd. (ed.), *İslam İktisadı Üzerine Söyleşiler İslam İktisadının Dünü, Bugünü, Yarını* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2019), 21.

⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/37.

⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/38.

⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/48.

⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/37.

Annesi Mehpare Hanım ise ilk evliliğini araba ustası olan Mustafa isminde biri ile yapmış ve bu evliliğinden Mehpare Hanım'ın Şaziye ve Firdevs isminde iki evladı olmuştur.¹⁰

Annesi Mehpare Hanım; ilk eşinin, babası ile İskilip tarafından kereste getirmek üzere yaptığı bir yolculukta Kızılırmak'ta suya kapılarak kaybolmasından sonra dört yıl¹¹ dul beklemiş ve daha sonra Nureddin Bey'in askerlik vazifesini yaptığı Çorum'da, askerlik arkadaşının tavsiyesi üzerine Nureddin Bey ile 1933 yılında evlenmiştir.¹² Nureddin Bey içgüveysi olarak evlenmiş ve kayınbabasının evine yerleşmiştir.¹³ Annesi ve babasının bu evliliklerinden Hayreddin Karaman dışında üç evlatları daha olmuştur. Hayreddin Karaman'ın Şakir isimli kardeşi küçük yaşta iken vefat etmiş, 1938 doğumlu olan Raife isimli kız kardeşi kan kanserinden, ilkokul öğretmeni olan 1943 doğumlu diğer kardeşi Selahaddin ise yakalandığı akciğer kanserinden 1986 yılında vefat etmiştir.¹⁴

2.1.2. Doğup büyüdüğü çevre

Hayreddin Karaman, Çorum'un Alevi, Sünni ve Ahıska muhacirlerinin karma olarak yaşadığı sonra adı Çöplü olarak değiştirilen İcadiye mahallesinde doğup büyümüştür. Komşuluk ilişkilerinin problemsiz, çok sağlam ve işler halde olduğu, acıların, sevinçlerin, güzel günlerin ve sıkıntılı durumların paylaşıldığı bu mahallede mutlu bir çocukluk dönemi geçirmiştir.¹⁵ Çocukluğunun geçtiği bu dönemde, uzun kış gecelerinde din, tarih, yakın tarih, yönetimin din politikasının etkisi ile yaşanan acı durumlar, baskı dönemlerinde halkın çektiği sıkıntılar, büyüklerin hayat hikayelerinden kesitler, menkıbeler çay eşliğinde anlatılır, gece geç saatlere dek süren bu sohbetler yaşadığı çevreyi, farklı meşrebe sahip insanların birbirleriyle ilişkilerini ve dönemi anlamasına fırsat tanımıştır.¹⁶ Çocukluk dönemlerinde babası ve dedesi ile katıldığı sohbet meclislerinde okunan *Manzum Sîret*, *Battâl-ı Gâzî*, *Ebû Müslim-i Horasanî*, *Ahmediyye* ve *Muhammediyye* gibi eserler onun dini hayatının şekillenmesinde ve ilerleyen yıllarda dini ilimlere yönelmesinde etkili olmuştur.¹⁷

¹⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/47.

¹¹ “□ Hayrettin Karaman: Beni Suriye üzerinden Mısır'a götürecek kaçakçıyı vurdular”, haz. GZT.

¹² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/47.

¹³ “Doğduğum Ev: Hayreddin Karaman”.

¹⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/49.

¹⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/55-56.

¹⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/57-64; Kaya vd., *İslam İktisadı Üzerine Söyleşiler İslam İktisadının Dünü, Bugünü, Yarını*, 21.

¹⁷ Hayreddin Karaman, *Her Şeye Rağmen* (İz Yayıncılık, 2004), 180.

2.1.3. Eğitim hayatı

İlkokula, yaşadığı mahalledeki Cumhuriyet İlkokulu'nda başlamıştır. Ancak annesi, babası ve annesinin ilk evliliğinden olan kız kardeşlerinin de eğitim almamış olması nedeniyle, ailesinden gerekli akademik desteği görememiş; bu durum ilkokul yıllarındaki başarısını olumsuz etkilemiştir.¹⁸

Babasının beraber çalışmayı teklif ederek ortaokul okumasını istememesine rağmen Hayreddin Karaman, ısrar ederek ortaokula başlamış ancak matematik öğretmeni ile yaşadığı birkaç hadise onun gururunun incinmesine, okuldan soğumasına sebep olmuş ve veremediği tek dersten ötürü sınıf tekrarına kalmıştır.¹⁹ Sınıf tekrarı nedeniyle duyduğu mahcubiyet sonucu evini terk eden Hayreddin Karaman, Kırıkkale'deki akrabalarının yanına gitmiştir. Babası, akrabalarından aldığı haber doğrultusunda Kırıkkale'ye giderek Karaman'ı bulmuş ve onu tekrar Çorum'a getirmiştir.²⁰ Çorum'a döndükten sonra bir süre terzilik yapmış, ardından babasının yanında demircilik denemiş ancak bu işi sürdürmemiştir. Asker olma arzusu doğrultusunda yaşını iki yıl büyüterek başvuruda bulunmuştur. Ancak askerlik için gerekli olan on sekiz yaşını tamamlamadığı anlaşıncaya, yaşını doldurana kadar Ankara'ya gitmiştir. Burada bir dönem işportacılıkla meşgul olduktan sonra tekrar Çorum'a dönmüş ve bir süre iş hayatına katılmayarak kahvehanelerde kâğıt ve tavla oynamış, sinemalara gitmiş veya sokaklarda vakit geçirmiştir.²¹

Hayreddin Karaman'ın "ilk gençlik ve cahillik dönemim" olarak tanımladığı bu süreç, anneannesi Zahide Hanım'ın Kur'an-ı Kerim okumasını dinlemesiyle sona ermiştir. Kur'an-ı Kerim'i, ablalarının küçük yaşlarda hocaya giderken yaramazlık etmemeleri amacıyla yanlarında götürdükleri kitabın harfleri üzerinden ve anneannesinin rehberliğiyle öğrenmeye başlamıştır.²²

1950 yılında, anneannesinin Kur'an-ı Kerim'i daha düzgün ve tecvitli okumayı öğrenmesi için kursa gitmesini önermesi üzerine Kur'an kursuna başlamıştır. Demokrat Parti öncesi dönemde dinî eğitim üzerindeki baskılar nedeniyle Kur'an kurslarının kapanma tehlikesiyle karşı karşıya olması sebebiyle, kursa kayıt yaptıranlar arasında çoğunluğu Kur'an okumayı bilen fakat bunu gizleyerek kaydolan gayretli yetişkinler bulunmaktaydı. Kurs hocası Çerkes Kemal Efendi'nin ayetleri tercüme edip ardından tefsir etmesi, Hayreddin Karaman'ın

¹⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/64-65.

¹⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/65-66.

²⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/66.

²¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/66-73; Kaya vd., *İslam İktisadı Üzerine Söyleşiler İslam İktisadının Dünü, Bugünü, Yarını*, 22.

²² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/77-78.

okuma tutkusunu anlama tutkusuna dönüştürmüş; hocasının önerisiyle önce dedesinin dükkanının yer aldığı sokakta bakkallık yapan Ahıskalı Server Hoca'dan, ardından onun tavsiyesiyle Hacı Yahya Efendi'den ders almaya başlamıştır.²³

Yahya Efendi'den yaklaşık üç ay ders aldıktan ve *Maksud*'a kadar ilerledikten sonra, Server Efendi'nin derslerine başlamıştır.²⁴ Server Hoca'dan *Kâfiye* 'ye kadar okumuş; ancak askerlik zamanının yaklaşması nedeniyle eğitimini yarıda bırakma endişesi taşıyarak Ezher'de öğrenim görmeye karar vermiştir. Resmî yolların kapalı olduğu dönemde kaçak yollarla gitmek üzere bir aracıyla anlaşılmış olsa da aracının bir önceki seferinde yaralanması sebebiyle Mısır'a gitme planından vazgeçmiştir.²⁵

Ezher'de öğrenim görme planının gerçekleşmemesinin ardından, 1951 yılında orta kısmı dört yıl, lise kısmı ise üç yıl²⁶ olan İmam Hatip okullarının açılmasıyla bu okullarda eğitim alma kararı almıştır. Böylece ilkokulun ardından yedi yıl sürecek İmam Hatip dönemi başlamıştır.²⁷

Ancak, daha önce askere gitmek amacıyla yaşını büyütmüş olması nedeniyle, İmam Hatip okullarına kabul için belirlenen yaş sınırını aşmıştır. Kayıt yaptırabilmek için en fazla on altı yaşında olmak gerekmektedir; Milli Eğitim Bakanlığı'nın izniyle on yedi yaş da kabul edilmektedir. Bu engeli aşmak için babası Nureddin Bey, nüfus memurunun önerisi doğrultusunda, vefat eden eşinden doğup ölen Alaaddin adlı oğlunun öldüğünü beyan etmiş ve daha önce doğmasına rağmen nüfusa kaydedilmemiş olan Hayreddin'i aftan yararlanarak nüfusa kaydettirmiştir. Böylece yaş sorunu çözülmüştür. Ancak işlemlerle uğraşırken kayıt tarihini kaçırmaması nedeniyle Ankara İmam Hatip Okulu'na yaptığı başvuru olumsuz sonuçlanmıştır. Bunun üzerine kalan altı İmam Hatip okuluna mektup göndererek eğitim alma isteğini dile getirmiştir. Konya'dan gelen olumlu yanıtla sekiz yıl sürecek Konya dönemi başlamıştır.²⁸

Konya İmam Hatip Okulu'na kayıt yaptırdıktan sonra, ortaokul dosyasındaki tasdiknamenin Alaaddin Karaman adına düzenlenmiş olması ve ilkokul diplomasının da aynı isimle olması nedeniyle diplomasız kayıt statüsüne düşmüştür. Durumu okul müdürüne mecburen açıklamış, ancak müdürün bu duruma olumsuz tepki göstermesi sonucu okuldan ayrılması istenmiştir.²⁹

²³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/78-81.

²⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/81-82.

²⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/82-89.

²⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/230.

²⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/89.

²⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/107-109.

²⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/112.

Kendi adına diploma almak amacıyla dışarıdan başvuru yaparak sınavlara girmiş ve ilkökul diploması almıştır. Okul müdürü, birinci sınıf sınavlarını vermesi halinde ikinci sınıfa kaydını gerçekleştireceğini belirtmiş,³⁰ ancak diplomasını almadan vefat etmiştir. Yerine atanan yeni müdür ise diplomasını kabul etmemiş ve bu nedenle okula kayıt yaptıramamıştır.³¹ Durumunu dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye yazılı olarak bildirmiş ve yardım talebinde bulunmuştur. Bakanlığın olumlu görüşleri ve ilgili mercilere yaptığı uyarılar sonucunda okula kaydı sağlanmıştır.³²

Konya'da eğitim gördüğü dönemde, kitapçı (sahaf) Kürt Arif (Arif Etik) Hoca'dan *Zebân-i Fârisî* ve *Müntehabât-ı Mesnevî* okuyarak başlangıç düzeyinde Farsça dersleri almıştır.³³ Farsçasını okumalar yaparak, 1959'dan sonra da İstanbul'da Farsça kurslarına devam ederek geliştirmiş, yeni Farsçayı da bir miktar öğrenmiştir.³⁴

Sıçanlı Ahmed Efendi'den bir süre *Nesefî Akaidi*³⁵ okumuş ve Zile Müftüsü Arif Kılıç Hoca'dan Feraiz (miras hukuku) dersleri almıştır.³⁶ Aynı dönemde, Hacıveyiszâde Mustafa Hoca'nın yönlendirmesiyle Alaaddin Tepesi'nin kuzeyinde bulunan Ak Mescit imamı Cemil Efendi'den *Kâfiye*'yi tamamlamış; ardından Akşehirli Ahmet Efendi'den (Ahmed Talat Yeşilsoy) mantık öğrenmek istemesine rağmen, ondan *Sübha-i Sıbyân* adlı Arapçadan Türkçeye manzum lügat kitabını okumuştur.³⁷ Ayrıca Akşehirli Ahmed Efendi'nin Kapı Camii'nde Hanefî fikhî kitabı Mülteka'dan verdiği derslere de katılmıştır.³⁸

İmam Hatip orta kısmına devam ederken, kendi gayretleriyle Osmanlıca mantık kitapları okumuş; sonrasında *İsagoci* ve *Şemsiye*'yi şerhlerinden yararlanarak okumuştur.³⁹

Hayreddin Karaman, Sarıkadı'nın İhsan Efendi isimli bir zattan Ma'ani ilmindeki *Telhisu'-miftah* isimli nazarî Arap Edebiyatı kitabını üç ay kadar okumuş, ancak hocanın bu ilmi bilmediği ve Arapçasının zayıf olduğunu anlamasıyla dersi bırakmış, kitabı, şerhi ve şerhinin haşiyesi ile kendi kendine okuyarak bitirmiştir.⁴⁰

Kısa bir süre Elazığ'da Nakşi şeyhlerinden Muharrem Hilmi Efendi'nin derslerine katılmış⁴¹, ayrıca 'Hafız Bey' olarak anılan Yusuf Cemil Ararat Hoca'nın *Kaside-i Bürde*

³⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/122.

³¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/127.

³² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/130.

³³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/137-139.

³⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/140.

³⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/174.

³⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/124-125.

³⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/178-179.

³⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/179.

³⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/185.

⁴⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/185-187.

⁴¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/223.

derslerine devam etmiştir. Hafız Bey ile birlikte başta *Mütenebbi Divanı* olmak üzere çeşitli Arapça şiir eserlerini de incelemişlerdir.⁴²

Hayreddin Karaman, 1958–1959 eğitim-öğretim yılı sonunda İmam Hatip okulundan mezun olmuştur.⁴³ On yedi yaşında geldiği Konya’dan, öğrenimini tamamladıktan sonra, sekiz yılın ardından 25 yaşında ayrılmıştır.⁴⁴

10 Haziran 1959’da açılan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’nün giriş sınavlarını kazanarak, kayıt için kefil bularak enstitüye kaydını yaptırmıştır.⁴⁵ Enstitü eğitimi süresince ilk iki yılı yatılı olarak geçirmiş; bu dönemde bir yandan kendi okumalarına devam ederken, diğer yandan arkadaşlarına *Katru’n-Nedâ* adlı Arapça dilbilgisi kitabı ile Arap edebiyatına dair *Telhîs* isimli eseri okutmuştur.⁴⁶ İstanbul’da Ahmet Davudoğlu Hoca’dan bir süre *Kadı Beydâvî Tefsiri* dersleri almış;⁴⁷ ayrıca fırsat buldukça Edebiyat Fakültesi’nde Muhammed Hamidullah, Ali Nihad Tarlan ve Fuat Sezgin’in derslerine katılmış; bunun yanında, Cağaloğlu’nda İranlılar tarafından açılan Farsça kurslarına da devam etmiştir.⁴⁸

Enstitü eğitimi süresince vaizlik, enstitüde öğrencilik, özel derslerde hem öğrenci hem de hoca olarak görev alma gibi çok yönlü faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun yanı sıra, Kur’an-ı Kerim ve meal okumaları yapmış; öğrenciler arasında diyalog ve birlik oluşturmaya yönelik çalışmalar yürütmüş; sınıf arkadaşlarıyla birlikte bir misyon belirleme çabası içinde olmuştur.⁴⁹

Yüksek İslâm Enstitüsü’nde Ömer Nasuhi Bilmen, Mahmut Celaledin Ökten, Hafız Ali Üsküdarlı ve Mahir İz gibi alanında yetkin isimlerden ders almıştır.⁵⁰ İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü’nde öğretim görevlisi olarak bulunduğu dönemde ise, İbrahim Faris Hariri Hoca’dan, Arap edebiyatının önemli temsilcilerinden Bediuzzaman Hemedânî’nin *Makamât* adlı eserini okumuştur.⁵¹

⁴² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/265.

⁴³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/231.

⁴⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/236.

⁴⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/241.

⁴⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/250.

⁴⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/245.

⁴⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/250.

⁴⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/285.

⁵⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/317-333.

⁵¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/118.

2.1.4. Evliliği ve evlatları

Hayreddin Karaman ile Nureddin Efendi'nin kızı (1937 doğumlu) Emine Hanım'ın (Aile içindeki adı Ayfer'dir.) 1953 yılında sözü kesilmiş, 1956 yılında İmam Hatip okullarının dört yıl olan orta kısmını bitirince de evlenmişlerdir.⁵²

Bu evlilikten 3 Nisan 1957'de ilk evlatları olan kızları Latife⁵³, 9 Nisan 1958'de ikinci evlatları Muhammed Lütfullah⁵⁴ ve 10 Eylül 1962'de üçüncü ve son evlatları Muhammed İhsan dünyaya gelmiştir.⁵⁵

İlk evlatları Latife, Ahmet Saim Kılavuz ile 1976'da evlenmiş ve bu evlilikten Hayreddin Karaman'ın iki erkek ve bir kız olmak üzere üç torunu olmuştur. Ahmet Saim Kılavuz, hâlihazırda Uludağ Üniversitesi rektörüdür.⁵⁶

Büyük oğlu Muhammed Lütfullah, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Metalurji Mühendisliği bölümünü kazanmış, ancak hazırlık okuduktan sonra 1970'li yılların anarşi ortamında sıkıntı yaşayınca tekrar sınava girerek İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okumuş ve hâlen İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. Muhammed Lütfullah, Hayreddin Karaman'ın 1959'dan beri dostu ve dava arkadaşı olan Bekir Topaloğlu'nun kızı Nesibe ile evlenmiş; ancak on beş yıl süren evliliklerini sürdürememiş ve boşanmışlardır.⁵⁷

Küçük oğlu Muhammed İhsan, Çapa Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra üroloji alanında ihtisas yaparak profesör unvanı almış ve hâlen Uluslararası Yeşilay Federasyonu'nun ve Dünya İslâmi Tıp Birlikleri Federasyonu (FIMA) genel başkanıdır. Hayreddin Karaman'ın Konya İmam Hatip Okulu'ndan oda arkadaşı Sabahattin Öztürk'ün kızı Demet Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten iki evlatları olmuştur.⁵⁸

2.1.5. Çalışma hayatı

2.1.5.1. Resmi görevleri

Hayreddin Karaman, İmam Hatip okulunun ikinci yılını okuduğu dönemde babasının maddi sıkıntılarından dolayı ona olan yükünü hafifletmek için müftülük tarafından Musalla Camiine vekil imam tayin edilmiş ve henüz okurken çalışma hayatına atılmıştır.⁵⁹ Vekil imam

⁵² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/155-158.

⁵³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/176.

⁵⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/217.

⁵⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/260.

⁵⁶ Hayreddin Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 3/206.

⁵⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/211-215.

⁵⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/217-218.

⁵⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/134.

olarak çalışmaya başlaması ile birlikte kaldığı yurttan ayrılmış ve caminin üst katında kadınların teravih kıldığı yerde perdelerle hazırladığı bir alanda bir arkadaşı ile kalmaya başlamıştır.⁶⁰

Bir müddet vekil imam olarak çalıştıktan sonra 1954 yılında Hoca Fakih Camii'ne asıl imam kadrosuna tayin edilmiştir.⁶¹ Bu dönemde bir yandan imam hatiplik, bir yanda okulda öğrencilik bir yandan da dışarıdan medrese dersleri almaya devam etmiştir.⁶²

Üç yıl süren imam hatiplik vazifesini yaptığı dönemde evlenmiş hem yaşadığı birkaç şikâyet hem evliliği ile beraber kiraladığı evin camiye mesafesi hem de aksayan dersler sebebiyle 1957 yılında istifa ederek imam hatiplik vazifesinden ayrılmıştır.⁶³

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünde okuduğu dönemde, 8 Kasım 1961 tarihinde Kadıköy Müftülüğünde vaizlik görevine başlamış,⁶⁴ vaizlik görevi iki yıl sürmüştür.⁶⁵ Vaizlik görevini cuma günü namazdan önce Kadıköy İskele Camii'nde, pazar ikindiden sonra Osmanağa Camii'nde⁶⁶, bazen de Sahrayıcedit Camii'nde⁶⁷ vaaz ederek sürdürmüştür.

Mezuniyetten hemen sonra İmam Hatip okulunda öğretmen olmaya, ardından gerekli iki yıl öğretmen olma şartını doldurduktan hemen sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne asistan olarak başvurmaya karar vermiş,⁶⁸ ancak 27 Mart 1963 tarihli kararname ile İstanbul İmam Hatip Okulu'na Arapça ve Meslek Dersleri stajyer öğretmeni olarak atanmıştır.⁶⁹

Hayreddin Karaman, 23 Temmuz 1963 tarihinde İstanbul İmam Hatip Okulu'nda Meslek Dersleri öğretmeni olarak göreve başlamış ve bu görevini 15 Aralık 1965 tarihine kadar sürdürmüştür.⁷⁰ Akabinde, 15 Aralık 1965 tarihinde İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Fıkıh alanında asistan olarak göreve başlamıştır.⁷¹

Meslek hayatında yaklaşık dokuz aylık bir sürenin ardından, 1966-1968 yılları arasında altı ayı İstanbul Tuzla Piyade Okulunda Yedek Subay,⁷² bir buçuk yılı da Sarıkamış 8. Tümen 28. Piyade Alayı'nda⁷³ kıta hizmeti olmak üzere askerlik vazifesini yerine getirmiştir.⁷⁴

⁶⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/134.

⁶¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/135.

⁶² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/136.

⁶³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/145.

⁶⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/259.

⁶⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/285.

⁶⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/281.

⁶⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/327.

⁶⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/403.

⁶⁹ Hayreddin Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 2/11.

⁷⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/62.

⁷¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/63-66.

⁷² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/97.

⁷³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/102.

⁷⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/71.

Askerlik dönüşü 18.02.1969 tarihinde İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Fıkıh Asistanı olarak tekrar tayin olmuş,⁷⁵ Muhammed b. Muhammed b. Tâvî et-Tancî danışmanlığında⁷⁶ tez çalışmalarına devam ederek 13 Şubat 1971’de tez çalışmasını tamamlamıştır.⁷⁷ Tez çalışması "*Başlangıçtan Dördüncü Asrın Sonuna Kadar İslâm Hukukunda İctihat*" konusu üzerinedir.⁷⁸

Asistanlık döneminde Saint Joseph Fransız Lisesi, Valide Bağı Hemşire Okulu ve Moda Kız Sanat Enstitüsü’nde ücretli öğretmen olarak Ahlâk ve Din dersi vermiştir.⁷⁹

22 Şubat 1971 tarihinde İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’ne Öğretim Üyesi olarak tayin olmak üzere dilekçe vermiş ancak boş kadro ve ihtiyaç olmadığı için reddedilmiş,⁸⁰ 1971 yılında İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü’ne Öğretim Görevlisi olarak tayin edilmiştir.⁸¹

İzmir’de bir süre İzmir İmam Hatip Okulu’nda Hadis derslerine de girmiştir.⁸²

İzmir’de geçen beş yılın ardından 1975-1976 ders yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsüne Fıkıh hocası olarak tayin olmuştur.⁸³

12 Eylül öncesi ve sonrasında Diyanet İşleri Başkanlığı teklifi almış ancak bu teklifi geri çevirmiştir.⁸⁴

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’nün Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne dönüşmesiyle birlikte, enstitüde öğretim üyesi olabilmek için hazırlanan tezlerin doktora tezi olarak kabul edilmesi uygulamasından yararlanan Hayreddin Karaman, 6 Kasım 1983 tarihinde doktora başvurusunda bulunmuş ve 19 Kasım 1983 tarihinde doktor unvanını almıştır.⁸⁵ Bunu takiben 1 Şubat 1984’te yardımcı doçentlik için müracaat etmiş, gerekli dil sınavı, ilmî çalışmaların değerlendirilmesi ve sözlü sınavları başarıyla tamamladıktan sonra 20 Nisan 1984 tarihinde yardımcı doçent unvanını kazanmıştır.⁸⁶ Akademik ilerlemesini sürdüren Karaman, 13 Kasım 1986 tarihinde doçent unvanını almıştır.⁸⁷

İlgili kanunun öngördüğü beş yıllık süreyi tamamladıktan sonra, 5 Aralık 1991’de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam ve İslâm Hukuku alanında profesörlük unvanı verilmiştir.⁸⁸

⁷⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/75.

⁷⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/377-378.

⁷⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/77.

⁷⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/84.

⁷⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/77-79.

⁸⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/83-85.

⁸¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/115.

⁸² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/118.

⁸³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/151.

⁸⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/257.

⁸⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/262-263.

⁸⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/264.

⁸⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/264.

⁸⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/265.

Akademik görevleri kapsamında, 23 Aralık 1987'ye kadar İslâm Hukuku Anabilim Dalı Başkanlığı görevini yürütmüş; 17 Aralık 1991'de üç yıl süreyle Mukayeseli İslâm Hukuku Bilim Dalı Başkanlığı'na atanmıştır. Aynı yıl, 23 Ağustos 1993 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Genel Kurul Üyeliği'ne seçilmiştir. Daha sonra 11 Ekim 1994 ve 1997 yıllarında Mukayeseli İslâm Hukuku Bilim Dalı Başkanlığı görevini tekrar üstlenmiştir.⁸⁹

28 Şubat sürecinde üniversitelerde başörtüsü yasağının uygulanmaya başlamasıyla birlikte, Hayreddin Karaman bu durumu bir tepki olarak değerlendirerek fakülteden ayrılma dilekçesi vermiştir.⁹⁰

6 Kasım 2000 tarihli *Yeni Şafak* gazetesinde yayımlanan “Yürürseniz ben de varım” başlıklı haber ile 5 Kasım 2000 tarihinde Ensar Vakfı ve Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı (TGTV) tarafından düzenlenen “Demokratik Hukuk Devletinde Din ve Vicdan Hürriyeti” konulu sempozyumda yaptığı konuşmada, İstanbul'dan Ankara'ya bir yürüyüş düzenlenmesi hâlinde katılabileceğini ifade etmesi üzerine, Marmara Üniversitesi Rektörlüğü tarafından hakkında disiplin soruşturması başlatılmış; ancak bu süreç herhangi bir cezai yaptırımla sonuçlanmamıştır.⁹¹

Hayreddin Karaman, 31 Ağustos 2001 tarihinde Avrupa İslâm Üniversitesi İslâm Hukuku Bölüm Başkanlığı görevine atanmış ve bir süre bu görevini sürdürmüştür.⁹²

2.1.5.2. Gönüllü faaliyetleri

Hayreddin Karaman, birinci evlatlarının doğumuna yakın yaşadıkları maddi sıkıntıları aşabilmek amacıyla, bir müddet kadrosu olmadığı için ücretini cemaatin kendi arasında toplayıp verdiği bir mahalle camisinde imam hatiplik yapmış, bir yandan da arkadaşlarına, ay başlarında kendi aralarında toplayıp verdikleri bir miktar para karşılığında ileri derece medrese dersleri vermiştir.⁹³

Hayreddin Karaman'ın vaizlik yıllarından başlayıp sonrasında uzun yıllar devam eden ve adına “*Kur'an Cemaati*” dedikleri bir grup dava ve hizmet arkadaşları ile yürüttükleri faaliyet oldukça önemlidir. Belirli vakitlerde bir araya gelerek Kur'an-ı Kerim okumayı bilmeyenlerin okumayı kısa zamanda öğrenebilmesi için Kur'an öğretme, Kur'an-ı Kerim okumayı ilerletme ve güzel okuma çalışması, meal okumaları ve sorular üzerine birkaç dini meselenin konuşulmasını içeren bu sohbet halkası, aralarında topladıkları paralarla cemaatin uygun

⁸⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/267.

⁹⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/385.

⁹¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/389-394.

⁹² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/413.

⁹³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/162-163.

gördüğü hizmetlerin yapılması bakımından oldukça değerli bir faaliyet olarak göze çarpmaktadır.⁹⁴

Müslümanların dağınıklığı, kendi aralarında dini, siyasi ve sosyal gruplara ayrılması, bu gruplar arasındaki çekişme ve çatışmaları ortadan kaldırmak, grupları birbirine yaklaştırmak, var olan tefrikayı bitirmek üzere diyalog ve birlik çalışmalarına öncülük etmiş; içinde bulundukları zaman ve şartlar içinde Müslüman halkın daha şuurlu, bilgili ve bildiklerini öğrendiklerini uygulayan Müslümanlar haline gelmeleri için program yapmak ve bu programı uygulayabilmek için misyon belirleme toplantılarının yapılmasını sağlamıştır.⁹⁵

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde çalışırken enstitünün akademi olması, ehil kimselerin asistan olarak seçilmesi, İmam Hatip okullarına kız öğrencilerin alınabilmesi, yüksek İslâm enstitülerinin akademik kuruluşlar haline dönüştürülmesi ve var olan sorunların çözümleri, gerekli kanuni düzenlemelerin yapılması için daima ön planda olmuş ve çaba gösterenler içerisinde bulunmuştur.⁹⁶

İzmir'den İstanbul'a gelmesi ile beraber milletin maddi ve manevi kalkınmasına yardımcı olmak, dini ve milli şuura canlılık vermek, dini ilimleri ihya etmek maksadıyla arkadaşları ile birlikte “Nesil” adını verdikleri bir dergi çıkarmaya başlamışlardır. “Hizmet nesli” için bir hizmet programı oluşturmayı ve bu programı hiçbir menfaat beklentisi olmadan, farz-ı kifaye bir anlayış ile Allah rızası için yapmayı hedeflemişlerdir. Böylece uzun soluklu bir “Nesil Hareketi” ortaya çıkmıştır.⁹⁷

1983 yılında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) Genel Müdürlüğü'nün kurulması ve maddelerinin yazılarak ciltlerinin basılmasındaki süreçte Müşavere Heyeti'nde,⁹⁸ sonraki dönemlerde İdare Meclisi, Danışma Kurulu ve İnceleme Kurulu üyeliklerinde yer almıştır.⁹⁹

İslâm Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü bünyesinde 1988'de İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)'nın kurulmasına öncülük etmiş; daha sonra Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) ve İslâm Araştırmaları Merkezi birleşerek Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (TDV İSAM) adı altında birleştirilmiştir.¹⁰⁰

Sivil toplum kuruluşu çalışmaları kapsamında Hayreddin Karaman kadro yetiştirmeye dönük çalışmalarını bir aşamaya getirdikten sonra Ali Osman Emirosmanoğlu'nun vakfa sahip

⁹⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/285-286.

⁹⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/304-308.

⁹⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/193-225.

⁹⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/152-186.

⁹⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/275.

⁹⁹ “Hayreddin Karaman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 02 Haziran 2023).

¹⁰⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/276.

çıkma ile ilgili isteği üzerine 28 Şubat 1997 yılına kadar resmi bir sıfatı olmadan Ensar Vakfı'nın çalışmalarına destek olmuştur.¹⁰¹ Ensar Vakfı çalışmaları olarak ilki 1992 Mayıs ayında olmak üzere yetmiş yakın il ve ilçeye giderek konferanslar vermiş, sohbetler yapmıştır.¹⁰²

23 Ocak 1995'te İslâmi hizmette Vakfın sesi, gözü ve kulağı olması için satılık olan bir gazete Ensar Vakfı mensupları olarak satın alınmış ve *Yeni Şafak* diye adı konulan gazetenin ilk sayısından itibaren köşe yazarlığına başlamış,¹⁰³ *İzlenim* isimli aylık ve haftalık dergilerin ilkinde yazılar yazmış, ikincisinde ise hem yayın danışma kurulu başkanlığı yapmış hem de yazılar yazmaya devam etmiştir.¹⁰⁴

İslâm'ın İlk Emri Oku, Gerçek Hayat, Eğitim Bilim gibi dergilerde devamlı olarak yazılar yazmıştır.¹⁰⁵

1992 yılında Necmeddin Erbakan'ın Türk Cumhuriyetlerinden Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan'a yaptığı seyahatlerde bulunmuş ve adil düzen toplantılarına katılmıştır.¹⁰⁶

2.2. İlmi Kişiliği ve Eserleri

Hayreddin Karaman'ın Arapça ve İslâmi ilimler okumaya karar vermesinde Kur'an-ı Kerim okuma arzusu ve bu arzunun gerçekleşmesi ile birlikte ortaya çıkan, kendi ifadesi ile daha tatlı olan şeyin onu anlamak olduğunu fark etmesi etkili olmuştur.¹⁰⁷ Okumaya başlaması ve çevresinden gördüğü hayranlık ve takdir ile birlikte ilme olan ilgisi ve sevgisi de artmaya başlamıştır.¹⁰⁸

2.2.1. Düşünce hayatına tesir eden şahıslar

Fıkıh ilmine dair ilk bilgilerini yakın çevresinin sözlü ve ameli talimi ile almaya başlamış, asıl kısmını ise Mustafa Asım Köksal'ın *Gençlere Din Kılavuzu* kitabından edinmiştir. Okul derslerinin yanı sıra medrese derslerine devam etmiş, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebi'nin *Halebî-i sağîr*, Ömer Nasuhi Bilmen Hoca'nın *Büyük İslâm İlmihali ve Istılâhât-ı*

¹⁰¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/289.

¹⁰² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/290.

¹⁰³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/292-309.

¹⁰⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/310-311.

¹⁰⁵ "www.hayrettinkaraman.net", Kişisel web sitesi, <https://www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm> (Erişim 02 Haziran 2023).

¹⁰⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/316-352.

¹⁰⁷ Eyyüp Said Kaya, "Hayrettin Karaman ile Türkiye'de Fıkıh Çalışmaları Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (2013), 231.

¹⁰⁸ Kaya, "TALİD", 231.

Fıkhiyye kitaplarından yararlanmıştır. Bu süreçte dine, akıl ile birlikte duygu ile ilgisini sağlamada Hacıveyiszâde Mustafa Efendi oldukça etkili olmuştur. Hacıveyiszâde Mustafa Efendi ile onun evinde bir süre Buhârî'nin *Tecrid*' ini okumuş ve hem hocasının hâli hem de bu kitap ona hadisi sevdirmiştir.¹⁰⁹

Dini ve manevi hayatın zayıf olduğu tek parti döneminde İslâm itikadı ve medeniyetini savunmada, hissettikleri ihtiyacı karşılamada Ahmed Hamdi Akseki ve M. Şemseddin Günaltay'ın kitapları ile Abdullatif Harputî'nin *Tenkîhu'l-kelâm* kitabı ve Necip Fazıl Kısakürek'in *Büyük Doğu Mecmuası* 'ndan faydalanmıştır.¹¹⁰

Fıkıh alanında gerek sorulara cevap ararken gerek insanların meşru ihtiyaçlarına çare ararken içtihat kapısının kapalı olduğu düşüncesi ve insanların tek mezhebe bağlı oluşunun aklına yatmadığı, adeta darboğaza düştüğü bir dönemde M. Reşit Rıza'nın *Mezâhibin Telfiki ve İslâm'ın Bir Noktaya Cem'i* kitabı ile karşılaşması kendisine bambaşka bir fıkıh dünyasının kapısının açılmasını sağlamıştır. Bu kitapla birlikte o vakte kadar telkin edilen ancak kendisini tatmin etmeyen pek çok bilgi ve hükmün yanlış ve bağlayıcı olmadığını anlamış, bir yandan da pek çok fıkıh aliminin ismini ve eserlerini öğrenmiştir.¹¹¹

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü hocalarından Ömer Nasuhi Bilmen ve Mahmut Celâlettin Ökten, Karaman'ın düşünce hayatında ufuk açıcı olmuşlardır.¹¹² “*Nesil Hizmeti*”ni yürütürken kendisine açılabilirdikleri ve iş birliği yaptıkları Mahir İz'den hatıraları ve hayat tecrübesi bakımından istifade etmiştir.¹¹³ Milli ve manevi açıdan kültür halkası olarak gördüğü ve Efendimize (as) olan derin muhabbetinden etkilendiği Kemâl Edip Kürkçüoğlu,¹¹⁴ muallimlik sanatı bakımından kendisinden istifade ettiği Zekai Konrapa,¹¹⁵ ders anlatışı, güzel konuşması, dil ve edebiyat anlayışı ile Nihad Sami Banarlı,¹¹⁶ şuurlandırma, şevklendirme, bir önceki neslin İslâmlaştırılması tecrübesi ve öğrencilere tasavvuf neşvesini aşılama Ömer Kirazoğlu,¹¹⁷ ilmi açıdan bir etkisi olmasa da, Bulgaristan ve Mısır hatıraları, çilesi ve mücadeleleri üzerine yaptığı konuşmalarla Ahmed Davudoğlu,¹¹⁸ musiki hocası olarak olmasa da çokça sohbet ettiği derslerinden yakın tarihe dair önemli bilgiler edinmede Halil Can,¹¹⁹

¹⁰⁹ Kaya, “TALİD”, 231-232.

¹¹⁰ Kaya, “TALİD”, 232.

¹¹¹ Kaya, “TALİD”, 232.

¹¹² Kaya, “TALİD”, 232.

¹¹³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/333.

¹¹⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/347.

¹¹⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/363.

¹¹⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/369.

¹¹⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/372-373.

¹¹⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/374.

¹¹⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/370.

ciddiyet, disiplin, dürüst yönetim ve ilmi kalite açısından Celal Saraç,¹²⁰ basılı eserleri ve yakınlarından dinlediği kadar Tayyip Okiç,¹²¹ Hz. Peygamber (as) ve Mevlana'yı andıkça gözlerinden boşalan yaşlardan, bir irfan, aşk ve tasavvuf dersi haline gelen Farsça derslerinden ve güzel halinden etkilendiği Yaman Dede,¹²² nesirlerine hayran kaldığı Ali Nihad Tarlan,¹²³ Hayreddin Karaman'ın etkilendiği, faydasını gördüğü, kendine tesir eden şahıslardır.

Hayreddin Karaman, etkilendiği şahıslar olmasına rağmen asıl bilgisini kitaplara borçlu olduğunu ifade etmekte ve etkilendiği bazı alimleri ve kitaplarını şöyle sıralamaktadır: Ebu Hanife (Öğrencilerinin naklettiği usulü ve İşârâtü'l-meram'da şerh edilen risaleleri yoluyla), Ebu Yûsuf (*Kitabu'l-Harâc*), Şâfiî (*er-Risale*), Gazzalî (*İhyâ, el-Mustasfâ, el-Munkız, el-Kıstas, Faysalu't-tefrika*), Sadruşşerî'a (*Tenkîh-Tavzîh*), Süyûtî (*Târîhu'l-hulefa* ve ictihad kapısının açık olduğunu ispat eden risaleleri), İbnü'l-Hümmam (Usul'ündeki ictihad-taklid bahsi ve *Fethu'l-Kadîr*), Şâtıbî (*el-Muvâfakat*), İbn Kayyim (*İ'lâmu'l-muvakkîn* ve *Zâdu'l-me'âd*), Kâtip Çelebi, Şâh Veliyyullah (*'Ikdu'l-cîd, Huccetullah, et-Tefhîm*), Şevkânî, Mercânî, Saîd Halim Paşa (*Buhranlarımız*), Musa Carullah (*Uzun Günlerde Rûze*), Mahmasanî, Senhûrî, M. Tahir b. Âşûr (*Makâsıdu's-şerî'a*), M. Mustafa Şelebî (*Ta'lîlu'l-ahkâm*), M. Ahmed ez-Zerka, Muhammed Hamîdullah.¹²⁴

2.2.2. Genel fıkıh anlayışı

Hayreddin Karaman'a göre İslâm'ın vazedilen hükümlerinin büyük çoğunluğunu teşkil eden kısım, zaruretler dışında değişmeyen, her zaman ve her mekânda, her durum ve her şartta uygulanmaya devam edecek olan kısımdır. Zekât, namaz, oruç, faiz, zina, nikah, talak vb. hükümler bu çerçeveye dahil olan hükümlerdir. Daha azını teşkil eden kısım ise örfe ve mesalihe göre düzenlenmiş fer'i hükümlerdir. Örf ve İslâmi ölçülere göre menfaatin değişmesiyle beraber bu hüküm ve düzenlemeler de değişebilir. Hacca gitmenin aracı, savaş gücü olarak at, zekâtın sarf yerlerinin değişmesi bu tür hükümlerdendir.¹²⁵

Sünnetin, Kur'an-ı Kerîm'deki fıkhi hükümleri teyit eden kısmı olduğu gibi ayetleri açıklayan, belirlenmemiş olanları belirleyen, boş bırakılan bazı alanları dolduran kısımları ve çeşitleri de vardır. Bu açıdan peygamberimiz açıklamadığı kısmın sorulmamasını isteyerek içtihadı bırakılan alanın geniş kalmasını sağlamış, bağlayıcı olan veya olmayan tasarrufları bazı

¹²⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/373.

¹²¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/389.

¹²² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/358.

¹²³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/365.

¹²⁴ Kaya, "TALİD", 232.

¹²⁵ Hayreddin Karaman, "Tevilat Dergisi", *Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakülte Dergisi* 1/1 (2020), 232.

işaretle belirlemiş, içtihadı, şûraya izin vermiş hatta içtihadındaki hataya da ecir verileceğini bildirmiştir.¹²⁶

Hayreddin Karaman'a göre dinin hükümleri nihai olarak vahye dayanmak durumundadır. Doğrudan veya istidlal yoluyla vahiyden kaynaklanmayan hükümler dine ait sayılmaz. Dolayısıyla bu kaide doğrultusunda icmada da durum böyledir ve dayanağı nass veya maslahattır. Fıkıhın örf, maslahat ve içtihadı dayanan geniş alanında icma değişime engel değildir.¹²⁷

Bazı yaklaşımlara göre, hakkında açık ayet veya icmâ bulunan bir hüküm maslahat gerekçesiyle değiştirilemez; çünkü bu durumda nass, ilgili maslahatın geçerli olmadığını göstermektedir. Ancak daha esnek bir yaklaşıma göre, bir nassın zâhirine aykırı gibi görünen bir maslahat, başka ayet ve hadislerle destekleniyorsa bu maslahat dinen geçerli kabul edilebilir. Bu durumda hüküm verirken dinin bütüncül amacı göz önünde bulundurulmalı ve ilâhî irade “Bazı şartlarda şu maslahat geçerlidir, başka şartlarda ise farklı bir maslahat öne çıkar” şeklinde anlaşılmalıdır.¹²⁸ Müçtehitlerin bir kısmının, reddedildiğine delil bulunmamakla beraber muteber olduğuna da bir delâlet bulunmayan maslâhatı hükme gerekçe kılma konusundaki tereddütlerinin ve bir nassa aykırı gözüken maslâhatı kabul karşısında çekingen davranmalarının sebebi dinin özünü kaybetmesi, beşerî (insan eseri) hale gelmesi, insan aklının, insan nefesine uyarak zararlıyı faydalı görmesi, meşru olmayanı meşrulaştırması tehlikesidir. Bu noktada harama düşmemek için bazı mubahları ve şüpheli şeyleri yasaklama ve terk etme manasına gelen *Sedd-i Zerâi* ‘¹²⁹ ilkesi bulunmakla beraber aşırı gidildiğinde dinin maksadına aykırı düşme tehlikesi de vardır. Bu sebeple şûra içtihadına yer verilmek ve ilmi ile amel, öz İslâm aklı ile düşünebilen âlimlerin denetiminden geçirilmek suretiyle maslâhata hüküm bina etmek, tedbir olarak yeterli olacaktır.¹³⁰

Hayreddin Karaman, fıkıhın yenilenebilmesi ve ümmetin ortaya çıkan sorunlara her çağda ve şartta cevap bulabilmesi bakımından mesâlih (ıstıslah) ilkesini de önemser. Bu hususta müçtehitler fıkhi hükme ulaşmak için ıstıslahı geniş ölçüde kullanmışlardır. Mesâlihe bina edilen hükümler de fıkıhta gelenekleşmiş olabilir, ancak içtihat kapısı açık tutulduğunda her asrın müçtehitleri, kendi zamanlarında ve coğrafyalarında ortaya çıkan ve değişen ihtiyaca ve fayda-zarar dengesine göre bu çeşit hükümleri değiştirip yenileştirebilirler.¹³¹

¹²⁶ Karaman, “Din ve Değişim, Hayrettin Karaman”, 232.

¹²⁷ Karaman, “Din ve Değişim, Hayrettin Karaman”, 232-233.

¹²⁸ Karaman, “Din ve Değişim, Hayrettin Karaman”, 234.

¹²⁹ İbrahim Kâfi Dönmez, “Sedd-i Zerâi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/277-282.

¹³⁰ Karaman, “Din ve Değişim, Hayrettin Karaman”, 235.

¹³¹ Karaman, “Din ve Değişim, Hayrettin Karaman”, 236-237.

Karaman'a göre, klasik usul, birikimi ile modern insanın ihtiyaçlarını karşılamada yukarıda bahsedildiği şekilde sorunları çözer. Klasik içtihat yöntemi, çağımızın ehil âlimleri tarafından etkin biçimde uygulandığı sürece, karşılaşılan sorunlara çözüm bulunması daima mümkün olacaktır.¹³² Öte yandan modern ihtiyaçların karşılanmasında Müslümanlar dara düşer veya çıkmaza girerse, ortaya çıkan bu tür sorunlarda kırmızı çizgi ve hassasiyetler korunarak, klasik usul ve modern ihtiyaca bakılır ve zaruret fikhî devreye girer. Ortaya çıkan darlığı genişletecek kurallar vardır, onlara başvurulur ve sorunlar giderilir.¹³³ Yani Müslüman fert ve toplum normal ve sağlıklı durumlarda İslâm'ı hayatının her aşamasında uygular ve hayatına devam eder. Uygulamada bir arıza durumu ortaya çıkarsa, Mecelle'nin "Zaruretler mahzurları mübah kılar."¹³⁴ kaidesince ruhsat kapıları açılır, bu zaruretler karşısında bazı haramlar mübah hale geldiği için işlenir, bazı farzlar ve vazifeler çaresizlik ve güçsüzlükten ötürü terkedilir, tebliğ yapılmaz, emr-i bi'l ma'ruf kalp ile yapılır, imana aykırı sözler söylenir. Ancak bu durum Müslüman bireyi rahatsız eder ve ona her an normali hatırlatır, bir an önce ona dönmeyi hasret hâle getirir.¹³⁵ Hayreddin Karaman, zaruret halinde hükümlerin ancak bu hâl devam ettiği sürece ve ölçüyü aşmamak şartıyla değiştirilebileceğini, bunun da "hükmü bir müddet askıya almak" anlamına geldiğini belirtir. Bu yaklaşım, şeriatın özünü koruyarak ihtiyaçların karşılanmasını sağlar ve Ebû Hanife ile Hanefî müçtehitlerin maslahata dayalı ihtiyatlı esnekliğiyle uyumludur.¹³⁶

Mezhepleri birleştirmek tabirini uygun görmeyen Karaman, gerekli olanın bütün mezhepleri İslâm'ın muteber bütün yorumu, birer mektebi ve Allah'ın İslâm ümmetine bir rahmeti olarak görmek ve bunlardan bir bütün halinde yararlanmaktır. Ona göre gerek fert gerekse toplum, İslâm'ı yaşarken belli bir fikhî mezhebine bağlı kalarak yaşamak zorunda değildir. Bir ferdin içinde bulunduğu hayatı ve düzeni, tabi olduğu mezhebin bir hükmünü uygulamada güçlüğüne sebep oluyorsa başka bir mezhebin ilgili hükümlerini gözden geçirir ve uygun olanlarını alarak uygulayabilir.¹³⁷

¹³² Cabir Onay, *Çağdaş Bir Fakih olarak Hayreddin Karaman* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 108.

¹³³ Karaman, "Din ve Değişim, Hayrettin Karaman", 237-238.

¹³⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), 1/md. 21.

¹³⁵ Hayreddin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri 1-2* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 1-2/784.

¹³⁶ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri 1-2*, 1-2/782; Hayreddin Karaman, "İhtiyacın zaruret sayılması ve faizli kredi", *Yeni Şafak* (19 Ocak 2020).

¹³⁷ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri 1-2*, 1-2/786.

2.2.3. Din, mezhep ve tasavvuf anlayışı

2.2.3.1. Din anlayışı

Hayreddin Karaman'a göre dini meselenin olması, dinin insan hayatının her anında, her aşamasında, bireysel ve sosyal ilişkilerinde var olmasının da alametidir. Dinin yaşanmadığı bir ortamda dinin meselesi de olmaz. Allah Teâlâ, Hz. Muhammed (as) ile birlikte peygamberliğin sona erdiğini bildirmiş, Peygamber (as) da Müslümanların, bundan sonra meselelerini nasıl çözeceklerini örnekler vererek göstermiştir. Dolayısıyla bu örnekler ve ilk uygulamalar üzerine kurulmuş bulunan usul ve içtihat ile Müslümanların çözülemeyecek mesele ve problemleri yoktur düşüncesindedir. Bunun gerçekleşmesi için de Müslümanların Kur'an-ı Kerim'i ilk suresinden son suresine kadar belki yüzlerce defa okuması ve okudukları üzerine tefekkürde bulunması gerekmektedir.¹³⁸

2.2.3.2. Mezhep anlayışı

Hayreddin Karaman'a göre ülkemizde mezhepsiz denince bazı bölgelerde dinsizlerin, bazı bölgelerde ise Alevilerin anlaşıldığını, ilmi manada ise mezhepsizlik için mezhepleri inkâr eden, hiçbir mezhebi tanımayan, mezhepleri ortadan kaldırmak için gayret sarf eden ve Müslümanların herhangi bir mezhebe bağlanmasını haram sayan insanların kastedildiğini, kendisinin mezhepsizlik ile uzaktan yakından alakasının olmadığını ifade eder. Kendisini itikadi olarak Maturidi, ameli olarak da Hanefi¹³⁹ olarak tanımlar ve Müslümanların bir mezhebe bağlı kalmasını caiz gördüklerini ifade eder.¹⁴⁰

Hayreddin Karaman'a göre müçtehit olmayan, bir mezhebi, bir içtihadı ilmî yöntemle ve delillerine bakarak tercih etmemiş olan bir Müslümanın belli bir mezhebe mensup (bağlı, o mezhepten) olması, din yönünden bağlayıcı değildir. Bu Müslüman anadan atadan öyle gördüğü, öyle bulduğu için belli bir mezhebe göre dinini öğrenmiş ve uygulamıştır. Kendisine bir gün bir alim, başka bir içtihat bildirir, başka bir mezhebe göre fetva verirse, bu "*tesadüfen bir mezhebe bağlı olan*" Müslüman yeni öğrendiği içtihadı da uygulayabilir. Onun önünde, birini tercih etmesi için ilmî ve dini sebep bulunmayan iki veya daha fazla içtihat (mezhep hükmü) var demektir; bunlardan hangisini uygulasa dini vazifesini yerine getirmiş olur.¹⁴¹

¹³⁸ Hayreddin Karaman, "Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu", *Günümüzün Dini Problemleri ve Çözüm Yolları* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 24.

¹³⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/147.

¹⁴⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/143.

¹⁴¹ Hayreddin Karaman, "Mezhebe Bağlılık" (Erişim 03 Haziran 2023).

Müçtehit olan kimsenin mezhebi kendi içtihadıdır. Müçtehit derecesinde alim olmayan insanlar dinlerini alimlerden öğrenmek mecburiyetindedirler. Zaten bu da mezhepli olmak anlamına gelir. Ancak Hayreddin Karaman'a göre Müslümanların tek bir mezhebe bağlanmaları gerekli değil, kişi her muteber alimden istifade edebilir ki bu da caizdir.¹⁴²

Bu konuda farklı olarak Müslümanların, dini hayatlarında ihtiyaç duydukları vakit tabii olduğu mezhepten başka Sünnî fihhi bir mezhebin görüşlerinden istifade edebileceklerini ifade eder. Elbette bunu da alimlerin ve hocaların kendilerine nakledecekleri fetvalarla yapabileceklerdir. Zaten bu durum dört mezhebe mensup muteber kabul edilen alimlerin de görüşleridir. Buna hiçbir alim de “mezhepsizlik” dememiştir.¹⁴³

Vahhabiliği tekfir edenlere ve Vahhabilere ehl-i bidat diyenlere karşı ağır ithamlarda bulunmamalarını, eğer isabet ettirememişlerse veya buna ehliyetleri yoksa günahkâr olacaklarını söylemesi üzerine de Vahhabilikle itham edilmiş, ancak kendisi bazı görüşlerini kabul etmemesi, beğenmemesine rağmen onların kafir veya ehl-i bidat görmeye kâfi gelmeyeceğini, kendisinin de Vahhabi olmadığını bizzat ifade etmiştir.¹⁴⁴

2.2.3.3. Tasavvuf anlayışı

Hayreddin Karaman'a göre tasavvuf İslâm'ın özü ve ruhudur. Ona göre İslâm tasavvufu, Efendimiz (as) ve ashabının marifet ve hayatlarından kaynaklanan şeriatın zıddı-mukabili değil, bilakis tasavvuf şeriatla iç içe ve onun ta kendisidir. Hayreddin Karaman, bilmekle yapmanın, anlamakla yaşamanın aynı şey olmadığı düşüncesiyle, tasavvufa olan ihtiyacı; eğitime olan ihtiyaç içinde aramak gerektiğini düşünmektedir.¹⁴⁵ Allah Resulu'nün ve ashabının bilgi ve uygulamalarına dayanan şeriat Kur'ani olduğuna göre, bunun -bir başka yönden- adı olan tasavvuf da (bizim meşru gördüğümüz tasavvuf da) Kur'ani olan tasavvuftur.¹⁴⁶

Sufi, dini bilen, herkes için geçerli kurallara bağlı, samimi bir dindarlık sayesinde erdemli, olgunlaşmış, başkalarını müspet manada etkileme salahiyetine ulaşmış kâmil insanlardır. Allah rızasına uygun bir hayat tarzı için böyle insanlara ve böyle insanların eğitimine ihtiyaç vardır.¹⁴⁷

Hayreddin Karaman'ın tasavvuf ve mutasavvıflar ile tanışıklığı İmam Hatip Okulu yıllarından itibaren başlamış, bu yıllarda ilim sahibi hocaları ziyaret etmeye ve sohbetlerine

¹⁴² Hayreddin Karaman, “Altıncı Bölüm / Diğer Konular / Mezhepsizlik, Şîa ve İbn Teymiyye”, <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0196.htm> (Erişim 03 Haziran 2023).

¹⁴³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/143.

¹⁴⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/145.

¹⁴⁵ Karaman, *Her Şeye Rağmen*, 310.

¹⁴⁶ Hayreddin Karaman, *Laik Düzendeki Dini Yaşamak* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 80.

¹⁴⁷ Karaman, *Her Şeye Rağmen*, 310.

katılmaya, ilim ehlinin dualarını almaya gayret göstermiştir. Bu amaçla Zile Müftüsü Arif Kılıç ve Amasya Müftüsü Sabri Efendi'yi henüz İmam Hatip okulunda talebe iken ziyaret etmiş, sohbetlerine katılmış, dualarını almıştır.¹⁴⁸

Müracaat ettikleri, ancak böyle bir salahiyyetinin olmadığını söyleyerek kendilerini irşat etmeyi kabul etmeyen Hacıveyiszâde Mustafa Efendi'nin tarikat zincirinde bulunan başka alimlerin izlerini sürmek, ölmüş ve yaşayan meşayihî ziyaret etmek, yaşayanların fikir ve dualarını almak amacıyla Ali Osman Koçkuzu ile birlikte Karaman'ın "Dervişane bir seyahat" diye adlandırdığı, Mersin, Tarsus, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Sivas, Tokat, Amasya'yı içeren bir gezi yapmışlar ve bu gezide pek çok alim, Müftü ve hocayı görmüş, vefat edenlerin kabirlerini ziyaret etmişlerdir. Bu gezide Nakşi Şeyhlerinden Muharrem Hilmi Efendi'yi de birkaç kere ziyaret etmiş, kendisinden ders almış ve bir süre bu derslere devam etmişlerdir.¹⁴⁹

2.2.4. Yazı hayatı ve eserleri

Hayreddin Karaman, yazı hayatına Konya'dan ayrıldıktan bir sene sonra çıkardığı *İslâm'ın ilk emri oku Dergisi* ile başlamıştır.¹⁵⁰

Sonraki yıllarda, ilk sayısı 1961 yılında çıkan *Oku* mecmuasında yazılar yazmıştır.¹⁵¹

1 Ekim 1976 da arkadaşları ile birlikte *Nesil* dergisini çıkarmış,¹⁵² ve dergiyi dört yıl boyunca çıkardıktan sonra, 48. sayıda dergiyi kapatmışlardır.¹⁵³ Karaman, birçok alanda telif ve çeviri eserler yayımlamıştır.

2.2.4.1. Telif eserleri

Hayreddin Karaman, Fıkıh kitaplarının düzenini ve dilini bilmeyen çağdaş hukukçulara İslâm hukukunu anlatmak, İslâm hukukunun ölü değil, diri/yaşayan ve alternatif bir hukuk olduğunu göstermek için *Mukayeseli İslâm Hukuku* kitabını, Prof. Dr. M. Akif Aydın'ın hukuk öğrencilerinin kolay anlayacağı bir sistematik ve dil ile İslâm Hukuku kitabı ihtiyacını dile getirmesi ve yazmasını teklif etmesi ile *Ana hatlarıyla İslâm Hukuku* kitabını üç kitap olarak yazmıştır.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/124-127.

¹⁴⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 1/220-229.

¹⁵⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/17.

¹⁵¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/32.

¹⁵² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/152.

¹⁵³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/186.

¹⁵⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/195.

İzmir Yüksek İslâm Enstitüsüne öğretim görevlisi olduğu yıllarda *Mukayeseli İslâm Hukuku* birinci cildini, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar* ve *İslâm Hukuk Tarihi* kitaplarını yazmıştır.¹⁵⁵

Bunların dışında *İslâm Hukuk Tarihi*, *İslâm Hukukunda İctihad*, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri* (Üç cilt), *İslâm'da İşçi-İşveren Münasebetleri*, *İslâm'da Kadın ve Aile* (Kadın ve Aile İlmihali), *İslâmlaşma ve Önündeki Engeller*, *İmam-Hatip Şuuru*, *İnsan Hakları*, *Gerçek İslâm'da Birlik*, *Laik Düzendeki Dini Yaşamak* (Dört cilt), *Türkiye ve İslâm*, *Diyalog*, *Hayatımızdaki İslâm* (Üç cilt), *Müslümanın Hayat Bilgisi*, *İş ve Ticaret İlmihali*, *Kur'an'daki Peygamber*, *Hayreddin Karaman ile Gündem*¹⁵⁶ Hayreddin Karaman'ın yazmış olduğu diğer eserlerdir.

2.2.4.2. Tercüme eserleri

Hayreddin Karaman Hoca'nın ilk tercüme eseri Abdurrahman Azzam'ın *Baṭalü'l-ebṭâl* isimli kitabının Arapçadan tercümesidir ve *Rasul-i Ekrem'in Örnek Ahlakı* adıyla yayımlanmıştır.¹⁵⁷ Muhammed Esed 'in eseri *Yolların Ayrılış Noktasında İslâm ve Kur'an Mesajı* kitabını, yine askerliği süresince asıl adı *Ashabu Muhammed* olan, İmam-ı Rabbani'nin *Mektubat* isimli eserinden bazı mektupları¹⁵⁸ ve Kastamonulu Muhammed İhsan Efendi'nin isteği üzerine, İbni Teymiye'nin bir risalesini (yarısına kadar aynen, kalan kısmı özet şeklinde) tercüme etmiştir.¹⁵⁹

Asistanlığı sırasında İbni Teymiye, Şah Veliyullah, Abdullah b. Abdulazîm ve Senhûrî'ye ait olan dört risaleyi tercüme edip *Dört Risale* adıyla 1971 yılında yayımlamış, İslâm Bankalarının kurucu beyni olan Ahmed Neccar'ın İslâm bankalarının Mısır'da yaptığı ilk tecrübeleri ile ilgili altı konferansı ihtiva eden kitabı ve Ahmed Ez-Zerka'nın sigorta ile ilgili kitabını tercüme ederek her ikisini *İslâm'da Banka ve Sigorta* adıyla bastırmıştır.¹⁶⁰

Bunların dışında *İmam-ı Rabbani ve İslâm Tasavvufu*, *Yeni Gelişmeler Karşısında İslâm Hukuku*, *Hilye*, *Kelile ve Dimne* (Bekir Topaloğlu ile birlikte) kitapları yapmış olduğu çeviri kitaplarındandır.¹⁶¹

¹⁵⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/117.

¹⁵⁶ “www.hayrettinkaraman.net”.

¹⁵⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/193.

¹⁵⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/193.

¹⁵⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/110.

¹⁶⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/195.

¹⁶¹ “www.hayrettinkaraman.net”.

2.2.4.3. Heyet halinde yazılan eserleri

Kur'an Yolu Tefsiri adlı eseri, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadreddin Gümüş ile birlikte Diyanet Vakfı için telif etmiştir. Bu eser, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır.¹⁶²

2014 yılında Diyanet Vakfının neşrettiği *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* ile *İlmihal* kitaplarının yazım heyetinde yer almıştır.¹⁶³

2.2.4.4. Ders kitabı olarak hazırlanmış eserleri

İmam Hatip okulu öğretmenliği süresince, İmam Hatip okullarındaki kitap boşluğunun doldurulması zarureti sebebiyle¹⁶⁴ *Hadis Usulü* ve *Fıkıh Usulü* kitapları ve Bekir Topaloğlu ile birlikte *Arapça Sarf ve Nahiv* ile *Arapça Okuma ve Eski Metinler* ve *Arapça-Türkçe Yeni Kamus* sözlük kitabını yazmışlardır.¹⁶⁵

Yüksek İslâm Enstitüsünde asistanlığı sürecinde de *Arapça Dilbilgisi* adıyla üç kitap ve *Arapça Yeni Kamus* adıyla bir lügat yazmışlardır.¹⁶⁶

2.2.4.5. Edebi ve otobiyografik içerikli eserleri

Dert Söyletir (Şiirler), *Bir Varmış Bir Yokmuş* (Hayatım ve Hatıralar, Üç cilt) yazmış olduğu edebi ve otobiyografik kitaplardır.¹⁶⁷ Hayreddin Karaman ile farklı zaman dilimlerinde yapılmış pek çok röportaj ve konuşma vardır. Bu röportaj ve konuşmalar daha sonra derlenerek *Her Şeye Rağmen* isimli kitapta bir araya getirilmiştir.¹⁶⁸

¹⁶² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/196-197.

¹⁶³ “www.hayrettinkaraman.net”.

¹⁶⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 3/193.

¹⁶⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/70.

¹⁶⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, 2015, 2/16.

¹⁶⁷ “www.hayrettinkaraman.net”.

¹⁶⁸ Karaman, *Her Şeye Rağmen*, 8.

3. BORÇ İLİŞKİLERİ ve ALIŞVERİŞ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

3.1. Borç İlişkileri

Hayrettin Karaman, İslam hukuku ve fıkıh alanındaki derin birikimiyle borç ilişkileri ve ticari faaliyetlerin dinî perspektiften değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Faiz, borçlanma, alacak temlik ve borç yapılandırması gibi finansal işlemlerin İslami kurallar çerçevesinde ele alınması gerektiğini savunan Karaman, faizli işlemlerin hem bireysel hem de toplumsal zararlar doğurabileceğini belirtir. Devlet borçlanma faizleri ve enflasyona dayalı faiz uygulamalarının İslam’a aykırı olduğunu, bu nedenle helal ve adil alternatiflerin geliştirilmesi gerektiğini ifade eder.

Karaman, geleneksel ekonomik faaliyetlerin yanı sıra, modern ticaretin gelişen alanlarını da İslami bakış açısıyla inceler. Dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte, internet üzerinden yapılan ticari işlemler, sanal ürünler ve dijital platformlardaki uygulamalar hızla yayılırken; domain ticareti, internet oyunları, loot box uygulamaları ve elektronik sigara ticareti gibi yeni ticaret biçimleri Karaman’ın fikhî değerlendirmelerinde yer bulur. Bu alanlarda ekonomik faaliyetlerin İslam’ın temel ilkeleri doğrultusunda yapılması gerektiğine işaret eder.

Karaman, İslam ekonomisinde ticaretin yalnızca kâr elde etmeye yönelik olmadığını, aynı zamanda toplumsal düzenin sağlanması ve bireylerin haklarının korunmasının da temel unsurlar arasında yer aldığını ifade eder. Bey' akdi (satış) ve selem akdi (peşin ödeme ile mal alımı) gibi geleneksel ticaret yöntemlerinin, İslami fıkıh ilkeleri doğrultusunda modern ticaret uygulamalarına uyarlanması gerektiğini savunur. Ayrıca, modern ticaret pratiklerinin İslami fıkıh ilkeleri çerçevesinde şekillendirilmesinin önemine dikkat çeker; özellikle vadeli ve kredili satışların faizle karıştırılmaması ve bu işlemlerin İslam’ın faizle ilgili koyduğu sınır ve kurallar çerçevesinde yürütülmesinin gerekliliğini vurgular.

Son olarak, Karaman ekonomik faaliyetlerin İslami ahlakla uyumlu olması gerektiğini vurgular; toplumun refahı için helal kazanç ve hakkaniyetin öncelikli olduğunu belirtir. Bu yaklaşımı, İslam hukukunun ekonomi alanında günümüz koşullarına uyarlanması açısından önemli bir rehber niteliğindedir.

3.1.1. Borcun geciktirilmesi

Borç (deyn), bir kişinin mal alma, satın alma veya kefil olma gibi yollarla kendi sorumluluğuna aldığı ve yerine getirmesi gereken yükümlülük, zimmete sabit olan borç,¹⁶⁹ “akit

¹⁶⁹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 101; Mehmet Âkif Aydın, “Deyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/266-268.

veya tüketim yoluyla zimmete sabit olan şey”¹⁷⁰ dir. Fıkıh literatüründe “deyn” terimi, işlemler kapsamında iki bedelden birinin peşin ödenip diğerinin ise belirli bir vade ile borç olarak bırakıldığı her türlü muameleye verilen addır.¹⁷¹

Borçlu bir kimse, bu borcunu daima vaktinde ödeme niyeti taşımalıdır. Nitekim Hz. Peygamber’in “Şüphesiz insanların en hayırlısı, borcunu en iyi ödeyendir.”¹⁷² hadisi, borçlunun bu konudaki hassasiyetine dikkat çeker. Borcun en iyi şekilde ödenmesinin asgari gereklerinden biri de vaktinde ödemedir. Geçerli bir mazeret bulunmaksızın borcun zamanında ödenmemesi, enflasyonun etkisi altındaki ortamlarda değer kayıplarına ve planlanan işlerin sekteye uğramasına neden olabilir. Bu tür bir durum, borçlu açısından haksız bir kazanç anlamına gelir ve bu da uhrevi bir mesuliyet doğurur.¹⁷³

İslam hukukunda yaygın olarak benimsenen görüşe göre, ödeme gücü olmasına rağmen borcunu yerine getirmeyen kişi temerrüde düşmüş sayılır; Karaman da bu genel anlayış doğrultusunda aynı değerlendirmeyi yapmaktadır.¹⁷⁴ Belirli bir vade süresi bulunan borçların zamanında ödenmemesi durumunda, alacaklı hem sermayeden mahrum kalır hem de parasının satın alma gücünün düşmesi nedeniyle zarara uğrar.¹⁷⁵ Günümüz İslâm hukukçuları, borçlu ödeme gücüne sahip olduğu hâlde borcunu ödemediğinde, alacaklının mağduriyetinin bir şekilde telafi edilmesi gerektiği görüşünde birleşmektedir.¹⁷⁶ Öte yandan ona göre, vadesi geldiği ve ödeme imkânı bulunduğu halde borcunu ödemeyen kişi, mal sahibinin izni olmaksızın parayı kullanan, bu paradan kâr elde eden ve mal sahibinin zararına sebebiyet veren bir kimse durumdadır.¹⁷⁷ Bu durumda, borçlu borcunu enflasyon farkını da dikkate alarak ödemelidir. Ancak enflasyon farkı ile ilgili rakamlar her zaman kesin ve güvenilir olmayabilir. Dolayısıyla, bu soruna çözüm olarak taraflar önceden altın, dolar veya demir gibi nispeten daha istikrarlı bir ölçüt üzerinde anlaşabilir ve borcun ödemesi, açıklanan enflasyon oranlarının ortalaması üzerinden veya piyasada kullanılan ve İslâmi açıdan meşru kabul edilen değer kaybı

¹⁷⁰ Mehmet Bayyığit (ed.), *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”* (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016), 456; Aydın, “Deyn”, 9/266-268; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967), c. 6/11.

¹⁷¹ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 308.

¹⁷² Ebu’l-Husayn Muslim b. el-Haccâc en-Neysâbü’rî. Müslim, *Sahîhu Müslim* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2007), “Musâkât”, 118,128; Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce* (Şam: Mektebetü İbn Hacer, 2004), “Ticaret”, 62; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Beytu’l Efkârî’d-Devliyye, 2005), 4/375,390.

¹⁷³ Recep Özdemir, *İslâm İktisadı ve Finansı* (İstanbul: Kitâbî, 2024), 147.

¹⁷⁴ Hayreddin Karaman, *İş ve Ticaret İlmi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 96.

¹⁷⁵ Hayreddin Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 1/388.

¹⁷⁶ Yunus Araz, “Katılım Bankalarında Geri Ödenmeyen Borç İşlemlerinde Cezâî Şart Mı Yoksa Muhtemel Kârın (Menfaatin) Tazmini mi?”, *Tevilat* 4/1 (30 Haziran 2023), 243-276.

¹⁷⁷ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/392.

ölçütlerinin ortalaması ile hesaplanarak yapılabilir.¹⁷⁸ Ortaya çıkan enflasyon farkı ödenmediğinde, alacaklının hakkı ihlal edilmiş, yenmiş olur.¹⁷⁹ Alacaklı helâl etmediği takdirde, borçlu eksik ödeme yapmış sayılır¹⁸⁰ ve enflasyon miktarı kadar borçlu olarak kalır.¹⁸¹

Karaman'a göre şahıslar veya finans kurumları gibi kuruluşların, borçlu ödeme güçlüğü yaşamadığı halde vadesi gelmiş alacaklarını ödememesi nedeniyle sabit bir zarar doğmuşsa, bu zararın talep edilmesi normaldir.¹⁸² Ödeme zorluğuna düşmediği halde kasıtlı olarak vadesi gelmiş borcunu ödemeyen borçlu, doğan zarar sabit olmak koşuluyla fark ödemelidir. Ancak, caiz olmayan durum, kurum veya kişinin, kazanç veya kayıptan bağımsız olarak gecikmeye fark koymasıdır.¹⁸³ Böyle bir durumda, borçlu imkânı olduğu halde ödememiş ve alacaklı açık ve kesin bir kârdan zarara uğramışsa, zarar miktarının talep edilmesi caizdir. Ancak, bu tür işlemler ödeme güçlüğüne düşen borçluya uygulanmamalı ve kendisine azami ödeme kolaylığı sağlanmalıdır.¹⁸⁴ Zira borçlu olan kişiye borcunu ödeyebilmesi için mühlet vermenin kişiye sadaka sevabı kazandıracağı, alacaklının borçluya karşı gösterdiği sabır ve anlayışın ödüllendirileceği, "Kim bir borçluya mühlet verirse, her gün için bir sadaka sevabı kazanır. Kim onun borcunu vadesi geldikten sonra tehir ederse, tehir ettiği müddetçe, her geçen gün (alacağı mal kadar) sadaka yazılır."¹⁸⁵ hadisi ile ifade edilmektedir.

Ona göre, meşru bir borcun ödeme aczi nedeniyle vadesinde ödenmemesi durumunda borç miktarında artışa gidilmemesi tercih edilse de alacaklının ısrarı doğrultusunda enflasyon farkı talep edilebilir. Ancak bu fark, "meşru olmayan mal ve hizmetlerden arındırılmış bir endeksi esas alan çekirdek enflasyona göre" belirlenmelidir.¹⁸⁶ Enflasyon farkının hukuken alınamadığı durumlarda, temerrüt faizi alınır ve bu faizin içinden enflasyon farkı kadar olan kısmı alacaklıya verilir; fazlası ise borçluya iade edilmelidir. Bunun mümkün olmaması durumunda, bu miktar borçlu adına fakirlere tasadduk edilir.¹⁸⁷

Hayreddin Karaman, katılım bankalarının murabaha işlemi yoluyla elde ettiği kazancı, meşru olup ticari kâr olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁸ Katılım bankalarında ödemenin kasten geciktirilmesi durumunda, bankanın geciken süre zarfında elde edeceği kâr belli olduğundan,

¹⁷⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 295; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/388.

¹⁷⁹ Hayreddin Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 2* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 2/186.

¹⁸⁰ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/386; Hayreddin Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 3* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 3/233.

¹⁸¹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 294; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/386.

¹⁸² Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 296-298.

¹⁸³ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/390-391.

¹⁸⁴ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 296-298.

¹⁸⁵ İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, "Sadakât", 14.

¹⁸⁶ Hayreddin Karaman, "İslam Ticaret Hukuku Kongresi", *Yeni Şafak gazetesi* (22 Ekim 2015).

¹⁸⁷ Hayreddin Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023), 2/129.

¹⁸⁸ Hayreddin Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar) 4* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 4/141.

ödemenin yapılmaması nedeniyle bu miktar zarar olarak değerlendirilir ve bu zararın tazmin edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, alınan bu para faiz değil, zararın tazminidir.¹⁸⁹ Şüpheli durumlarda ihtiyat prensibini benimseyen ve dinî hassasiyetleri önceleyen kimseler, şüpheli kazançlardan uzak durmak amacıyla söz konusu meblağı fakirlere tasadduk etmelidir.¹⁹⁰ Enflasyon farkının üzerinde bir cezanın tahsil edilmesi durumunda, bu miktar banka veya yatırımcıların hesaplarına aktarılmayacak, yoksul kesimlere dağıtılacaktır.¹⁹¹

Öte yandan, borçlunun kasten ödeme yapmaması durumu ile ödeme güçlüğü çeken borçlu durumu aynı şekilde değerlendirilmemelidir.¹⁹² Katılım bankacılığında, ödeme gücü yetersizliği nedeniyle borcunu ödeyemeyen kişilerden ek fark talep edilmez ve alacağın tahsili konusunda kendilerine kolaylık sağlanır.¹⁹³ Hayreddin Karaman da bu yaklaşımı benimsemekte ve katılım finans kurumlarının, sosyal sorumluluk ve adalet ilkeleri çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ne var ki uygulamada, bazı katılım bankalarının bu ilkelere tam anlamıyla riayet etmediği; özellikle ödeme güçlüğü yaşayan borçlulara karşı yeterince müsamahakâr davranılmadığı ve bu kişilerin finansal baskılarla karşı karşıya bırakıldığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır.

Borçlunun temerrüde düşmesi durumunda, alacaklı yasal yollara başvurarak mahkemeden hacr (kısıtlama) talebinde bulunabilir.¹⁹⁴

Karaman, borç ödeme disiplininin korunması ile ekonomik gerçekliklerin dengelenmesi gerektiğine vurgu yapar. Borcun vadesinde ödenmesinin önemini ön planda tutarken, enflasyonun borcun reel değerini aşındırma riskine karşı tarafların anlaşarak daha istikrarlı ve güvenilir ölçütler belirlemesini savunur. Ayrıca, borçların gecikmesi durumunda alacaklı ile borçlu arasındaki ilişkiyi İslam hukukunun adalet ilkeleri çerçevesinde dengelemeye çalışması, mağduriyetin önlenmesi ve toplumsal sorumluluğun gözetilmesi açısından dikkat çekicidir. Karaman'ın yaklaşımı, ekonomik sorunlara karşı hukuki normlarla esnek ve ölçülü çözümler sunarak sürdürülebilir bir borç ödeme sistemi oluşturmayı hedeflemektedir.

3.1.2. Borcun yapılandırılması

Karaman'a göre, borçların miktarına dokunmaksızın vadesinde yapılacak değişiklikler veya taksitlendirmeler herhangi bir sorun teşkil etmez. Vadesi gelmemiş bir borcun erken

¹⁸⁹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/239.

¹⁹⁰ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/305.

¹⁹¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/141.

¹⁹² Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 1, 1/388.

¹⁹³ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/304-305.

¹⁹⁴ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 96.

ödenmesinden dolayı borçta indirimle gidilmesi, genel olarak cumhur tarafından caiz görülmesi de Hayreddin Karaman, İslâm Fıkıh Akademisi'nin belirli şartlarla kabul ettiği bu görüşe katılmaktadır. Borcun vadesinin uzatılması karşılığında borcun artırılması, ittifakla haram kabul edilmiştir. Ancak, ödeme acziyetinden kaynaklanan gecikme durumunda, alacaklıların ısrarlı talebi olması halinde "meşru olmayan mal ve hizmetlerden arındırılmış bir endekse dayalı çekirdek enflasyona" göre enflasyon farkı eklenmesi mümkün görülmektedir. Bununla birlikte, acziyetten kaynaklanan bu gecikme durumunda borç miktarının artırılmaması, tercih edilmesi gereken bir durumdur.¹⁹⁵

Hayreddin Karaman, borçlara dair değerlendirmelerinde, güncel ekonomik sorunları fıkıh penceresinden analiz etmekte ve bu sorunlara İslam hukukunun ilkeleri doğrultusunda çözümler geliştirmektedir. Borcun vadesi değişse de miktar sabit kaldığı sürece bu değişiklikleri kabul etmesi, fıkıhın şartlara uyum sağlama yeteneğine işaret eder. Vadesi gelmemiş borcun erken ödenip indirim yapılmasını, çoğunluğun çekincelerine rağmen belirli koşullarda uygun görmesi, onun yarar ve maslahat temelinde değerlendirme yaptığını gösterir. Öte yandan, vade uzatımı karşılığında borcun artırılmasını kesin şekilde reddetmesi, temel dini hükümlerden sapmama anlayışını yansıtır. Enflasyon farkı eklenmesini bazı sınırlamalarla kabul etmesi ise, ekonomik gerçekleri hesaba katan ama ölçüyü elden bırakmayan bir yaklaşım olarak dikkat çeker.

3.1.3. Alacağın temliki

Temlik, bir eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya malî bir hakkı teberru' ve muâvaza şeklinde ivazlı ya da ivazsız olarak başkasına devretmeyi ifade eden bir terimdir.¹⁹⁶

Borçların intikali, borcun taraflarının değişmesini ifade eder; yani alacaklı veya borçlunun A'dan B'ye dönüşmesi söz konusudur. Bu intikal, iki temel şekilde gerçekleşir: Birincisi, miras veya vasiyet yoluyla ölenden sağ kalana geçiş; ikincisi ise borcun bir kişiden başka bir kişiye devridir. Geleneksel hukuk sistemlerinde, borcun kişiye bağlı olduğu kabul edildiğinden, intikal sınırlı biçimde; vekalet veya tecdit gibi yöntemlerle mümkün olmuştur. Buna karşın, modern hukuk düzenlemelerinde, belirli şekil şartları sağlandığında borcun intikali genel olarak tanınmaktadır. Türk hukuk terminolojisinde ise, alacağın devrine "alacağın temliki", borcun devrine ise "borcun nakli" terimleri kullanılır.¹⁹⁷ İslam hukuku çerçevesinde

¹⁹⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/256-257.

¹⁹⁶ Bilal Aybakan, "Temlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/428-430; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 565.

¹⁹⁷ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 166.

ise, alacağın üçüncü şahıs lehine feragat edilmesi konusu, özellikle alacağın lehinin satışı ve bağışlanması bahisleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Hanefi mezhebinde alacağın temlik ile ilgili hem genel bir kural hem de bu kurala ilişkin bazı istisnalar bulunmaktadır. Ana ilkeye göre, alacak ne satım ne de bağışlama yoluyla borçludan başka birine devredilemez. Bunun temel nedeni, temlik işleminin geçerliliği için satılan veya bağışlanan şeyin teslim edilebilir olması gerekliliğidir. Alacak ise borçlunun zimmetinde bulunduğundan, temlik edenin alacağı alıp başka birine teslim etmesi mümkün değildir; bu nedenle yapılan tasarruf geçersiz sayılır. Ancak, alacağın doğrudan borçluya temlik edilmesi halinde teslim sorunu yaşanmadığından, bu şekilde yapılan devrin geçerliliği kabul edilir.¹⁹⁸

Yirminci yüzyılın başlarında, ticari ve ekonomik hayatın alacağın temlikini zorunlu kılması sebebiyle bu mesele tekrar gündeme gelmiştir. Bazı Hanefi hukukçular, ticari zorunluluk ve yerleşik örf nedeniyle, poliçe ve yazılı emre dayalı senetli temlikin caiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Buna karşılık, senetsiz ve cirosuz temlik uygulamaları ne ticari bir gereklilik arz etmekte ne de teamül haline geldiğinden, caiz görülmemiştir. Ancak şartların değişmesi durumunda, bu uygulamanın caiz kabul edilebileceği ihtimali de kabul görmektedir.¹⁹⁹

Maliki mezhebi istisna edildiğinde, alacağın temlik konusunda diğer mezhepler, Hanefilerden daha katı bir tutum sergilemektedir. Bu mezhepler, Hanefilerin istisna kabul ettiği durumlarda dahi alacağın temlikini genellikle uygun bulmazlar. Buna karşın, Maliki mezhebi bazı şartların yerine getirilmesi halinde alacağın temlikini caiz saymaktadır.²⁰⁰

Hanefi mezhebine göre, alacağın temlik edilmesi, "zimmete ait olan bir şeyin (alacağın) başkasına teslimi mümkün olamayacağı" gerekçesiyle caiz görülmemektedir. Ancak günümüzün ekonomik ve ticari ihtiyaçları bu kuralın yeniden değerlendirilmesini gerektirmiştir. Bu çerçevede, Hanefi hukukçuların bir kısmı, ticari hayatta yerleşmiş örf ve teamüller doğrultusunda, poliçe ve yazılı emre dayalı senetlerin ciro edilmesiyle gerçekleştirilen alacak temliklerini geçerli saymaktadır. Buna karşın, senetsiz ve cirosuz temlik uygulamaları henüz yaygınlaşmadığı ve ticari zorunluluk kapsamına girmediği için caiz görülmemektedir. Hayreddin Karaman ise mevcut koşulların değiştiğini, senetlerin "alacağın

¹⁹⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 166,167.

¹⁹⁹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/301; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 166,167.

²⁰⁰ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 167,168.

teslimi” yerine geçerek temlik işlevi gördüğünü belirterek bu tür temliklerin günümüzde caiz olduğunu ifade etmektedir.²⁰¹

Geleneksel hukukta borcun kişiye bağlılığı nedeniyle temlik sınırlı tutulurken, modern ticari ihtiyaçlar bu anlayışın esnetilmesini sağlamıştır. Hanefi mezhebinde, alacağın teslim edilebilir olması temlik geçerliliğinin temel koşuludur; ancak yazılı senetlerin ciro edilmesiyle yapılan temlikler örf ve teamüller doğrultusunda kabul görmüştür. Maliki mezhebi ise bu konuda daha esnek bir tutum sergilemektedir. Günümüzde Hayreddin Karaman, değişen şartlar ışığında temlik işlemlerinin meşruiyetini desteklemektedir.

3.2. Alışveriş ile İlgili Görüşleri

3.2.1. Faiz

Klasik kaynaklarda ribâ olarak ifade edilen faiz, r-b-w kökünden türemiş olup, sözlükte “fazlalık, nemâ, artma, çoğalma; yükseğe çıkma, (beden) serpilip gelişme”²⁰² anlamlarına gelir. Şer'i açıdan ribâ, belirli unsurlardaki fazlalığı ifade eder ve “herhangi bir akitte, karşılıksız olarak taraflardan birine şart koşularak sağlanan fayda”²⁰³, satım akdinde ise, karşılığı olmayan fazlalığın talep edilmesi²⁰⁴ ribâ olarak kabul edilir. Malî işlemler bağlamında, ribâ terimi ödemesi henüz gerçekleştirilmemiş bir borç alacağının, faiz uygulanarak miktarının artırılmasını ifade eder.²⁰⁵ Hanbeli mezhebi, ribâyı belirli mallarda fazlalık oluşumunu ifade eden bir terim olarak açıklar. Hanefi mezhebine göre ribâ, “malın mal ile değişiminde bedelsiz olan fazlalıktır.”²⁰⁶

İstilahî anlamda ise ribâ, karşılığında herhangi bir bedel alınmadan tartılabilen (vezni) veya ölçülebilen (keyli) bir malın, aynı cinsten daha fazla miktarda bir mal ile değiştirilmesi durumunu ifade eder.²⁰⁷ İslâm'da ve önceki semavî dinlerde, üretimle doğrudan ilişkisi

²⁰¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/301; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 166,167.

²⁰² İsmail Özsoy, “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/110-126; Zeyneb Hafsa Orhan, *Ekonominin Temel Konuları ve İslam Ekonomisi* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2021), 98; Hamdi Döndüren, *Kur'an ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, ed. Ömer Çetinkaya (İzmir: Işık Yayınları, 2011), 268.

²⁰³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 480; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 395.

²⁰⁴ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Mebcut*, ed. Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayınları, ts.), 203; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, c. 12/13.

²⁰⁵ Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Kur'ân* (nşr. M. Seyyid Kîlânî) (Kahire, 1381), “rbv”, 187; Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1990), “Ribâ”, 82.

²⁰⁶ Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1986), V,258.; Serahsî, *Mebcut*, XII,111.; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale yayınları, 1994), 5/495.

²⁰⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh İlmi & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, thk. Abdullah Kahraman, ed. Kemal Yıldız (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 481.

olmayan ve emek ile ticaret riski taşımayan bu tür kazanç yolları “haksız kazanç” olarak kabul edilmiş; bu nedenle faizcilik uygulamaları, hem bu dinlerde hem de İslam hukukunda yasaklanmıştır.²⁰⁸ Nitekim faizin geçerli sayılabilmesi için, söz konusu fazlalığın satıcı veya alıcıdan biri lehine şart koşulması gerekir. Ancak, bu iki taraf dışında bir kişi lehine fazlalık şart koşulursa, bu durum ribâ olarak değerlendirilmez; yalnızca fasit bir satış akdi meydana gelir.²⁰⁹

Fakihlerin çoğunluğuna göre, satışta faiz iki şekilde gerçekleşir: Bunlardan biri ribâ el-fadl (fazlalık faizi), diğeri ise ribâ en-nesîe (veresiye faizi) olarak adlandırılır. Bir satış işlemi sırasında, aynı cinsten mallar arasında yapılan değişimlerde, eğer tartılabilen veya ölçülebilen mallardan biri fazla miktarda verilirse, bu durum ribâ el-fadl olarak kabul edilir. Aynı cinsten bir malın belirli bir kısmı karşılığında veya farklı türde bir mal ile yapılan satışlarda teslimatın geciktirilmesi durumunda, sayısal (keyli) veya ölçüye dayalı (vezni) fazlalık talep edilmesi, ribâ en-nesîe kavramı kapsamında değerlendirilir. Ribâyâ konu olan malların, özellikle keyli (ölçüyle) ve veznî (tartıyla) satılan cinslerin kendi aralarında mübadelesinde, taraflar arasında eşitlik sağlansa dahi, araya sürenin girmesi ribâ-yı nesîe oluşturur. Bu durum, İslam hukukunda faiz kapsamında değerlendirilir ve haram kabul edilir.²¹⁰

Hanefilere göre, fazlalık faizinin sebebi, malın cinsinin bir olması ve bu malların ölçü veya tartı birimiyle belirlenmesidir; yani ölçü ve cins birliği bu tür faizin temel şartını oluşturur. Bu iki özellik bir arada bulunduğu hem fazlalık hem de vade faizi haram kabul edilir. Özellikle buğday, arpa, hurma ve tuz gibi mallarda fazlalığın haram kabul edilmesinin nedeni, bu malların aynı cins olup ölçü veya tartı ile belirlenmesidir. Hadiste geçen bu mallar, sadece sayılanlarla sınırlı olmayıp, benzer nitelik taşıyan diğer mallar için de örnek hükmündedir. Altın ve gümüş gibi kıymetli mallarda ise, haram kılma sebebi; cins birliğine ek olarak, bu malların ağırlıkla (vezn) ölçülmesi ve semeniyet yani değişim aracı olma özellikleridir. Bu durumlarda, bir malın diğerine oranla fazla olması, faiz olarak kabul edilir. Ancak, kıyemî mallar (örneğin hayvan, ev, halı, mücevherat gibi) için aynı kurallar geçerli değildir, çünkü bunlar tek bir ölçü birimiyle belirlenemezler ve dolayısıyla faiz uygulanmaz.²¹¹

²⁰⁸ Hamdi Döndüren, İslâm Ekonomisi ve Faiz-Ekonomi ve İktisat Terimleri başlıklı müzakeresi, KURAV, Uluslararası İktisadî Hayatta ve İslâm'da Faiz Çalıştayı, Bursa 2018 Recep Cici - Süleyman Sayar (ed.), *İktisadî Hayatta ve İslâm'da Faiz* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap), 2025), 141-150; Bakara *Kur'an-ı Kerim* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 2-275,276; Al-i İmrân 3/130; Nisâ 4/161; Rum 8/39.

²⁰⁹ Soner Duman, “İllet ve Makâsıd Açısından Fıkıh Mezheplerinde Ribâ,” KURAV, Uluslararası İktisadî Hayatta ve İslâm'da Faiz Çalıştayı, Bursa 2018, s. 367-418, Cici - Sayar, *İktisadî Hayatta ve İslâm'da Faiz*, 374.

²¹⁰ Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, 498-499.

²¹¹ Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, 502.

Karaman'a göre İslam, faizli işlemleri reddeder çünkü bu tür işlemler insanların arasındaki kardeşlik, merhamet ve adalet duygularına zarar verir. Faizli kredilerde, faiz alan kişi garantili bir kazanç sağlarken, borçlu taraf zarar etme riskiyle karşı karşıya kalır, ancak yine de faiz ödeme zorunluluğu vardır. Bu durum, ekonomik eşitsizliği artırarak, toplumda fakirleşmeye ve sosyal krizlere yol açar. Faizli kredilerle çalışan üretici ve tüccarlar, sattıkları malların maliyetine faiz de eklemek zorunda kalır, bu da ürünlerin fiyatlarını yükseltir ve toplumun genel ekonomik durumunu olumsuz etkiler. Bu tür uygulamalar, büyük sermayelerin daha da zenginleşmesine, küçük sermayelerin ise giderek fakirleşmesine sebep olur. Aynı zamanda, faizli kredilerle çalışan kişiler hızlı kazanç sağlayabilecekleri alanlar arayarak, bazen kamu yararına zarar verebilirler. İslam, bu sorunları çözmek için faiz yerine ortaklık modelini önerir. Bu modelde sermayeler ortaklaşa birikerek, kar ve zarar birlikte paylaşılır. Böylece bireylerin ve toplumun menfaatlerine daha uygun, adil ve sürdürülebilir bir ekonomik düzen sağlanmış olur.²¹²

Karaman'a göre faizli işlemler, borçlunun omuzuna haksız bir yük getirir ve ekonomik dengesizlikleri derinleştirir. Faiz, üretim ve ticaret maliyetlerini artırarak toplumun genel refahını olumsuz etkiler ve gelir adaletsizliğini büyütür. Bu nedenle, kar ve zarar ortaklığı esasına dayanan finansman yöntemlerinin tercih edilmesi gerektiğini savunur; böylece hem bireyler hem de toplum daha dengeli ve hakkaniyetli bir ekonomik yapı oluşturabilir.

3.2.1.1. Faizli kredi

Kredi, ödünç olarak verilen para veya peşinatsız şekilde verilen mal²¹³, “ödünç alınan veya verilen mal, para”²¹⁴ olarak tanımlanır.

Karaman'a göre, ödünç işlemlerinde ve alışverişte karşılığı bulunmayan gerçek veya hükmi fazlalık, faiz olarak nitelendirilir ve Kur'an-ı Kerim'de açık ve kesin bir şekilde yasaklanmıştır.²¹⁵

Ona göre, zaruret halleri haricinde faiz almak da vermek de haramdır ve Müslümanlar faizli işlemler yapan kurumlara para yatırmamalıdır. Mecburiyet durumunda para yatırılması halinde ise tahakkuk eden faiz bankaya bırakılmamalı, alınmalı ve yoksul kimselere verilmelidir. Burada faiz, "dar gelirli, kapital sahibi olmayan kimselerin cebinden çıkan, harcamalarına ek olarak ödedikleri bir fazlalık" olduğundan, haksız olarak alınan bir paranın

²¹² Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 203-204.

²¹³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 316.

²¹⁴ “Kredi ne demek TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 09 Mart 2025).

²¹⁵ Özsoy, “Faiz”, 12/110-126.

mümin tarafından kurtararak sahiplerine geri verilmesi söz konusudur. Bu para, zengine haram, yoksula helâldir.²¹⁶

Bankaların verdiği tüketici kredileri faizli niteliktedir ve Karaman'a göre bu kredilerin alınması helâl değildir.²¹⁷ Faizli işlemler yapan kurumların vereceği kredilerde mutlaka reel faiz bulunmaktadır ve zaruret hali olmadığı sürece bu kurumlarla faizli işlemler yapılamaz.²¹⁸

Hayreddin Karaman'a göre, zaruret halinde faizli kredi alınabilir. Mecelle'nin külli kaidelerinden "hacet umumî olsun hususî olsun zaruret menzilesine tenzil kılınır."²¹⁹ kaidesine göre, zaruretin belli ölçülerde yasakları kaldıracığını ifade etmektedir.²²⁰ Burada zaruretin ne olduğu sorusu öne çıkmaktadır. Ona göre zaruret; eksikliği halinde insanı sıkıntıya sokan, rahatsız eden, hayatını zorlaştıran ve verimini düşüren temel ihtiyaç maddeleriyle ilgilidir. Bu tür ihtiyaçlar, kişinin özel durumuna göre zaruret derecesine ulaşabilir. Ev, araba, giyecek, yiyecek, içecek, ev eşyası veya çeşitli aletler, kişinin şartlarına göre zaruri ihtiyaç haline gelebilir. Bu nedenle, daha fazla kazanmak ve daha lüks yaşamak amacı dışında, zaruret sayılabilecek durumlarda, Müslüman asli ihtiyaçlarını kendi malı veya kazancı ile karşılayamaz ve ihtiyacın giderilmesi için karz-ı hasen bulamazsa, katılım bankaları, devlet teşvik kredisi veya faizsiz borç veren kişi ve kurumlar borç vermiyorsa, vade farkıyla alınması kendisini zora sokacak şekilde pahalı oluyorsa ve faizli krediye başvurmadan zaruret giderilemiyorsa, "zaruretler mahzurları mubah kılar."²²¹ kaidesince, faizli işlemler yapan bankalara başvurmanın yolunun açılacağını ifade etmektedir. Bu durumda, Müslüman faizli borç alabilir ve ödenecek faizin enflasyonun altında veya üstünde olması hükmü değiştirmez.²²²

Karaman'a göre, katılım bankalarının kâr payının, faizle işlem yapan bankaların verdiği faizli kredilerin faiz miktarından çok daha fazla olması durumunda, zaruret halindeki Müslümanın yine faizle işlem yapan bankadan faizli kredi alması caiz olur.²²³ Ancak mümin, takva hassasiyetiyle hareket ederek faizli işleme başvurmaz; eğer yaşadığı sıkıntılara ailesi ve çocuklarıyla birlikte katlanabiliyorsa, bu durumu tercih eder.²²⁴

²¹⁶ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/502.

²¹⁷ Hayreddin Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023), 3/45.

²¹⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 338; Hayreddin Karaman, "Faizli kredi ve zaruret", *Yeni Şafak* (04 Mayıs 2018).

²¹⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, c. 1, md. 32.

²²⁰ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 435.

²²¹ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, c. 1, md. 21.

²²² Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 295,435,436; Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/63,142; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/387; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 2*, 2/221; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 3*, 3/235,269; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar) 4*, 4/146.

²²³ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar) 4*, 4/174.

²²⁴ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar) 4*, 4/146.

Zaruret sebebiyle alınan faizli borç ihtiyaç miktarını aşmamalıdır.²²⁵

Hayreddin Karaman, "bankada biriktirdiğiniz paranın faizi, gelir payı sayılır."²²⁶ ve "haram olan faiz, fakire verilen ödünç paradan alınan gerçek faizdir. Banka fakir değildir, sizden aldığı para da borç değildir; kâr-kazanç sağlamak için almıştır."²²⁷ diyen ilahiyatçıların bu söylemlerini tenkit eder ve bahsi geçen gelirin haram kılınan faiz geliri olduğunu ve meşru olamayacağını belirtir.²²⁸

Karaman'a göre, faizli işlemler yapan bankalar tarafından sunulan alışveriş kredisi, müşterinin satın aldığı malın bedelini ödeyip bu bedel üzerine ilave yaparak müşteriye borçlandırma işlemi olduğu için faizli bir işlemdir ve caiz değildir.²²⁹

Faizli işlemler yapan bankaların hiçbir fayda elde etmeden, karz-ı hasen olarak, faizsiz ve dosya masrafsız olarak verdiği nakit avans alınabilir; enflasyon farkı dışında alındığı kadar geri ödenir.²³⁰ Faizli işlemler yapan bankaların, karz-ı hasen anlayışıyla, faizsiz ve dosya masrafsız nakit avans vermesi mümkündür; bu durumda geri ödeme, yalnızca enflasyon farkı kadar yapılır. Ancak, pratikte bankaların hiçbir kazanç sağlamadan karz-ı hasen şeklinde kredi vermesi gerçekçi değildir. Bankalar, faaliyetlerini sürdürebilmek ve maliyetlerini karşılayabilmek için genellikle çeşitli ücretler ve faiz gelirleri talep etmektedir. Bu durum, teorik olarak önerilen karz-ı hasen uygulaması ile mevcut bankacılık pratikleri arasında önemli bir fark olduğunu göstermektedir.

Hayreddin Karaman'ın faiz ve borç konusundaki görüşleri, İslam hukukunun kurallarını ekonomik durumlarla uyumlu hale getirmeye çalışır. Faizin kesinlikle yasak olduğunu belirtirken, zorunlu durumlarda faizli kredi kullanılabileceğini söyler. Ancak bunun sınırları ve sorumlulukları açıkça belirtilmiştir. Karaman, faizli işlemler ve faiz gelirlerinin İslam'a uygun olmadığını vurgular ve mevcut finansal sistemle dini kurallar arasında uyumsuzluk olduğunu gösterir. Bu görüşler, Müslümanların ekonomik kararlarında dikkatli olmaları gerektiğine işaret eder. Öte yandan, ihtiyatı öne alan Müslümanlar faiz konusunda daha hassas davranmaktadır.

3.2.1.2. Devlet banka kredisi

Mümin kişi ne devletle ne de özel şahıslarla faizli işlem yapabilir; merkez bankasından dahi olsa faizli işlemler caiz değildir. Merkez bankasının verdiği reel faizi almak veya vermek,

²²⁵ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 236.

²²⁶ Süleyman Ateş, "Asıl yasak faiz hangisidir?", *Gazete Vatan* (27 Ağustos 2004); Zekeriya Beyaz, "Gerçek İslam", *Takvim Gazetesi* (12 Haziran 2004).

²²⁷ Ateş, "Asıl yasak faiz hangisidir?"; Beyaz, "Gerçek İslam".

²²⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 337.

²²⁹ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/344.

²³⁰ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/345,375.

zaruret halleri dışında caiz kabul edilmemektedir.²³¹ İslam hukukunda, reel faizin miktarı ne olursa olsun hem azı hem çoğu haram olarak kabul edilmektedir.²³²

Hayreddin Karaman, devletin verdiği teşvik kredilerini, reel faiz içermemek kaydıyla almanın caiz olduğu görüşündedir.²³³

Krediyi verenin devlet olması durumunda, bankalar aracılığıyla da olsa, bu kredinin reel faiz içermemesi mümkün olabilir; çünkü devlet, tebaasına yardım etmiş olacağından, reel faizin bulunmadığı teşvik kredileri alınabilir. Ancak, devletin verdiği kredi reel faiz içeriyorsa, bu kredi ancak önemli ihtiyaç, ferdi veya sosyal zaruret söz konusu olduğunda alınabilir. Aksi takdirde, bu kredi alınamaz. Hayreddin Karaman, zarureti kişinin kredi kullanmaması halinde bir konut edinmesinin veya diğer temel ihtiyaçların karşılanmasının mümkün olmaması olarak tarif eder.²³⁴ Devlet, alınması caiz olan teşvik kredilerini katılım bankaları ve faizli işlemler yapan bankalar aracılığıyla veriyorsa, bu kredinin katılım bankalarından alınması gerekir.²³⁵

Ona göre, devlet, belirli bir bölge veya alanda özel teşebbüslere yatırım yaptırmak ya da üretimi ve istihdamı artırmak amacıyla piyasa şartlarının altında düşük faizle verdiği teşvik kredisini (ödünç para), enflasyon miktarının altında ise, adı faiz de olsa hüküm olarak faiz olmaktan çıkar.²³⁶ Devletin vermiş olduğu teşvik kredileri, halka hizmetlerinin bir parçasıdır ve bankalar aracılığıyla verdiği bu teşvik kredilerindeki faiz olarak ifade edilen reel fazlalık, faizli işlemler yapan bankalardaki reel faiz gibi değerlendirilmez; dolayısıyla bu krediler faiz olarak değerlendirilemez.²³⁷ Zira devlet karşılıksız yardım veya vergilendirme yapabilir. Bu nedenle devletin vereceği teşvik kredilerine reel faiz olmasına rağmen meşru olarak bakılabilir. Devletten teşvik kredisini alan borçlu, borcunu enflasyon farkıyla birlikte ödeyecektir. Ancak devletin verdiği teşvik kredisini faizinin enflasyon oranını aşması durumunda, devlet reel faizle kredi (ödünç) vermiş olur ve bu durumda Müslümanın bu teşvik kredisini alabilmesi için zarurete düşmüş olması gerekir.²³⁸

Devletin bireye sağladığı teşvik kredisinin geri ödemesi sırasında talep ettiği fazlalık, devlet açısından reel olmayan bir faiz gibi görünse de Müslüman birey tarafından enflasyon farkı olarak değerlendirilmelidir. Bu krediyi alan kişi, geri ödemesini faizle değil, enflasyon

²³¹ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/244; Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/33.

²³² Hayreddin Karaman, “Zaruretler Yasakları Kaldırır”, *Yeni Şafak gazetesi* (10 Mayıs 2018).

²³³ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/27.

²³⁴ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 338; Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/338.

²³⁵ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/338; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/178.

²³⁶ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 302; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/337.

²³⁷ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/337,344.

²³⁸ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/337; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 302,339.

farkıyla yapacağını bilmeli ve niyetini de bu şekilde belirlemelidir. Böyle olmasına rağmen devletin alacağı geri ödemede fazlalık enflasyon farkını aşarsa bu durumda faiz gerçekleşir. Faizin gerçekleşmesi halinde, teşvik kredisini alanın durumuna bakılır ve zaruret kuralı devreye girer. Kişi, eğer kendi imkanları ile ev alamayacak durumda ise zaruret hali ortaya çıkmıştır.²³⁹

Hayreddin Karaman'a göre devletin geri ödeme esnasında aldığı reel fazlalığı vergi gibi düşünmek de mümkündür.²⁴⁰

Devletin verdiği konut kredileri, faizi enflasyon oranından düşük olduğu sürece alınabilir; bu durumda ödenen fazlalık reel faiz olarak değerlendirilmez. Zira devlet, faizcilikten para kazanan bir banka olmadığından, reel olmayan bu fazlalık faiz olarak kabul edilmez. Ancak, ödenecek fazlalık enflasyon oranının üzerinde olduğu takdirde, zaruret durumuna göre konutu olmayan ve kredisiz konut alma imkânı bulunmayan kişiler bu krediyi alabilirler.²⁴¹

Devletin bankadan aldığı faizli kredinin faizini kendi ödeyip çiftçiye faizsiz kredi olarak vermesi şeklinde uygulanan tarımsal sulama kredisi almak caizdir. Bu durum, faizli kredinin devlet tarafından bankadan alınıp, faizsiz bir şekilde çiftçiye kredi olarak verilmesidir.²⁴²

Karaman'a göre, devlete ait borçlarda alınan gecikme zammı faiz değil, cezadır ve devletin gecikmeden ötürü ceza koyma hakkı vardır. Enflasyonu aşan gecikme zammını devlet de alamaz. Özel sektöre ait borçlarda alınan gecikme zammı ise, enflasyonun eksilttiği kadar olabilir; daha fazlası faiz olarak değerlendirilir. Zira özel sektör, devlet gibi ceza koyma hakkına sahip değildir ve bu nedenle fazla miktarda gecikme zammı faiz olarak kabul edilir.²⁴³

Kur korumalı hesaplarda devletin ödediği miktar faiz değil, mevduat hesabının taraflarından ayrı olarak, kamu menfaati gözetilerek üçüncü bir taraf olarak devlet tarafından verilen teşvik ve hibedir.²⁴⁴

Devletin çiftçiye faizsiz kredi sağlarken banka aracılığıyla faizli işlemler gerçekleştirmesi, dolaylı olarak faizli işlemlere zemin hazırlamak şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum, kamu finansmanı ve mali uygulamalar açısından üzerinde durulması gereken bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu yönüyle de konunun değerlendirilmesi gereken önemli boyutları bulunmaktadır.

Kamu zararının giderilmesi kapsamında, devletin enflasyon farkını aşmayan gecikmelere rağmen bir zararın oluşması hâlinde, bu zararın telafisi sorumluluğu doğmaktadır. Bu

²³⁹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/222.

²⁴⁰ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/222.

²⁴¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/346.

²⁴² Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/354,355.

²⁴³ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/375.

²⁴⁴ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/384-387.

sorumluluk, kamu yönetiminin mali yükümlülükleriyle doğrudan bağlantılı olup, kamu kaynaklarının etkili ve verimli biçimde kullanılmasının sağlanması bakımından önem arz etmektedir. Bazı yazarlar, bu tür uygulamaları devlet tarafından öngörülen bir yaptırım şeklinde değerlendirmektedir. Ancak oluşan mali kaybın karşılanması niteliği dikkate alındığında, bu durumun bir cezadan ziyade tazmin yükümlülüğü olarak ele alınması da mümkündür.

Öte yandan, devletin enflasyon oranını aşmayan şekilde sağladığı kredileri, katılım bankaları ya da faiz esasına dayalı çalışan finans kuruluşları aracılığıyla kullandırması da ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur. Bu uygulama, faizsiz kredi politikasının amaç ve ilkeleriyle örtüşmeyen bir yöntem olarak, kamu finansmanı ve mali yönetim açısından dikkatle ele alınması gereken yapısal bir çelişkiye işaret etmektedir.

3.2.1.3. Devlet borçlanma faizi

Devletler, ekonomik büyümeyi desteklemek ve çeşitli altyapı projelerini finanse edebilmek için borçlanma yöntemlerine başvururlar. Ancak faizli finansal araçlarla yapılan borçlanmalar, İslam hukukuna göre ciddi dini ve ahlaki sorunlara yol açar. Faiz, İslam'da karşılıksız kazanç sağlama ve ekonomik adaletsizliği teşvik etme olarak değerlendirilir ve bu yüzden haram kabul edilir.

İslam hukukunda, devletlerin mali ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hazine bonosu, devlet tahvili, senet veya benzeri finansal araçlar yoluyla faizli borçlanmaları genel olarak caiz görülmemektedir. Benzer şekilde, bireylerin veya kurumların devlete faizli finansman sağlaması da İslam açısından uygun bulunmamaktadır. Bu çerçevede, faizli borçlanmanın sadece bireyler arasında değil, devlet düzeyinde de yasak olduğu kabul edilir. Hayreddin Karaman da bu genel görüşü benimseyerek, ekonomik sistemin İslami prensiplere uygun şekilde düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²⁴⁵

Devletlerin mali kaynak ihtiyaçlarını karşılamak için faizli borçlanma araçlarına başvurusu, İslam hukuku açısından kabul edilemez bir durumdur. Hayreddin Karaman'ın ifade ettiği üzere, bu tür işlemler sadece bireyler arası değil, devlet seviyesinde de faiz yasağının kapsamına girer. Faizle borçlanmanın İslami ilkelere aykırı olması, ekonomik düzenin adalet ve hakkaniyet temelinde şekillenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu anlayış, devletlerin finansman politikalarında faizsiz alternatifleri önceliklendirmesi gerektiğini göstermektedir.

²⁴⁵ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 302,303.

3.2.1.4. Enflasyon oranında faiz

Enflasyon, toplam talebin, toplam arzı önemli ölçüde aşması durumunda fiyatların hızla artması, paranın alış gücünün azalması ve tedavüldeki para miktarı ile mallar ve satın alınabilen hizmetlerin toplamı arasındaki dengenin bozulması sonucu ortaya çıkan ekonomik süreç, para şişkinliği veya parasal şişkinlik²⁴⁶ olarak tanımlanmaktadır.

İslâm hukukuna göre, borcun vadesi geldiğinde alacaklının memnuniyetini sağlamak amacıyla borcun tam, zamanında ve uygun bir şekilde ödenmesi esastır.²⁴⁷ Borç ilişkilerinde, borçlunun rızası olsa dahi, fazladan bir ödeme şartı koşulması caiz değildir. Ancak, borcun ödeme vaktinde eksik ödenmesi de kabul edilemez. Bu bağlamda, enflasyon farkı, borcun tam olarak ödenmesini sağlamak için göz önünde bulundurulmalıdır. İslâm hukuku, borcun eksik ödenmesini bir haksızlık olarak nitelendirdiğinden, vadeli veya ödünç alınan borçların enflasyon farkı ile birlikte ödenmesi gerektiğini vurgular.²⁴⁸

Faiz, İslâm hukuku açısından Kur'an-ı Kerim²⁴⁹ ve sünnette²⁵⁰ yasaklanmış ve haram kabul edilirken, enflasyon farkı, borcun tam olarak ödenmesini sağlamak amacıyla helâl olarak değerlendirilir.²⁵¹

Enflasyon oranında faiz almak değil, enflasyon farkını almak İslâm hukuku açısından caizdir. Faiz, reel bir fazlalık niteliği taşıırken, enflasyon farkı reel bir fazlalık değildir. Bu nedenle, enflasyon farkı faiz olarak değerlendirilmediğinden, alınması ve verilmesi caiz kabul edilir. Ancak, enflasyon miktarı olarak adlandırılrsa dahi, önceden bu yönde bir şart koşulması halinde işlem faiz sayılacağından, böyle bir şartın önceden konulmaması gerekir. Buna karşılık, bir Müslümanın faizcilik yapan bankalara para yatırarak bu bankalardan enflasyon oranında faiz alması caiz değildir. Zira bu bankalar, müşterilerden aldıkları parayı reel faizle borç vererek elde ettikleri kazancın bir kısmını müşterilere iade etmekte ve böylece faizli para alışverişi akdini tesis etmiş olmaktadır. İslâm hukukuna göre ise faizli akitler meşru kabul edilmemektedir.²⁵² Çünkü burada reel faiz gerçekleşmiş olup, enflasyon henüz ortaya çıkmadan alınacak faiz miktarı belirlenmiştir.²⁵³

²⁴⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 123; “Enflasyon ne demek TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 09 Mart 2025).

²⁴⁷ Bayyigit, *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”*, 478.

²⁴⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 236,244.

²⁴⁹ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara, 2/275,276,278,279; Âl-i İmrân, 3/130; Rûm, 8/39; Nisâ, 4/161.

²⁵⁰ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Hac”, 147; Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud* (Dimeşk: Mektebetu İbn Hazm, 2004), “Menâsik”, 56; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Menâsik”, 76, 84.

²⁵¹ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/295.

²⁵² Nisa 4/29; Serahsî, *Mebcut*, 201-228.

²⁵³ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/480; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 2*, 2/329.

Bir Müslüman, yaptığı anlaşma veya akitte, olası gelir-gider dengesinde bir faiz öngörmemiş ve faizi akde dahil etmemiş olsa bile, ödeme vadesinde gecikme yaşanması durumunda ortaya çıkan enflasyon farkını ödemeye dahil etmelidir. Aksi takdirde, borcunu eksik ödemiş ve borçlu kalmaya devam etmiş olur. Eğer borç, ödünç verme suretiyle meydana gelmişse, ödeme zamanı gelmiş veya geçmiş olsun, yapılacak ödeme enflasyon farkı ile birlikte gerçekleştirilmelidir.²⁵⁴

Eğer akit bir banka ile yapılmışsa, yani bankaya mevduat yatırılmış veya bankadan kredi alınmışsa, bu durumda faizi içeren bir akit söz konusu olur. Belirli bir zaman sonra belirli bir miktarda faiz alınacak veya verilecektir. Müslümanların böyle bir akit yapması caiz değildir. Ödeme vaktinde alınan veya verilen faizin enflasyonun altında kalması, bu faizli akdin dinen haram olma hükmünü ve günahını ortadan kaldırmaz.²⁵⁵

Karaman'a göre, faizle gelir elde eden bankalar aracılığıyla para yatırmak veya çekmek suretiyle, enflasyonun altında dahi olsa faiz alıp vermek caiz değildir. Çünkü bu bankalar, faizli işlemler yaparak kâr elde etme amacıyla kurulmuş yapılardır. Bankalar düşük faiz oranları sunsalar bile, yatırdığınız paraları reel faizle kredi olarak verip, faizle para satışı gerçekleştirmektedirler. Bu tür bankalara yatırılan paralardan tahakkuk eden faiz, enflasyon kadar veya ondan az olsa bile, sözleşmede faiz şartı bulunduğundan bu, faizli bir akittir ve caiz değildir.²⁵⁶

Paranın değerini sadece altının fiyatına göre belirlemek doğru değildir. Bunun yerine, birçok malın fiyat ortalamasını gösteren enflasyon oranına göre değerlendirmek daha uygundur; zira altındaki ani ve beklenmedik dalgalanmalar taraflara zarar verebilir.²⁵⁷ Bu bağlamda, enflasyon farkının İslam hukukunda borcun gerçek değerini korumak amacıyla helâl kabul edilmesi, ekonomik gerçekliklerle şer'i prensiplerin uyum içinde ele alınabileceğinin bir göstergesidir. Hayreddin Karaman da borçların eksiksiz ve zamanında ödenmesinin önemini vurgulayarak hakkaniyetin sağlanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Öte yandan, faiz temelli işlemler ve özellikle faiz gelirine dayalı bankacılık uygulamalarının İslam hukukuna uygun olmaması, Müslümanların finansal tercih ve davranışlarında dikkatli olmalarını zorunlu kılmaktadır.

²⁵⁴ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 278; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/266.

²⁵⁵ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 278-279; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/267.

²⁵⁶ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/337; Hayreddin Karaman, "Enflasyon ve Faiz", *Yeni Şafak gazetesi* (10 Eylül 2010).

²⁵⁷ Soner Duman, *Günümüz Fıkıh Problemleri* (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2023), 236.

3.2.1.5. Karz sertifikası

Karz, “ödünç verilen mislî mal, bir kimsenin para ya da mislî bir malını daha sonra mislini almak üzere bir şahsa vermesi”²⁵⁸, “geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç/borç verme”²⁵⁹ anlamlarına gelir. Karaman’a göre, kişinin, kendisine acilen lazım olmayan parasını belirli bir gelir elde etmek amacıyla başkasının kullanımına sunması ve bu süreçte paranın ödünç verilerek faiz alınması, paranın para ile satılması olarak değerlendirilen karz sertifikası uygulaması caiz değildir. Zira bu durumda, parasını ödünç veren kişi riske girmeden ve zarar ihtimali olmadan parasından para kazanmaktadır.²⁶⁰

Hayreddin Karaman’ın karz konusundaki değerlendirmesi, faizsiz ödünç verme ilkesinin önemini vurgulamaktadır. Paranın kendisiyle çoğaltılması şeklinde görülen karz sertifikası uygulamasının caiz olmaması, faiz yasağının temel gerekçelerinden biridir. Bu yaklaşım, paranın üretkenlik ve risk unsurları içermeden kazanç sağlamasının İslam hukukunda kabul görmediğine işaret eder. Ekonomik alanda taraflar arasında hakkaniyetli bir denge kurulmasının zorunluluğunu vurgulamaktadır.

3.2.1.6. Nemâ

Sözlükte “artmak, çoğalmak, bereketli olmak” anlamına gelen nemâ kelimesi, fıkıh terimi olarak zekâta tâbi malın artıcı nitelikte olması veya zekâta tabi sayılmasını ifade eder.²⁶¹

Hayrettin Karaman’a göre devletin sonradan ödemek üzere çalışanlarından yaptığı tasarruf kesintisinin ödeme vaktindeki fazlalık (nema), devletin faizci bir kuruluş olmaması ve devlet-memur ilişkilerinin iki taraflı bir akit değil, intisabî (fikhî anlamda borç doğuran bir sözleşme olmaktan ziyade, ahlâkî ve sosyolojik bir bağlılık ilişkisi) bir akit, olması nedeniyle enflasyon farkını aşmayan miktar faiz değildir ve faiz olarak değerlendirilmez.²⁶² Zira devlet ile memurlar arasındaki ilişki, “iki taraflı akit” olarak değerlendirilmez, aksine intisabî akit olarak kabul edilir. Çünkü devlet, memurun alacağı ücreti tek taraflı olarak belirler ve gerektiğinde bu ücreti artırabilir veya azaltabilir. Memur ise, belirlenen maaş karşılığında çalışmayı kabul edebilir; ancak bu anlaşma gönüllülük esasına dayandığı için, memur

²⁵⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 293; Döndüren, *Kur’an ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 244.

²⁵⁹ H. Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/520-525.

²⁶⁰ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/198.

²⁶¹ Mehmet Erkal, “Nemâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/549-550; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 452.

²⁶² Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/145-146.

istemediği takdirde görevinden ayrılma hakkına sahiptir.²⁶³ Bu nema, devletin ödemiş olduğu, kesilen paranın yıllar boyunca birikmiş kısmıdır ve genellikle enflasyon farkının çok altındadır. Ona göre borcun enflasyon farkı ile birlikte²⁶⁴ ödenmesi gerekmektedir.²⁶⁵ Dolayısıyla, tasarruf kesintilerinin ödemelerinde verilen nemaların alınmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak, yapılan ödemedeki fark enflasyon farkının üzerinde bir miktar oluşturuyorsa, bu fark reel faiz olarak değerlendirilir ve bu miktarın yoksullara dağıtılması gerekir.²⁶⁶

Hayrettin Karaman, nema konusunda devlet ile memur arasındaki ilişkinin fikhî niteliğine dikkat çekerek, adalet ve hakkaniyetin önemine vurgu yapar. Devletin tek taraflı yaptığı tasarruf kesintilerinden doğan nema, enflasyon farkını aşmadığı sürece faiz sayılmaz. Karaman, enflasyonun üzerindeki kısmın ise reel faiz sayılıp yoksullara verilmesi gerektiğini belirtir. Ancak, devlet-memur ilişkisi her ne kadar intisabî bir akit olarak görülse de çalışanların sendikal hakları çerçevesinde devletin bu kesinti ve ödemeleri belirleme sorumluluğu göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, nemanın reel faizle işlem yapan finansal kuruluşlar aracılığıyla sağlanmış olması, üzerinde durulması ve kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi gereken önemli bir meseledir.

3.2.2. Vade farkı

Vade farkı, fıkıhta, herhangi bir mal veya hizmetin peşin satış fiyatı ile vadeli satış fiyatı arasındaki fark olarak tarif edilir.²⁶⁷

Peşin olarak belirli bir bedele satılan malın vadeli satışında daha yüksek bir bedel talep edilmesi faiz olarak değerlendirilmez; bu fazlalık, vade farkı olarak nitelendirilir. Peşin ve vadeli satış işlemleri birbirinden farklı iki ayrı akittir. Vadeli alım-satım işlemlerinde mal, para karşılığında satıldığı için, Hayreddin Karaman'a göre bu işlem meşru bir bey' akdi olarak kabul edilir.²⁶⁸

Borcun vadesinde ödenmemesi ve alacaklıyı zarara uğratmasının yaygınlaştığı günümüzde, malın kısa ve uzun vadelerde uygulanacak vade farkları listesi üzerinden satılması

²⁶³ "www.hayrettinkaraman.net".

²⁶⁴ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâi'l-'Arabî, 2001), "İstikrâz", 4, "Vekâlet", 6, "Hibe", 23; Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Müsâkât", 120.

²⁶⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/145-146.

²⁶⁶ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/186; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 1, 1/481.

²⁶⁷ Beşir Gözübenli, "İslam borçlar hukukuna göre vadeli satışlar ve selem I - Vadeli satışlarda vade farkı problemi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (30 Haziran 1997); Recep Özdirek, "Vade Farkı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/416-418; Salih Ülev - Osman Eminler, "Muhafazakâr İş Adamlarının Vadeli Satışlarında Müşterinin Ödemeyi Geciktirmesi Durumundaki Uygulamaları", *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 10/1 (30 Haziran 2024), 1-39.

²⁶⁸ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/332.

ve ödeme vaktinde bu listeye göre vade farklarının uygulanması caizdir. Bu tür bir işlemde belirsizlik söz konusu değildir; kişi ödeme vaktinde ne ödeyeceğini listeye göre net bir şekilde bilir ve taraflar bu durumu önceden kabul etmişlerdir.²⁶⁹ Bu bağlamda, vadeli satışta paranın ticaret işleri için kullanılamayacağı ve eşyanın alış fiyatlarının artacağı dikkate alınarak kar oranı yüksek tutulabilir.²⁷⁰

Bir malın vadeli satılması halinde vade farkı, şart olmamakla birlikte enflasyon da dikkate alınarak belirlenmelidir. Ancak, vadesi geldiğinde enflasyonun altında kaldı diye borca ek yapmak caiz değildir. Ekonomik dalgalanma, siyasi veya doğal afetler gibi alacaklı veya borçlunun aşırı zarar görmesine yol açabilecek olağanüstü durumlarda, tarafların sulh olmaları koşuluyla zararı hafifletmeye yönelik farklı uygulamalara da imkân tanınmıştır.²⁷¹

Karaman’a göre, vadesiz veya vadeli olduğu halde gününde ödenmeyen alacakların tahsili sırasında borçlu, enflasyon farkını da ödemekle yükümlüdür. Aksi takdirde, borcunu tam olarak değil, eksik ödemiş olacak ve bu durum alacaklının hakkının yenmesine yol açacaktır.²⁷²

Vade farkı konusunda Hayreddin Karaman’ın yaklaşımı, ticari süreçlerin sağlıklı işlemesini sağlamaya ve tarafların haklarını korumaya yöneliktir. Vadeli satışlarda ortaya çıkan fiyat farkının faiz sayılmaması gerektiği düşüncesi hem geleneksel fikhî prensiplerle uyumlu hem de günümüz ekonomik gerçeklerine uygun bir tutumdur. Karaman, fiyat farklarının önceden belirlenip taraflarca kabul edilmesini, bu sayede işlemin açık ve adil bir zeminde gerçekleşmesini önemser. Ayrıca, borcun ödenmesinde gecikme yaşandığında enflasyon farkının talep edilmesini, mal ve emeğin değerinin korunması açısından gerekli görür. Bu yaklaşım, İslam hukukunun çağın ekonomik koşullarına uyum sağlama gücünü göstermektedir.

3.2.3. Akit

“Akit” kelimesi, Arapça “akd” fiilinden türeyen bir mastar olup sözlükte; bağlamak, düğüm atmak ve bir şeyin iki ucunu birbirine eklemek anlamlarına gelir.²⁷³ Hukuk terimi olarak pek çok tarifi yapılan akit, Mecelle ’de “tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icap ve kabul irtibatından ibarettir.”²⁷⁴ şeklinde tarif edilmiştir. Akit, “taraflardan birinin yaptığı icabın, akdin mevzûunda sonucu meydana gelecek şekilde karşı tarafın kabulü ile

²⁶⁹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/333-334.

²⁷⁰ Döndüren, *Kur’an ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 273.

²⁷¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/333.

²⁷² Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 1, 1/386; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/333; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/233.

²⁷³ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*, 57.

²⁷⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, c. 1, md. 103.

bağlanmasıdır.”²⁷⁵ Daha genel bir ifade ile kişiler tarafından yapılan ve hukuki bir sonuç doğurmaya yönelik her türlü hukuki tasarruf, akit olarak nitelendirilir.²⁷⁶ Bu tarifler doğrultusunda, bir tasarrufun akit olarak kabul edilebilmesi için iki taraf arasında, belirli bir konu (mahal) üzerinde karşılıklı irade beyanında bulunulması, yani icap ve kabulün gerçekleşmesi gerekir. Bu sözleşme sonucunda taraflar, akdin gereklerini yerine getirmeyi taahhüt ederek borç altına girmiş olurlar.²⁷⁷

Akitler; meşruiyet, sıhhat, ayn’a bağlılık, geçerlilik, bağlayıcılık, mevzûun karşılığı, ödeme (tazmin) sorumluluğu, gayesi, süreklilik, şekil, isimli ve sınırlı olmaları bakımından sınıflandırılmıştır.²⁷⁸

Akdin unsurları konusunda Hanefî mezhebi ile diğer mezhepler arasında farklılık vardır. Hayreddin Karaman’a göre üzerinde ittifak edilmiş olan akdin unsurları üçtür ve bunlar; irade beyanı, akdin tarafları ile akdin mevzûudur.²⁷⁹ Hanefî Mezhebine göre akdin unsurları icap ve kabul iken, diğer mezheplere göre icap-kabul ile beraber taraflar, akdin mevzûu ve bunlara ait vazgeçilmez vasıf ve şartlar da akdin unsurlarına dahildir.²⁸⁰ İrade beyanının geçerli olabilmesi için icap ve kabulün birbirine uygun olması ve meclis birliğinin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, akdin taraflarının en az iki kişi olması ve bu kişilerin akdi yapmaya ehil bulunması şarttır. Sarhoş, temyiz yaşına ulaşmamış çocuk, akıl hastası, ölüm hastası veya bunak gibi kimselerin akitte taraf olması hukuken muteber sayılmamaktadır. Bunun yanı sıra, akdin mevzuunun mevcut, mümkün, belirli ve hukuki tasarrufa elverişli olması gerekmektedir. Bu şartlar sağlanmadığında, akdin geçerliliğinden söz etmek mümkün değildir.²⁸¹

Hanefî mezhebi dışındaki müçtehitlere göre, batıl ve fasit akit arasında bir fark bulunmamakta olup, aynı nitelikteki bir akit hem batıl hem de fasit olarak adlandırılabilir.²⁸² Hanefî mezhebine göre, bir akdin rükünlerinde eksiklik bulunması halinde akit batıl sayılırken, yalnızca şartlarında eksiklik veya aykırılık olması durumunda akit fasit kabul edilmektedir.²⁸³

Fıkıh eserleri incelendiğinde, günümüzde şahsın hukuku, aile hukuku, miras hukuku ve borçlar hukuku kapsamına giren yaklaşık yirmi beş farklı akit ve tasarruf çeşidinin varlığı tespit

²⁷⁵ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 79.

²⁷⁶ Nuri Kahveci, *İslam Hukuku (Eşya-Borçlar-Şirketler)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 1/146.

²⁷⁷ Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler-Doktora Tezi-* (İstanbul: A.H.İ. Yayıncılık, 2006), 3.

²⁷⁸ Hayreddin Karaman, *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 346-348.

²⁷⁹ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/142,143.

²⁸⁰ Karaman, *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri*, 349.

²⁸¹ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/142,143.

²⁸² Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/143; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 126.

²⁸³ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 81.

edilmiştir. Bunlar; “bey’ (satım akdi), icare (kira), kefâlet, havale, rehin, bey’u’l-vefa, îda’ (vedia), îâre (ârîyet), hibe, kısmet (taksim), şirket, mudârebe, müzâra’a, müsâkat, vekâlet, sulh, tahkim, muhârace (tehâruc), karz, umrâ, muvâlât, ikale, nikah, vasiyet, îsa (vesâyet)”²⁸⁴ akitleridir.

3.2.3.1. Bey’ (satım) akdi

Sözlükte “mübâdele” (değiş-tokuş) kavramıyla ifade edilen bey’ terimi, fıkıh literatüründe “satım akdi”²⁸⁵ anlamında kullanılmakta olup, “malı mala değıştirme”²⁸⁶, “bir şeyi bir şeye karşılık olarak vermek”²⁸⁷ anlamına gelen bu kelimenin çoğulu ise “büyü” şeklindedir.

Satım akdi, meşruiyetini Kitap ve Sünnetten almaktadır. Kur’an-ı Kerîm’de, “hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır.”²⁸⁸ ayeti, satım akdinin helal ve meşru olduğunu, aynı zamanda faizden farklı bir hukuki işlem olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu ayet, satım akdinin meşruiyetine dair en önemli delillerden biri olarak kabul edilmektedir. Öte yandan Efendimiz (as)’ın ve ashabının satım akdi yapmaları ve ticareti teşvik etmeleri de satım akdinin sünnetten delilini teşkil etmektedir.²⁸⁹

Satım akdi, kuruluş ve sıhhat şartları açısından sahih, fâsit, batıl, lâzım, gâyr-ı lâzım ve mevkûf-nâfiz; çeşitleri bakımından mutlak, sarf, selem, istisnâ’ ve muâvaza (tırampa); fiyat belirleme ve fiyat-mal dengesi açısından ise müsâveme, murâbaha, tevliye ve vadiâ gibi çeşitlere ayrılmaktadır.²⁹⁰

Karaman’a göre İslâm hukukunda sözleşmelere bağlılık zorunludur ve satın alma da bir akittir. Taraflar, akdin şartlarını zamanında yerine getirmelidir; aksi halde günah işlemiş sayılırlar. Ancak iman zayıf olduğunda, sadece günah korkusu yeterli olmaz; bu yüzden maddi yaptırımlar gerekir. Bu soruna yönelik üç çözüm önerisi bulunmaktadır: İlk olarak, satın alma sırasında akit kesinleşmeyip, mal ödünç verilir ve ödeme zamanı geldiğinde peşin veya vadeli fiyat üzerinden akit yapılır. İkinci olarak, faiz yasağı kötüye kullanıldığı için, vade sonunda müşteriden fark alınabilir; varsa yasal takip ve enflasyon masrafları satıcıya ait olur, kalan tutar ise ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Üçüncü çözüm ise, satışın başından itibaren vade farkıyla vadeli yapılması ve erken ödeme durumunda alacaktan bir miktarın bağışlanmasıdır.²⁹¹

²⁸⁴ Kahveci, *İslam Hukuku (Eşya-Borçlar-Şirketler)*, 1/239; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 174,175.

²⁸⁵ Ali Bardakoğlu, “Bey’”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992), 6/13-19.

²⁸⁶ Bilmen, *Fıkıh İlmî & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 41; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 52.

²⁸⁷ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 104.

²⁸⁸ Bakara 2/275.

²⁸⁹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 178.

²⁹⁰ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 179-182.

²⁹¹ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/265,266.

Diğer yandan, gelişen teknoloji ile birlikte satım akdine konu olan yazılım lisansları satımlarında, satım akdi sonrasında alıcı, yazılım üzerinde tam hak sahibi olacağı için, yazılımın kapatılması veya güncelleme işlemlerinin durdurulması gibi uygulamalar, hak sahipliği ile bağdaşmaz. Bu nedenle, bu hakların saklı tutulması caiz değildir. Satım konusu mal veya hizmet üzerinde güncelleme gibi belirli hizmetlerin sağlanması şartı söz konusu olduğunda, bu hizmetlerin de yerine getirilmesi gereklidir.²⁹²

Satım akdi, İslam hukukunda meşruiyeti doğrudan naslara dayanan ve farklı şekillerde uygulanabilirliği bulunan önemli bir sözleşme biçimidir. Hayreddin Karaman'ın konuya dair yaklaşımları, bu akdin sadece hukuki kurallarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda toplumsal sorumluluk ve etik ilkelere bağlı olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle ödemelerin geciktirilmesi gibi durumlarda adaleti gözeten çözümler önererek, taraflar arasında hakkaniyetin korunmasına dikkat çeker. Yazılım gibi güncel ürünlerin satışında ise, satımın doğası gereği devredilen hakların sonradan kısıtlanamayacağına vurgu yapması, klasik fıkıh ilkelerinin yeni ihtiyaçlara nasıl uygulanabileceğine dair açıklayıcı bir örnek sunmaktadır.

3.2.3.2. Selem akdi

Selem kelimesi, fıkıh terimi olarak, nitelikleri belirlenen vadeli malın peşin bedelle satımını ifade eder.²⁹³ Diğer bir ifade ile selem akdi, hali hazırda mevcut olmayan, sonradan teslim edilecek bir malı peşin para ile satın almak, bir bedelin peşin ödenip diğer bedelin vade sonunda teslim alınmasıdır.²⁹⁴ Mezhep imamları, selem akdinin geçerliliği için bedelin cins, nitelik ve miktarının belirlenmesi, malın teslim tarihinin tayin edilmesi, anaparanın kesinleşmesi ve gerekiyorsa teslim yerinin kararlaştırılması gibi temel şartların yerine getirilmesi gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Ayrıca, selem akdi yalnızca ölçü, tartı veya sayıyla belirlenen ve piyasada benzeri bulunan mislî mallara uygulanabilir.²⁹⁵

Selem akdi, vadeli satım olarak bilinen satım akdinin tersidir. Vadeli satımda bedel veresiye ödenirken, selem akdinde mal veresiye satılır ve malın teslimi sonradan gerçekleşir.²⁹⁶ Bu akit, genellikle ziraatçilikle uğraşanlar ile ziraat ürünleri satan tüccarlar arasında yapılır.

²⁹² Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/305-307.

²⁹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, md. “slf”, “slm”; Bilal Aybakan, “Selem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/402-405; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 56; Döndüren, *Kur'an ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 260; Bilmen, *Fıkıh İlmi & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 43.

²⁹⁴ Serahsî, *Mebcut*, 226.

²⁹⁵ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 320.

²⁹⁶ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 180,236.

Ziraat ile meşgul olan kişilerin hasat öncesinde paraya olan ihtiyaçları, bu akdin yapılmasında etkili olmuştur.²⁹⁷

Peygamber Efendimiz (as), Medine'ye hicreti ile birlikte karşılaştığı selem akdini, ölçü ve miktarın kesin olarak belirlenmesi şartıyla tasvip etmiştir. Bu belirliliğin, belli bir tarla veya ağaç yerine, adının ve miktarının belirli olduğu mahsuller için geçerli olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁸

Selem akdinde, malı elinde bulunmayan satıcı, malın bedelini alarak işini görürken, satın alan da malı bir miktar ucuz alarak kârını artırır; bu durumda iki taraflı menfaat söz konusudur. Hayreddin Karaman'a göre malın teslimi vadeli olduğundan fiyat farkını caiz görmekle, malın tesliminin vadeye bağlanması ile fiyat farkını caiz görmek arasında fark olmamalıdır.²⁹⁹

Karaman'a göre, selem akdi, fakir durumdaki çiftçinin ihtiyacını kullanarak malı değerinden çok ucuza kapatma veya bu ihtiyacı istismar etme kastı taşımadıkça caizdir; aksi halde caiz değildir.³⁰⁰

Hayreddin Karaman'a göre, selem akdi kapsamında mı değerlendirileceği yoksa müstakil bir akit türü olarak mı ele alınacağı konusunda tartışmalı olan Toplum Destekli Tarım (Community Supported Agriculture- CSA) modeli, modern tarımda tüketicilerin üretim sürecine doğrudan katılımını esas alan yeni bir ticari uygulamadır. Bu modelde tüketiciler, üretimin her aşamasını takip etme imkânına sahip olup üreticiye maddi destek sunarak ona güvence sağlamaktadır. Ayrıca, üretilen ürünleri tamamen satın alma taahhüdünde bulunurlar. Bununla birlikte, üretim süreci şartlara uygun şekilde yürütülmesine rağmen beklenen düzeyde ürün elde edilememesi veya hiç ürün alınamaması durumunda, çiftçinin uğrayacağı zarar topluluk üyeleri tarafından paylaşılmakta ve böylece risk dengeli bir şekilde dağıtılmaktadır. "Toplum Destekli Tarım Modeli" nin hukuki niteliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Hayreddin Karaman'a göre, bu modelin selem akdi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunanlar, ancak selem akdinin şartlarına uygunluk sağlandığında bu uygulamanın caiz olabileceğini ileri sürmektedir. Buna karşılık, bu modeli yeni bir akit türü olarak görenler ise, belirsizlik ve aldatma gibi akitlerin genel kurallarına aykırı unsurlar içermediği sürece meşru kabul edilebileceğini ifade etmektedir. Karaman da genel olarak bu kanaatte olduğunu ifade etmektedir.³⁰¹

²⁹⁷ Hayreddin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 73; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 382.

²⁹⁸ Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, 73,74.

²⁹⁹ Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, 382,383.

³⁰⁰ Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, 74; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 237.

³⁰¹ Hayreddin Karaman, "Üretim ortaklığı | Hayreddin Karaman", *Yeni Şafak* (04 Aralık 2015).

Hayreddin Karaman, “Toplum Destekli Tarım” (Community Supported Agriculture-CSA) modelini, klasik fıkhîta yer alan selem akdiyle bazı benzerlikler taşısa da doğrudan selem kapsamında değerlendirilemeyeceğini ifade eder. Çünkü selem akdinde malın miktarı, cinsi, teslim süresi ve yeri gibi unsurlar kesin olarak belirlenmelidir; ancak CSA modelinde tarımsal üretimin doğası gereği bu unsurlarda belirsizlik olabilir. Karaman’a göre bu durum, CSA ’yı klasik bir akitten ziyade yeni bir sözleşme türü olarak değerlendirmeyi gerektirir. Modelin caizliği ise belirsizlik, aldatma ve taraflar arasında açık rıza gibi temel fikhî kurallara uygunlukla ilişkilidir. Bu bağlamda Karaman, modern uygulamaların İslam hukukuna aykırı olmaması için klasik kurallara aykırı unsurlar içermemesi gerektiğini vurgular.³⁰²

Karaman’ın yaklaşımı, klasik metinlerde yer alan kesin hükümlerden ziyade, İslam hukuku amaçları (makâsıdü’ş-şerîa), akitlerin temel prensipleri ve günümüzün çağdaş ihtiyaçları doğrultusunda kıyas ve istidlal yöntemleriyle şekillenmektedir. Bu bağlamda, toplum destekli tarım modeli, doğrudan naslarla düzenlenmemiş olmakla birlikte, fikhî usul ve modern yorumlar çerçevesinde yeni bir akit türü olarak kabul edilmektedir.

3.2.3.3. İstisnâ’ akdi

İstisnâ’ kelimesi, örfte “bir sanatkârdan sanatıyla ilgili bir şeyi imal etmesini istemek” veya “sanatkâra siparişte bulunmak”, “sipariş akdi” anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, istisna akdi, bir kişinin belirli bir ücret karşılığında özellikleri önceden belirlenmiş bir şeyi imal etmesi için yapılan sözleşme olarak tarif edilir.³⁰³ İstisnâ’ akdini selem akdinden ayıran temel fark, sipariş usulü ile yapılması teamül halini almış şeyler üzerine yapılan bir akit olması ve görme muhayyerliğinin olmasıdır.³⁰⁴ Böyle bir teamülün olmadığı ve malın teslimi ile ilgili vaktin belirli olduğu durumlarda, istisna akdinin yerine selem akdinin hükümleri geçerli olur.³⁰⁵

Hayreddin Karaman’a göre, istisnâ’ akdinde sipariş edilen şeyin maksada uygun şekilde tarif edilmesi ve belirlenmesi gerekir. Zira akdin tamamlanması ile beraber akit, tarafları bağlar. Sipariş edilen şey belirlendiği şekilde ve tarife uygun olarak imal edilmiş ise tarafların pazarlıktan dönmesi söz konusu olamaz.³⁰⁶ Dolayısıyla şartlarına uygun olarak yapılan bir istisnâ’ akdi tarafları bağlayıcı olduğundan dolayı akitte cayma ve zarar söz konusu değildir.³⁰⁷

³⁰² Hayreddin Karaman, “Üretim ortaklığı”, Kişisel web sitesi, *Üretim Ortaklığı-Makale* (Erişim 01 Temmuz 2025).

³⁰³ Hamza Aktan, “İstisnâ’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/393-396; Bilmen, *Fıkıh İlmi & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 115; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 261; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 181; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 331.

³⁰⁴ Serahsî, *Mebsut*, 12/250; 15/119.

³⁰⁵ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/278.

³⁰⁶ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/278.

³⁰⁷ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/278.

İstisnâ‘ akdinde mal, satıcının eline geçmeden satılamaz; ancak taraflardan birini bağlayan bir satış sözleşmesi yapılabilir. Mal elde edildikten sonra, önceden belirlenen bedel ve şartlarla satım gerçekleştirilir. Satım gerçekleşmeden önce satın alanın (sipariş veren) avans ödemesi yapması caizdir, ancak satımın gerçekleşmemesi durumunda avans geri ödenir.³⁰⁸

İstisnâ akdi, selem akdinden farklı olarak sipariş usulüyle yapılır ve teslim için vade belirlenmemişse selem hükümleri geçerlidir. Mal, belirlenen şartlara uygun şekilde üretilir ve sözleşme tamamlandıktan sonra iptal edilemez. Satıcı, malı teslim etmeden önce satamaz; ancak alıcı avans ödeyebilir. Satım gerçekleşmezse, avans geri iade edilir.

3.3. Ticaret Hayatı

3.3.1. Vadeli satış

Türkçede yaygın olarak “vade” kelimesiyle karşılanan ecel terimi, Arapça sözlüklerde “borç”, “bir iş için tayin edilen zaman”, “ölüm anı” ve “mühlet” gibi anlamlarla açıklanır. Fıkıh terminolojisinde ise ecel, genellikle “bir yükümlülüğün yerine getirileceği belirli zaman dilimi veya ifa için tayin edilen süre” anlamında kullanılmaktadır.³⁰⁹

Karaman’a göre, bir paranın herhangi bir gelir beklentisi olmaksızın, verildiği günkü değer üzerinden geri ödenmek üzere ödünç verilmesi hukuken caiz kabul edilir.³¹⁰

Paranın, kendi cinsinden veya başka tür para ile vadeli olarak mübadelesi ister eşit olsun ister farklı miktarda olsun, faiz sayıldığından caiz değildir. Para, ödeme, tasarruf veya değerlendirme aracı olarak kullanıldığı sürece altın, para niteliğinde olup ödünç verilebilir; ancak hâlâ para niteliğini koruduğundan vadeli veya fazlalıklı alım satım işlemine konu edilemez.³¹¹

Altın, İslam hukukunda para hükmünde sayılır ve bu kapsamda vadeli olarak kendi cinsiyle alınıp satılması caiz değildir. Ancak ziynet altınının para karşılığında, vade farkı uygulanarak satışı mümkündür. Bu tür işlemlerin meşru kabul edilebilmesi için alım-satımın dolaylı yoldan faizli finansman sağlamaması gerekir. Ayrıca, ziynet altınının gerçek ihtiyaç doğrultusunda -örneğin süslenme amacıyla veya esnafın ticari faaliyetleri için- edinilmiş olması şarttır. Öte yandan, külçe ve basılı altınlar, değer muhafaza ve ödeme aracı işlevi sebebiyle para

³⁰⁸ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/74.

³⁰⁹ Abdullah Durmuş, “Vade”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), 42/415,416.

³¹⁰ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 279.

³¹¹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 279; Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/244.

niteliği taşır; bu nedenle ne kendi türleriyle ne de para karşılığında vadeli alım-satımları fikhî açıdan caiz değildir.³¹²

Hayreddin Karaman’a göre altın, günümüzde hâlâ para vasfını korumaktadır. Bu nedenle, ister külçe ve basılı altın olsun ister ziynet altını, vadeli alım-satımı ve faizli ödünç işlemlerine konu edilmesi caiz değildir. Ziynet altınının işlenerek kullanım amacının değişmiş olması, onu has altına göre fiyatlandırıp sıcak para temini için vadeli satmayı meşru kılmaz. Böyle bir uygulama, altın üzerinden dolayı faiz elde edilmesine zemin hazırlar ve İslam hukukunun faiz yasağına aykırıdır. Bazı fikhî görüşler, sınırlı miktarda ve ihtiyaç kapsamında kullanılan ziynet altınının mal hükmünde olduğunu ve satımının tartışmaya açık olduğunu ifade etmekle birlikte, genel kanaat altının vadeli satımının fikhî olarak kabul edilmediği yönündedir.³¹³

Bir malın, peşin fiyatına kıyasla farklı bir fiyatla vadeli olarak satılması caiz olup, eklenen vade farkı helal kabul edilir. Ancak, ahireti dünyaya tercih eden, imkânı olan ve az ile yetinen kimseler, tüketiciye satış yaparken peşin para alarak vade farkı talep etmezlerse, bu işlem karz-ı hasen olarak değerlendirilir ve böyle bir davranışta bulunanlar Allah tarafından övülmüş, kazançlarına bereket verileceği bildirilmiştir.³¹⁴

Gümüş, para niteliğini kaybettiğinden, gümüşün para karşılığında peşin veya vadeli satışı caizdir; ancak gümüş ile gümüş arasında vadeli satış yapılamaz ve gümüş, altın ile vadeli olarak takas edilemez.³¹⁵

Kalan borç, karşılıklı rıza ile vadesi geldiğinde altın veya dövizle ödenmek üzere, altın veya dövizle çevrilerek vadelenendirilebilir.³¹⁶

3.3.2. Vadeli kredili satış

İslam hukukunda, bir malın kendi cinsinden olmayan başka bir malla, peşin ve fazlalıklı olarak alım satımı caiz kabul edilir. Ancak, aynı cins iki malın, fazlalıklı şekilde peşin veya eşit ya da fazlalıklı miktarda vadeli mübadelesi, hadislerde³¹⁷ faizli işlem (ribâ) olarak değerlendirildiğinden caiz değildir.³¹⁸

Para ile herhangi bir malın peşin veya vadeli alım satımı caizdir. Para peşin verilip mal vadeli olduğunda mal daha fazla; mal peşin, para vadeli olduğunda ise paranın bedeli daha

³¹² Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 312.

³¹³ Hayreddin Karaman, “Altın vadeli satılamaz”, *Yeni Şafak* (22 Ekim 2014).

³¹⁴ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 265.

³¹⁵ Karaman, *Sordular Cevap Verdiler Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/244.

³¹⁶ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 312.

³¹⁷ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Müsâkât”, 78,81,82,86,94; Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “İ'tisâm”,20.

³¹⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 279.

yüksek olabilir. Her iki yöntem de ihtiyaç nedeniyle caiz görülmüş olup, işlemin geçerliliği için fiyat farkının aşırı olmaması yeterli kabul edilmiştir.³¹⁹

Hayreddin Karaman, vadeli kredi kullanımında faiz yasağı ile ekonomik ihtiyaçlar arasında ortaya çıkan temel çelişkiyi, satım akdinin teslim anında gerçekleşmesi gerekliliği prensibi üzerinden çözmüştür. Karaman'a göre, vadeli finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla taraflar, mal veya paranın teslim edileceği ileri bir tarihte belirlenen fiyat üzerinden alım-satım yapacaklarına bugünden karşılıklı taahhütte bulunabilirler. Bu yöntemle, satım işlemi fiilen teslim tarihine bağlanarak, faizli işlem niteliği taşıyan peşin ve vadeli para değişiminin önüne geçilmiş olur. Dolayısıyla, Karaman'ın yaklaşımı, fikhî kurallara uygun ve faizsiz bir finansman modeli sunarak, ekonomik zorunluluklar ile İslâm'ın faiz yasağı arasındaki açmazı aşmaktadır. Bu çözüm, İslam hukukunda finansal işlemlerin meşruiyet sınırlarını genişletirken, ihtiyaca dayalı geçici ruhsatlar kapsamında değerlendirilmekte ve dikkatli kullanılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

3.3.3. Bazı malların ticareti

3.3.3.1. Domain ticareti

Domain (alan adı), kullanıcıların bir web sitesine erişmek için tarayıcı adres çubuğuna yazdıkları, genellikle "http(s):" ile başlayıp ".com" gibi bir üst düzey alan adı ile biten metinsel bir adrestir. Her domain adı, belirli bir web sitesine özgüdür ve diğer web siteleriyle paylaşılabılır veya tekrar edilemez, tıpkı bir parmak izi gibi benzersizdir.³²⁰

Domain (internet alan adı), bir web sitesine ait IP adreslerinin yerine geçen ve anlam taşıma zorunluluğu bulunmayan harf, kelime veya semboller olarak, ticari faaliyetlerde kullanılabileceği gibi, bireysel amaçlarla da tercih edilebilmektedir.³²¹

Karaman'a göre, domain ticareti caizdir; bu çerçevede, alan adı olarak bilinen domainler satın alınabilir, satılabilir ve kiraya verilebilir. Karaman “ekonomik değeri olan ve haram da olmayan her şey alınır ve satılır” prensibinden hareketle, dijital ortamda önemli bir işlevi bulunan alan adlarını da bu kapsama dahil etmektedir. Ona göre, alan adı bilgisayar teknolojisi ve dijital iletişimde anlamlı bir yer tuttuğu, ekonomik karşılığı bulunduğu ve haram bir yön taşımadığı için alım satım ve kiraya konu olabilir. Bu değerlendirme, alan adının bir mülkiyet

³¹⁹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 279.

³²⁰ Yael İba Tepeleni, “Domain Nedir? Yeni Başlayanlar İçin Kapsamlı Bir Rehber”, *wixblog-tr* (13 Şubat 2022).

³²¹ Şerafettin Ekici, “Öğretideki Temel Görüşler Ve Türk Pozitif Hukuku Kapsamında İnternet Alan Adlarının (Domain Names) Ve Alan Adları Üzerindeki Hakkın Hukuki Niteliği”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 13/1 (17 Temmuz 2023), 409-430.

değeri taşıdığı ve satım akdine mahal teşkil edebilecek nitelikte görüldüğünü ortaya koymaktadır.³²²

3.3.3.2. İnternet oyunlarının yapımı, satımı ve loot box oyunlar

Dijital oyunlar, varlığını teknolojik altyapıya borçlu olan ve bu yapıdan sürekli olarak beslenen dinamik bir alan olarak değerlendirilmektedir. Modern teknolojik gelişmeler doğrultusunda şekillenen bu oyunlar hem içerik hem de işleyiş açısından sürekli bir dönüşüm süreci geçirmektedir. Öte yandan, dijitalleşmenin etkisiyle fiziksel sınırların önemini yitirmesi ve bireylerin sanal ortamlar aracılığıyla etkileşim kurabilmesi, farklı kültürlerin bir araya gelerek karşılıklı etkileşim ve bütünleşme imkânı bulmasını sağlamaktadır. Bu etkileşimle birlikte çevrimiçi dijital oyunlar hem çocuklar hem de yetişkin bireyler açısından, kolay erişilebilirlikleri ve denetimsiz etkileşim ortamları nedeniyle kötü niyetli davranışlara açık bir zemin oluşturarak çeşitli psikososyal riskleri beraberinde getirmektedir.³²³ Dijital oyunların yaygınlaşması, kontrollü kullanımda olumlu etkiler yaratırken, kontrolsüz kullanımın bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlığı üzerinde ciddi olumsuz etkiler oluşturduğu, özellikle şiddet içeren oyunların psikolojik sağlık açısından risk taşıdığı önemli bir gerçektir.³²⁴

Dijital oyun oynayan bazı bireylerin bağımlılık geliştirdiği, bu bağımlılığın bir hastalık olarak kabul edildiği ve bireyler üzerinde ciddi zararlar oluşturabildiği bilinmektedir. Ancak, bağımlılığın doğrudan oyundan kaynaklandığı, her oynayanın bağımlı olduğu veya olacağı söylenemez. Dolayısıyla bağımlılığın oyuna değil daha çok oyuncunun kişisel özelliklerine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.³²⁵

Dünyada yaygın olarak oynanan internet oyunları, ulusal ve uluslararası ticarete kaybı önlemek amacıyla, maddi ve manevi zarar vermektense faydalı oyunları geliştirmek ve yaymak gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Müslümanların bu oyunları oynarken vakit israfına, namazın ihmaline ve bağımlılığa yol açmamak gibi belirli yükümlülöklere sahip olmaları ve bu konuda hassas davranmaları gerekmektedir.³²⁶

Hayreddin Karaman, başlangıçta vakit israfından kaçınmak şartıyla, öğretici nitelik taşıyan ve kumar unsuru içermeyen, özellikle araba yarışı ve spor temalı dijital oyunların alım

³²² Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/312.

³²³ Oğuzcan Akgöl, “Dijital Oyunlarda İçerik ve Nesil Farklılığı Bağlamında Gelişen Riskler: Türkiye’de Oyun Okuryazarlığı Kavramı Üzerine Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/2 (19 Ağustos 2023), 137-159.

³²⁴ Fahriye Koral - Kamil Alptekin, “Dijital Oyun Bağımlılığı: Bir Derleme Çalışması”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11 (29 Ekim 2023), 283-308.

³²⁵ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/365.

³²⁶ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/364-365.

satımını caiz görmektedir.³²⁷ Ancak zamanla, bu tür oyunların yol açtığı bağımlılığın ciddi boyutlara ulaştığı, uyuşturucu bağımlılığına benzer bir toplumsal tehdit oluşturduğu ve faydadan çok zarar getirdiği yönündeki tespitler karşısında, bu görüşünü yeniden değerlendirmiştir. Bu gelişmeler ışığında Karaman, internet oyunlarının alım satımının caiz olmadığı kanaatine varmıştır.³²⁸ Karaman'ın bu yaklaşımı, İslam hukukunda zararların engellenmesini esas alan seddi zerâi ilkesine dayanmaktadır. Bağımlılık oluşturabilen oyunların birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri, bu ilke kapsamında önlenmesi gereken zararlar olarak görülmektedir.

Karaman'a göre, Loot box oyunları sisteminde, bir taraf kutuya ödenen paradan daha değerli veya daha değersiz olabilen mallar koyarken, diğer taraf bu kutuları para ödeyerek oyun içinde satın almaktadır. Bu durum, bir çeşit kumar niteliği taşıdığından, Loot box oyunları ona göre caiz değildir.³²⁹

Loot box oyun sistemi, tahmin edilemezlik unsuru nedeniyle kumar ile ilişkilendirilmekte ve bu durum, oyuncuların psikolojik bağımlılık ve maddi zararlar gibi olumsuz etkilerle karşılaşmalarına yol açabilmektedir.³³⁰

Hayreddin Karaman'ın dijital oyunlara ilişkin görüşleri, İslam hukukunun birey sağlığı ve toplumsal sorumluluk anlayışı doğrultusunda şekillenmektedir. Karaman, dijital oyunların kontrollü ve eğitim amaçlı kullanıldığında yararlı olabileceğini belirtirken, aşırıya kaçılması halinde psikolojik ve fiziksel zararlar doğurabileceğine dikkat çeker. Özellikle oyun bağımlılığının oyuncunun kişisel özelliklerine bağlı gelişebileceğini ifade eder. Ayrıca, kumar unsurları taşıyan ve kumara benzeyen Loot box gibi oyun sistemlerinin sorunlu olduğunu vurgulayarak, bu tür oyunların alım satımının caiz olmadığını belirtir. Aklın, malın ve dinin korunması ilkeleri çerçevesinde kumarın malın korunmasına aykırı olması, bu tür oyunların İslami açıdan kabulünü daha da güçleştirmektedir. Dijital oyunların etkileri, toplumsal yarar ve bireysel sorumluluk açısından sürekli değerlendirilmelidir.

3.3.3.3. Elektronik sigara ticareti

Elektronik sigara, geleneksel sigara kullanımını taklit eden ve nikotin içeren sıvıyı buharlaştırarak kullanıcıya sunan elektronik bir cihazdır. Tütün dumanı yerine buhar

³²⁷ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/197-198.

³²⁸ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/170.

³²⁹ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/259-260.

³³⁰ Serra Sezgin - Sarphan Uzunoğlu, "Loot Box Ekonomisi ve Dijital Karaborsalar: FIFA Örneği", *The Journal of Social Science* 6/11 (25 Şubat 2022), 125-138.

retmesiyle ayrışan bu sistem, genellikle "e-sigara" veya "Elektronik Nikotin Dağıtım Sistemi (ENDS) " olarak da adlandırılmaktadır.³³¹

Hayreddin Karaman, başlangıçta elektronik sigara ticaretini caiz görmediğini ifade etmişken³³² sonrasında bu hükmünden vazgeçmiş ve sigara alışkanlığından kurtulmakta zorluk çeken insanlar için, sigarayı bırakmada yardımcı olmak amacıyla üretilmiş bir ürün olarak elektronik sigara ticaretinin caiz olduğunu belirtmiştir.³³³

Hayreddin Karaman, başlangıçta elektronik sigara ticaretine mesafeli yaklaşıp da sigarayı bırakmakta zorlanan bireyler için destekleyici bir araç olması halinde bu ticaretin caiz olabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, elektronik sigaranın sağık üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin bilimsel veriler giderek artmakta olup, özellikle solunum ve kardiyovasküler sistemlere yönelik potansiyel zararları konusunda çeşitli bulgular mevcuttur. Sigarayı bırakmaya yardımcı olabileceğine dair bazı çalışmalar bulunmasına rağmen, bu konuda genel kabul görmüş bilimsel bir görüş birliğı henüz sağılanmamıştır. Bu bağlamda, Karaman'ın getirdiğı bu istisnai ruhsat gerekçelerinin hem tıbbi araştırmalar hem de İslam hukuku temel prensipleri ışığında daha kapsamlı ve derinlemesine incelenmesi gerekliliğı vurgulanmalıdır.

3.3.3.4. Döviz alım-satımı

Döviz, "lkeler arası ödeme yapmakta kullanılan para, çek ve poliçe gibi her türlü ödeme aracı"³³⁴ olarak tanımlanır.

Karaman'a göre, milli para ile başka milletlere ait paraların peşin olarak alınması, paranın değıerini korumak amacıyla saklanması, faizsiz borç verilmesi veya satılması caizdir.³³⁵

Döviz vadeli şekilde satılamaz. Ancak belirli bir parite üzerinden ileriye dönük tek tarafı bağlayan vadeli alım-satım taahhüt işlemi yapılabilir, o tarih geldiğinde peşin olarak alım satım gerçekleştirilir.³³⁶ Burada önemli husus, satım akdinin önceden değıil, teslim ve tesellmn yapılacağı tarihte gerçekleştirilmesi ve teslimin de akit yapıldığı anda gerçekleşmesidir.³³⁷

Türev işlemler, belirli bir finansal varlığın (döviz, faiz veya mal gibi) gelecekteki teslimat tarihinin, miktarının ve fiyatının önceden kararlaştırıldığı ve sözleşmeye bağlandığı finansal araçlardır. Bu tür sözleşmeler, dayanak varlığın mülkiyetinin devredilmesine gerek kalmadan, ilgili hak ve yükümlülüklerin alınıp satılmasına olanak sağılar. Forward, future, swap ve opsiyon

³³¹ "Koru Sağık Grubu | Koru Hastaneleri", *Koru Sağık Grubu* (25 Kasım 2022).

³³² Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/374.

³³³ Karaman, *İř ve Ticaret İlmihali*, 2018, 283.

³³⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Szlğı*, 108.

³³⁵ Karaman, *İř ve Ticaret İlmihali*, 2018, 303; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/338.

³³⁶ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/229,240.

³³⁷ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/283-284.

gibi işlemler, türev araçların başlıca örneklerindendir ve genellikle risk yönetimi, spekülasyon veya arbitraj amaçlarıyla kullanılır.³³⁸ Ona göre, döviz türev işlemleri, faiz unsuru içerdiğinden dolayı İslâm Hukuku açısından caiz değildir.³³⁹

Paranın başka bir para ile alım satımı, fikhın değişmez hükümlerine göre peşin olarak gerçekleştirilmelidir. Türev piyasa işlemlerinde teslim genellikle ileri bir tarihe ertelendiğinden, bu tür işlemler caiz değildir.³⁴⁰

Forward; “belirli bir miktar ve kalitedeki para, döviz, altın, mali araç ve diğer türev ürünlerin önceden belirlenen fiyatla, gelecekteki bir tarihte, organize olmayan bir piyasada alım ve satımını kapsayan, teslim amaçlı bir vadeli işlemdir.”³⁴¹ Forward işlemlerinde tarafların gerçek niyetlerinin spekülasyon değil, mal alım satımı olması gerekmektedir. Karaman’a göre bu şartın sağlanması durumunda forward işlemi caizdir.³⁴²

Hayreddin Karaman, dünya siyasetinin etkisiyle anlık büyük değişimlere uğrayabilen dövize yatırım yaparak, fiyatlarının yükselmesiyle satmak suretiyle kazanç sağlamanın fıkhi açıdan caiz olmakla birlikte, bir tür stokçuluk niteliği taşıdığını belirtmektedir. Ayrıca, üretime katılmayan paranın topluma herhangi bir fayda sağlamadığını göz önünde bulundurarak, Müslümanların bu tür bir kazanç yolunu tercih etmemeleri gerektiğini ifade etmektedir.³⁴³

Karaman, döviz alım satımının, işlemlerin nakit ödeme temelinde gerçekleştirilmesi gerektiği ve faizli işlemlerden uzak durulması gerektiğini vurgulamaktadır. Dövizin vadeli alım satımına ilişkin getirilen sınırlamalar, işlemin teslimatının peşin ve anında yapılması gerekliliğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Hayreddin Karaman’a göre, döviz türev işlemleri, içerdikleri faiz ve spekülasyon unsurları nedeniyle İslam hukuku açısından caiz değildir. Buna karşın, forward işlemlerinin yalnızca alım satım amaçlı ve bu niyetle yapılması hâlinde İslami açıdan caiz olduğu kabul edilir. Ayrıca, dövize dayalı ticaretin, topluma fayda sağlamayan bir kazanç yöntemi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, bu tür işlemlerin üretimle bağlantılı olmadığı için Müslümanlar tarafından tercih edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

³³⁸ “Türev İşlemler (Derivative Transactions)”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın resmi web sitesi, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası- Terimler Sözlüğü* (Erişim 30 Haziran 2025); Hakan Aygören - Emin Kurtcebe, “Türev Finansal Araçların Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 84 (2019), 3.

³³⁹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/283.

³⁴⁰ Hayreddin Karaman, “Tevrük ve vadeli işlemler”, *Yeni Şafak* (27 Kasım 2015); Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/282-283.

³⁴¹ Remzi Örtün - İpek Örtün, *Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2001), 39.

³⁴² Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/283.

³⁴³ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/351.

3.3.3.5. Hacedilmiş mal

Haciz, sözlük anlamıyla "menetmek, iki şeyin arasını ayırmak"³⁴⁴ anlamına gelen bir terim olup, hukuki literatürde, para borcunu ödemeyen kişinin, borcuna tekabül eden kıymetteki malına; borcu ödemeye zorlama veya malın cebri icra yoluyla satılarak borcun tahsilini sağlama amacıyla, alacaklı lehine hukuki yollarla el konulması işlemidir.³⁴⁵ Bir başka tanımla "borçlunun veya kefilin emlak ve mallarında kısmen veya tamamen bey', ferağ gibi bir yolla tasarrufta bulunmasını men etme" haciz olarak tanımlanır.³⁴⁶

Karaman'a göre, hacedilen malların, fırsattan yararlanarak mal sahibini aşırı zarara uğratmaksızın ve bu mallar için belirlenen makul bir fiyata kadar artırılarak satın alınması caizdir. Ancak, bu durumu fırsat bilerek malları fahiş derecede düşük bir bedelle satın almak caiz olmayıp, helal değildir.³⁴⁷

Haciz işlemleri, alacaklının hakkını koruma çabasını merkeze alırken, borçlunun mülkiyet haklarının da gözetilmesini gerektirir. Karaman'ın bu konudaki yaklaşımı, hacedilen malların adil ve makul bir bedel karşılığında elden çıkarılmasının, hem mal sahibinin ekonomik kayıplarının asgari düzeyde tutulması hem de icra sürecinde adaletin sağlanması açısından gerekli olduğunu savunur. Bu bakış açısı, fırsatçılığın engellenmesini ve taraflar arasında hakkaniyetin korunmasını esas alır.

3.3.3.6. Stoksuz e-ticaret

"Dropshipping (stoksuz e-ticaret), bir satıcının ürünleri fiziksel olarak depolamadan, doğrudan tedarikçiden satın alıp müşteriye gönderdiği e-ticaret iş modelidir." Dropshipping, satıcılara envanter maliyetlerini azaltarak giriş maliyetlerini düşürme ve piyasada hızlı bir şekilde yer alma imkânı sunar. Stok yönetimi ve depolama gibi süreçlere ihtiyaç duyulmaz, bu da satıcıların pazarlama ve müşteri ilişkileri gibi kritik iş süreçlerine daha fazla odaklanmalarını sağlar.³⁴⁸

Hayreddin Karaman'a göre, ticaretin meşruiyeti hem İslâmî prensiplere hem de devletin belirlediği yasal çerçeveye bağlıdır. Eğer bir ticaret yöntemi, devlet tarafından izin veriliyor ve vergilendiriliyorsa, bu ticaretin İslâmî açıdan bir sakınca teşkil etmediği kabul edilir. Ancak,

³⁴⁴ Fahrettin Atar, "Haciz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/518-520.

³⁴⁵ Kulaçoğlu Hukuk, "Haciz Nedir?", *Kulaçoğlu Hukuk Bürosu* (blog), 18 Ocak 2022; Atar, "Haciz", 14/518-520.

³⁴⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 166.

³⁴⁷ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 299; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/393.

³⁴⁸ "Dropshipping (Stoksuz Satış) Nedir? Nasıl Yapılır?" (Erişim 01 Nisan 2025).

vergi kaçırmak ve kazancı devletten gizlemek, kul hakkına girer. Çünkü devlet, genel hizmet ve altyapı ihtiyaçlarını, vatandaşlarının ödedikleri vergilerle karşılamaktadır. Vergisini ödemeyen ve bu hizmetlerden faydalanan kişiler, başkalarının haklarını ihlal etmiş olur.³⁴⁹

Karaman'a göre, satım akdi sırasında, satıcının elinde malın bulunmaması, akdin geçerliliğini etkilemez; önemli olan, malın üretici firmanın deposunda veya piyasada mevcut olup, talep anında teslim edilmesinin mümkün olmasıdır.³⁵⁰

Dropshipping modeli, hızlı ve düşük maliyetli ticaret olanağı sunması sebebiyle günümüzde yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Karaman'a göre bu yöntemin dini açıdan meşruiyeti, ürünlerin somut varlığı, teslimat garantisinin sağlanması ve devlet tarafından belirlenen vergi yükümlülüklerinin eksiksiz olarak yerine getirilmesine bağlıdır. Bu bağlamda, dropshipping yapan müminlerin müşterileriyle dürüst ve güvene dayalı ilişkiler tesis etmeleri ve ticari sorumluluklarını tam olarak yerine getirmeleri, kazançlarının helalliği açısından büyük önem taşımaktadır. Öte yandan, verginin bir etik yükümlülük olarak kabul edilmesi durumunda, vergi ödemeyen bir ticaretin doğrudan gayrimeşru sayılmasının ne ölçüde doğru olduğu konusu ise tartışmaya açıktır.

3.3.3.7. Cuma saatinde alışveriş

Cuma namazı, İslam dininde belirli şartları taşıyan Müslümanlara farz kılınmıştır. Bu nedenle, cuma günü namaz vaktinde geçerli bir mazeret bulunmaksızın namaza gitmeyip başka işlerle meşgul olmak caiz görülmemektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "cuma günü namaz için çağırdığınızda ezan okunduğunda alışverişi bırakarak Allah'ı anmaya koşun."³⁵¹ buyrulmaktadır. İslam hukukçuları da bu ayete dayanarak, günümüzde "iç ezan" olarak adlandırılan ezanla birlikte alışveriş yapmanın yasak olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Hanefi mezhebine göre bu vakitte yapılan alışveriş "harama yakın mekruh" kabul edilirken, fakihlerin çoğunluğu ise bunu haram saymaktadır.³⁵²

Hayreddin Karaman'a göre cuma namazı saatinde namazı terk ederek işe devam edenler günah işlemiş olurlar; ancak bu esnada yaptıkları işten kazanmış oldukları paranın haramlığı kesin değildir. Bu şekilde namazı terk edildiği vakitlerde kazanılan para haram olsaydı, namaz kılmayan bütün insanların namaz vakti süresince kazanmış oldukları bütün kazançlar haram olmak zorunda olurdu. Ancak bu konuda böyle bir ittifak yoktur.³⁵³ Cuma namazı ile yükümlü

³⁴⁹ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/272,273.

³⁵⁰ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/272,273.

³⁵¹ Cuma Suresi, 62/9.

³⁵² Döndüren, *Kur'an ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 255,256.

³⁵³ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/127.

olmayan kadınlar, yolcular, gayrimüslimler ve hastalar için cuma saatinde alışveriş yapmak caizdir; buna karşılık, cuma namazı ile yükümlü olanların bu vakitte alışveriş yapmaları caiz olmayıp dinen haram kabul edilir.³⁵⁴

Cuma namazı vaktinde e-ticaret sistemi üzerinden yapılacak alışverişi kapatmak mümkünse, bu saatlerde kapatılması gerekmektedir. Ancak bu mümkün değilse, kişinin işi bırakıp cuma namazına gitmesi durumunda gerçekleşecek alışverişlerden sorumlu tutulmaz. Buna karşılık, cuma namazı kılmakla yükümlü olmasına rağmen namaza gitmeyip o vakitte alışveriş yapanlar, bu durumdan sorumlu olurlar.³⁵⁵ Cuma namazını kılmak için çalışanına izin vermeyen bir iş yerinde, başka bir iş seçeneği bulunmadığı sürece çalışılabilir; ancak cuma namazına izin veren başka bir iş yeri bulunduğunda, mevcut iş yerinin terk edilmesi gerekmektedir.³⁵⁶

Dolayısıyla Karaman'a göre, cuma namazını terk etmek, dini bir yükümlülüğün ihlali olarak günah sayılmakla birlikte, bu esnada elde edilen kazancın doğrudan haram olarak değerlendirilmesi mutlak bir kural değildir. Namaz vakitlerinde ibadet etmeyen kimselerin tüm kazançlarının otomatik olarak haram kabul edileceğine dair bir ittifak olmadığı belirtilmektedir. Özellikle modern iş hayatında, e-ticaret gibi sürekli işlem gerektiren alanlarda çalışan Müslümanların, cuma namazı vaktinde işlerini durdurarak ibadetlerini yerine getirmeleri, dini hassasiyet açısından önemli görülmektedir. Ancak, namaz kılmak için işini bırakan kimselerin bu süre zarfında gerçekleşen ticari işlemlerden sorumlu tutulmaları gerekmez. Buna karşın, cuma namazı kılmakla yükümlü olduğu halde bu ibadeti ihmal edip işine devam edenler, dini vecibelerini ihlal ettikleri için sorumluluk taşırlar. Ayrıca, cuma namazı için çalışanlarına izin vermeyen iş yerlerinde çalışan Müslümanların, alternatif bir iş bulmaları halinde bu tercihlerine yeniden göz atmaları, dini hassasiyetlerini koruma adına önemli bir adım olacaktır.

³⁵⁴ Hayreddin Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023), 1/244.

³⁵⁵ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 1/244.

³⁵⁶ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 1/240.

4. BANKACILIK, FİNANS VE GÜNCEL İKTİSADÎ MESELELERE DAİR GÖRÜŞLERİ

4.1. Bankacılık ile İlgili Görüşleri

Bankacılık, modern ekonomilerin temel yapı taşlarından biri haline gelmiş ve dünya genelindeki finansal işlemlerin altyapısını oluşturmuştur. Hem bireyler hem de işletmeler için sunduğu çeşitli finansal hizmetler, sadece yerel ekonomileri değil, küresel ticaretin işleyişini de derinden etkileyen bir yapı oluşturur.

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle, bankacılık sektörü geleneksel yöntemlerin ötesine geçerek dijital finansal araçlar ve yenilikçi finansman modelleriyle şekillenmeye devam etmektedir. Hisse senetleri, kredi kartları, bono ve tahvil gibi klasik araçların yanı sıra, sukûk ve kripto para, offshore gibi modern finansal ürünler de sektördeki yerini almıştır. Bu çeşitlenme, finansal sistemin karmaşıklığını artırmakla birlikte, geleneksel bankacılık ile İslami finans prensiplerinin nasıl uyumlu hale getirilebileceğini düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Hayrettin Karaman, bu finansal araçları İslam hukuku çerçevesinde değerlendirerek hem ekonomik hem de ahlaki açıdan helal ve adil bir yol haritası çizmeye çalışmaktadır.

4.1.1. Hisse senedi

Günümüz hukuk dilinde, "senet" kelimesi, bazı tamlamalar içinde belirli bir maddi değeri veya ortaklık payını temsil eden kıymetli evrakı ifade etmek amacıyla da kullanılmaktadır.³⁵⁷ Türk Ticaret Kanunu'na göre, özel şekil ve hükümlere tâbi olan, tedavül kabiliyetine sahip, içerdiği meblağın belirli bir vadede alacaklıya veya ibrazında hamiline kayıtsız şartsız ödenmesini gerektiren ve borçlunun imzasını taşıyan poliçe, çek ve bono (emre muharrer senet) gibi belgeler, "ticari senet," "kambyo senetleri" ya da "para senetleri" olarak adlandırılmaktadır.³⁵⁸

Karaman'a göre, bir şirket, daha çok likidite ihtiyacını karşılamak üzere, mal varlığını temsil eden hisse senetlerinin bir kısmını satarak bir şahsı kâr ve zararda ortak eder; bu uygulama, İslâm ekonomisinin faize alternatif olarak değerlendirdiği meşru bir araçtır.³⁵⁹

Üretilmesi ve alınıp satılması caiz olan malların üretimini gerçekleştiren bir şirket veya kuruluşun hisse senetlerini almak veya satmak Karaman'a göre caizdir.³⁶⁰

³⁵⁷ Mehmet Boynukalın, "Senet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/518-519.

³⁵⁸ Boynukalın, "Senet", 36/518-519.

³⁵⁹ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/235.

³⁶⁰ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/235; Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/331.

Hayreddin Karaman'a göre, hisse senedi alım satımında mümkünse banka dışındaki güvenilir aracı kurumların tercih edilmesi gerekir. Ancak böyle bir kurumun bulunmaması hâlinde, bankalar aracılığıyla da İslâm hukuku açısından caiz görülen hisse senetlerinin alınıp satılması mümkündür. Bununla birlikte, banka senet satışından sonra bedeli hemen ödemeyip birkaç gün geciktiriyor ve bu sürede parayı faizli işlemlerde kullanıyorsa, bu durum dinen sakıncalı hâle gelir. Mümkünse bu uygulamaya engel olunmalı, aksi takdirde sorumluluk bankaya ait sayılır. Karaman'a göre, alacaklının bekletilerek elde edilen faiz gelirini alması caiz değildir; bu tür gelirler yoksullara verilmelidir. Bu yaklaşım, işlem sürecinde doğrudan faize karışma riskini azaltmaya yönelik ihtiyatlı bir tutumun tezahürüdür.³⁶¹ Karaman'ın, senet satışında bedelin gecikmeli ödenmesi sebebiyle bankanın elde ettiği faiz gelirinden yatırımcının sorumlu tutulmaması gerektiği yönündeki değerlendirmesi, İslam hukukunda bireyin kendi iradesiyle dâhil olduğu işlemlerin sonuçlarından mesul olması ilkesini yeterince yansıtmamaktadır. İşleme bilinçli şekilde taraf olan bir kimsenin, sürecin doğurduğu faiz temelli sonuçlardan tamamen uzak tutulması, sorumluluğun yalnızca bir tarafa yüklenmesini meşrulaştırmak anlamına gelir ki bu, İslami sorumluluk anlayışıyla tam olarak örtüşmeyebilir.

Hayreddin Karaman şirketlerin dini hükmünü şirketin faaliyet alanına göre değerlendirir. Ona göre şirketler üç kategoride sınıflandırılabilir. Birinci kategori, esas faaliyetleri haram olan şirketleri içerir; bunlar faizli işlemler yapan, sarhoşluk veren maddeler üreten veya İslâm'da mal olarak kabul edilmeyen domuz eti ihraç veya ithal eden şirketlerdir. Bu şirketlerin ana faaliyetlerinin haram olması nedeniyle, hisselerini satın almak da haram kabul edilir. İkinci kategori, esas işi helal ve meşru olan, sermayesi faize karışmamış, parasının bir kısmını faizli hesaplara yatırarak faiz geliri elde etmeyen ve kredi kullanmayan şirketleri kapsar. Bu tür şirketlerin hisse senetlerini satın almak caiz ve helaldir. Üçüncü kategoride yer alan şirketler, temel faaliyetleri helal olmakla birlikte gelirlerinin küçük bir bölümünü faizden sağlamaktadır ve bu faiz oranı toplam gelirlerinin %15'ini geçmemektedir. Bu tür şirketlerin hisse senetlerinin alım satımı caiz kabul edilmektedir. Ancak yıl sonunda ortaya çıkan haram kazanç, kârdan ayrılarak yoksullara verilmelidir. Ayrıca, hisse senedi alım satımı yapan kişilerin büyük bir kısmı temettü, yani kâr payı almamaktadır; dolayısıyla işlemler, helal sermayeye sahip meşru şirketler üzerinden yürütülmekte ve bu durum herhangi bir sakınca teşkil etmemektedir. Karaman da bu görüşlerini, umum-u belva, zaruret halleri, sıkıntıların giderilmesi ve ihtiyaçların karşılanması esaslarına dayandırmaktadır.³⁶² Ticaret, üretim ve yatırım faaliyetleri

³⁶¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/460; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 300,301.

³⁶² Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 275-276; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar) 4*, 4/280-281; Hayreddin Karaman, “Şirketlerin hisse senetlerine yatırım”, *Yeni Şafak* (24 Nisan 2022).

esasen helal olmakla birlikte, bazı durumlarda faiz gibi haram işlemlerin de gelirlerine karıştığı, ancak bu oranın toplam gelirlerinin üçte birini aşmadığı şirketlerin hisse senetlerinin alım satımı caiz kabul edilir. Bununla birlikte, bu hisselerden elde edilen kazançlar, haram olan kısmı yaklaşık olarak belirlenip, bu kısım kişisel kullanım için kullanılmamalı, yoksullara dağıtılmalıdır.³⁶³ Karaman'ın %15 ve üçte bir oranlarını esas alarak hisse senedi alım satımına cevaz verdiği durumlar, bu sınırların fikhî dayanağının ne olduğu ve hangi ölçütlere göre belirlendiği sorusunu gündeme getirmektedir; zira haram gelir oranı arttıkça, işlemin dinî meşruiyetini sürdürüp sürdürmeyeceği hususu, ciddi şekilde tartışılması gereken bir konudur.

Karaman'a göre, esas iş ve işlemleri meşru ve helâl olmayan, şirketlerin hisse senetlerini alıp satmak İslâm hukuku açısından caiz değildir. Bununla birlikte, esas faaliyeti veya büyük ölçüdeki işlemleri meşru olup, yalnızca küçük bir kısmı faiz veya alkollü içecek gibi haram işlemler içeren şirketlerin hisse senetleri alınıp satılabilir. Ancak, bu tür durumlarda öncelik, faaliyetlerinde hiçbir şekilde harama bulaşmayan şirketlere verilmelidir. Helal işlerle meşgul olan, harama bulaşmayan güvenilir ve başarılı şirketlerin hisse senetlerinin alım satımı mümkünse, bu durumda haram işlemler içeren şirketlerin hisse senetlerini almak caiz olmaktan çıkar.³⁶⁴

Hayreddin Karaman'a göre, içki üretimi veya faizli işlemler gibi esas itibarıyla haram olan faaliyetlerle uğraşan şirketlerin hisse senetlerinin alım satımı İslâm hukuku açısından caiz değildir. Ancak, esas faaliyetleri veya işlerinin çoğunluğu meşru olan, fakat zaman zaman faizli kredi kullanan, bankaya para yatıran ya da küçük miktarda haram ürün ticareti yapan şirketlerin hisse senetleri, asıl işlerinin meşru niteliği göz önünde bulundurularak satın alınabilir. Bu durumda, niyet, yalnızca şirketin helal faaliyetlerine iştirak etmek ve bu kısma ortak olmaktır. Bununla birlikte, öncelikli olarak, sayıları az da olsa hiçbir şekilde harama bulaşmayan şirketlerin tercih edilmesi gerekmektedir. Ona göre bu tür şirketler mevcutken, diğerlerinin tercih edilmesi caiz değildir.³⁶⁵ Karaman'ın küçük oranda harama bulaşan şirketlerin hisselerini meşru görmesi, iyi niyetin kötü fiili meşrulaştırmada yeterince temkinli olup olmadığı sorusunu gündeme getirir. İyi niyet tek başına haram bir işleme ortak olmayı haklı çıkarabilir mi, yoksa fiilin mahiyeti göz ardı edilmemeli midir? Bu açıdan Karaman'ın yaklaşımı ölçülü olmakla birlikte, İslâm hukukunda niyet önemli olsa da fiilin doğası ve sonuçlarının da göz önünde bulundurulması gerektiği, bu nedenle önceliğin tamamen helal faaliyetlerde bulunan şirketlere verilmesinin anlamlı olduğu söylenebilir.

³⁶³ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/280,281.

³⁶⁴ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 1, 1/459; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/237.

³⁶⁵ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 300.

Karaman, harama bulaşma ihtimalini dikkate alarak temkinli davranan müminlerin, faizli kredi kullanan şirketlerin hisselerini satın alarak ortak olmaktan kaçınmalarının daha doğru olduğunu belirtmektedir.³⁶⁶ Kamu ihtiyaçları ve zaruretler dikkate alındığında, esasen helal alanlarda faaliyet gösteren fakat az oranda helal olmayan ürünlerin ticaretini yapan şirketlerin hisse senetleri, fıkıh usulü ilkeleri çerçevesinde "azın hükmü çoğunluğa bağlıdır" kuralı temel alınarak caiz görülüp satın alınabilir.³⁶⁷ Ancak, hisse senetlerini almanın zorunlu olup olmadığı, helal işlerle meşgul olan şirketlerin bulunmadığı durumlarda haram faaliyetler yürüten şirketlerden hisse satın almanın caiz olup olmadığı sorusu önemli bir değerlendirme konusudur. Bu bağlamda, zaruret varlığı dikkate alınarak caiziyet meselesinin detaylı şekilde ele alınması gerekmektedir.

Karaman'a göre, daha önce satın alınmış olan ve çoğunlukla İslâm hukuku açısından haram kabul edilen faaliyetlerde bulunan şirketlerin hisse senetleri, bonoları veya tahvilleri sahipleri tarafından vakit kaybetmeden satılmalıdır. Eğer satış sırasında alış fiyatının altında bir fiyata satılırsa bu durum bir sorun teşkil etmez, ancak alış fiyatının üzerinde bir fiyata satılması durumunda elde edilen fazla miktarın yoksullara verilmesi gerekir. Ayrıca, bu hisselerden herhangi bir haram temettü elde edilmişse, bu haram temettü de fakirlere dağıtılmalıdır.³⁶⁸

Genel itibarıyla helal ve meşru işlerle faaliyet gösteren bir şirketin zaman zaman faizli işlemlerden elde ettiği kârı temettü olarak ortaklarına dağıttığı durumlarda, fakirlere verilmesi gereken miktar Karaman'a göre yalnızca bu haram temettü miktarıdır.³⁶⁹

Karaman, hisse senedi alınan şirketin ürettiği mal, İslâm'ın yasakladığı bir mal olmadıkça ve sunduğu hizmetler kumar veya fuhuş gibi İslâm tarafından haram kılınmış hizmetler olmadıkça, ayrıca ticaretini İslâm'ın haram kıldığı şekilde yapmadıkça, yapılan ortaklığın meşru kabul edileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede, şirketin hisse senetleri alınabilir, satılabilir ve elde edilen kâr da helal olarak değerlendirilebilir.³⁷⁰

Hisse senedi alınan şirketin ana sermayesi helal olmakla birlikte, şirketin banka kredisi kullanması veya faizli işlemler yapan bankalarla muamelede bulunması nedeniyle elde edilen kârın bir kısmı bu faizli işlemlerden kaynaklanıyorsa, kişi kârının faizli kredilerden elde edilen kısmını kullanmamalı ve bu kısmı ayrılarak fakirlere vermelidir. Faizli ekonomilerde faizsiz şirket ve hisse senedi bulmanın neredeyse imkânsız olması nedeniyle, Müslümanlar, faiz

³⁶⁶ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/212.

³⁶⁷ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/40.

³⁶⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 300; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/459.

³⁶⁹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 300; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/460.

³⁷⁰ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 241.

içermeyen şirketlere ortak olmaya özen göstermeli, sermaye ve kazancının çoğu helal olan şirketlere yatırım yapmalı ve faiz gelirlerini bu şekilde ayırmalıdır.³⁷¹

Hisse senedi yalnızca alım satım amacıyla edinildiğinde, şirketin faizli kredi kullanması hisse senedinin mahiyetini etkilemez; çünkü faizli kredi işlemleri, hisse senedinin kapsamı dışında değerlendirilir.³⁷²

Gelire Endeksli Senet (GES), Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından ihraç edilen, yatırımcılara Türk Lirası cinsinden varlıklara yönelmelerini teşvik etmek amacıyla bireysel yatırımcılara halka arz edilen bir yatırım aracıdır. Bu senetlerin getirisi, Kamu İktisadi Teşebbüslerinden (KİT) elde edilen ve bütçeye aktarılan hasılat payları ile ilişkilendirilmiştir. GES'lerin, yatırımcının gelir payındaki olumsuz değişimlere karşı korunmasını sağlayan asgari getiri garantisi vardır. Bu özellikleriyle, GES, devletin gelir kaynaklarıyla bağlantılı bir finansman aracı olarak öne çıkar.³⁷³

Karaman'a göre, GES devletin faizle ilişkilendirilmeyen gelir kaynaklarını kiralaması veya geçici olarak hak devri yapması temeline dayanır. Hayrettin Karaman, GES'leri Osmanlı'da vergilerin belirli bir miktar karşılığında iltizama verilmesi ve hazineye ait bazı vergilerden oluşturulan mali birimler kavramıyla ilişkilendirerek, bu uygulamanın benzer ve meşru olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle, İslam hukuku açısından meşru kabul edilebilir ve bu tür finansal araçların kullanımı, dini hükümlere aykırı bir durum teşkil etmez.³⁷⁴ Çünkü bu senetler, borç verme işlemi oluşturmadığından, tahvil terimiyle tanımlanması doğru değildir. Bununla birlikte, hisse senetlerinden elde edilen temettü gelirlerinde, bulunması halinde faiz gelirlerinin ayrılması gerekir.³⁷⁵ Bununla birlikte ona göre, gelir endeksli senetlerde Müslümanları tereddüte düşüren durumlar mevcuttur. Devletin tamamına veya gelirinin bir parçasına sahip olduğu mal varlığı, menfaat ve haklara ait olacak şekilde gelire endeksli senetleri, gelir ortaklığı senedine dönüştürmesi halinde bu tereddütler de ortadan kalkacaktır.³⁷⁶ Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın yapmış olduğu son açıklamalar da dikkate alındığında, GES'ler mevcut haliyle aslında devletin faizli borçlanması olarak değerlendirilir. Çünkü iki önemli özellik, senetlerin devlet iç borçlanma senedi olması ve kupon ödemelerinde asgari getiri garantisinin bulunması, bu senetleri faizli borçlanma aracına dönüştürmektedir. Bu senetlerin

³⁷¹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 241.

³⁷² Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 241.

³⁷³ "Bireysel Yatırımcılara İhraç Edilen Gelire Endeksli Senetler Yatırımcı Kılavuzu", *T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı* (Erişim 02 Şubat 2025).

³⁷⁴ Hayreddin Karaman, "Gelire Endeksli Senetler", *Yeni Şafak* (02 Eylül 2019).

³⁷⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/230-231.

³⁷⁶ Hayreddin Karaman, "Devletin borç senetleri", *Yeni Şafak* (19 Şubat 2012); Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/232-233.

helâl kabul edilebilmesi için, hisse senedi ya da ortaklık senedi şeklinde bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Bu durumda, senet sahibi, gelir elde edilen kaynağa ortak olmalı ve sadece o kaynaktan elde edilen geliri alabilmelidir. Eğer bu dönüşüm yapılmazsa, senetlerin gelirleri faizli işlem olarak kalacaktır.³⁷⁷

Hayreddin Karaman'ın hisse senetleri ve Gelire Endeksli Senetler hakkındaki görüşleri, İslam hukukunun klasik ilkelerinin modern finansal araçlara nasıl uygulanabileceğine dair dikkatli bir içtihadî yaklaşımı yansıtır. Karaman, yatırım araçlarının meşruiyetini değerlendirirken sadece faaliyet alanını değil, gelirin kaynağı ve kullanım biçimiyle birlikte yatırımcının niyetini de göz önünde bulundurur. Hisse senedi işlemlerinde faiz oranının düşük olması, şüpheli kazancın tasfiyesi ve güvenilir aracı kurum tercihi gibi kriterlerle helallik sınırı belirlenir. GES'lerin ise ancak ortaklık yapısında kurgulandığı takdirde meşru sayılabileceğini ifade eden Karaman, bu yaklaşımıyla fıkıhın sabit hükümlerini ihtiyat ve maslahat esasları çerçevesinde güncel ekonomik yapılarla buluşturmaktadır.

4.1.2. Kredi kartı

Kredi kartı, “çıkaran kurumun aralarındaki sözleşmeye binaen hakikî veya hükmî şahıslara verdiği ve onların mal alıp satmasına veya başka hizmetleri elde etmelerine imkân tanıyan teminat senedi”³⁷⁸ olarak tanımlanır. Finansal birikime göre kaydedilen kredi limiti dahilinde nakit çekme, mal ve hizmet satın alma ile alışverişleri taksitlendirme gibi işlemleri gerçekleştirmeye olanak sağlayan bir finansman ve ödeme aracıdır.³⁷⁹ Bu bağlamda kredi kartı, kart sahibine nakit taşıma zorunluluğu olmaksızın alışveriş yapma imkânı tanıyan veya nakit para çekme olanağı sağlayan bir ödeme aracıdır.³⁸⁰

Günümüzde kartlı ödemelerde vade sürelerinin uzaması, bireyler açısından kredi kartı kullanımını daha cazip bir seçenek hâline getirmiştir.³⁸¹ Ancak faiz esasına dayalı bankaların kredi kartlarını kullanma meselesi, fıkıh literatüründe farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Bir görüşe göre, bu tür kartların edinilmesi ve kullanılması caiz değildir. Bu yaklaşım, kredi kartı sözleşmelerinde yer alan faiz şartına dayanmakta; kart sahibinin borcunu zamanında

³⁷⁷ Karaman, “Devletin borç senetleri”, 19 Şubat 2012; Hayreddin Karaman, “GES hakkında”, *Yeni Şafak* (12 Haziran 2022).

³⁷⁸ Mehmet Bayyigit (ed.), *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* (Konya: Kombad Yayınları, 1996), 297.

³⁷⁹ “Kredi Kartları | Bireysel”, *Türkiye Finans* (Erişim 09 Mart 2025); “Kredi Kartı ne demek TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 15 Ağustos 2024).

³⁸⁰ Mustafa Fedai Çavuş, “Bireysel Finansmanın Temininde Kredi kartları: Türkiye’de Kredi kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (01 Şubat 2006), 173-187.

³⁸¹ Çavuş, “Bireysel Finansmanın Temininde Kredi Kartları”, 173-187.

ödememesi veya nakit çekim yapması hâlinde faiz ödemeyi peşinen kabul etmiş olmasını sakıncalı görmektedir. İslam Fıkıh Konseyi gibi bazı fıkıh kurumları da bu görüşü benimsemektedir. Buna karşılık diğer bir görüş ise, kredi kartı kullanımının faize düşülmediği sürece caiz olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, sözleşmedeki faiz şartı, yalnızca borcun gecikmesi veya nakit çekim durumunda geçerli olmakta; bu tür işlemlerden kaçınıldığı sürece kredi kartı kullanımı fıkhen bir sakınca teşkil etmemektedir. Öte yandan, günümüzde kredi kartı kullanımı yalnızca fıkhi bir tartışma konusu olmanın ötesinde, ekonomik ve toplumsal bir boyut da kazanmıştır. Peşin ödeme imkânının daraldığı bir ekonomik ortamda, birçok mal ve hizmete ancak kredi kartlarıyla taksitlendirme yoluyla erişilebilmesi, bu kartların kullanımını yaygınlaştırmış ve toplumda yerleşik bir alışkanlık hâline getirmiştir. Bu durum, kredi kartlarını bireysel bir tercihin ötesinde, zorunlu bir ihtiyaç ve toplumsal bir gereklilik olarak değerlendiren yaklaşımlara da zemin hazırlamaktadır.³⁸²

Bu çerçevede, kredi kartı kullanımının İslami finans prensipleri bağlamında bazı önemli sorunları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Özellikle, kredi kartı işlemlerinin faizli uygulamalardan arındırılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Ödeme süresinin aşılması hâlinde uygulanan faiz, İslam hukukuna aykırı bulunmakta; bankaların faizli işlemleri dolayısıyla kredi kartı kullanımının dolaylı faizli işlem riski taşıması da eleştirilmektedir. Bu nedenle, kart kullanıcılarının ödemelerini zamanında yapmaları ve komisyon ücretlerini dikkatlice değerlendirmeleri önemlidir. Özel finans kurumları tarafından murabaha yöntemiyle sunulan kredi kartları ise İslam hukuku açısından daha uygun kabul edilmektedir. Bu kartlarla yapılan işlemler, kurum adına vekâleten mal temini ve ardından bu malların peşin ya da vadeli satın alınması sürecine dayanmaktadır. Vade farkı içeren bu işlem faiz unsuru taşımadığı için caiz sayılmaktadır.³⁸³ Dolayısıyla, faizsiz finans kurumlarının kredi kartlarının tercih edilmesi, Müslümanların helal ticaret yapabilmeleri açısından önem taşımaktadır.

Karaman'a göre, bankaların vermiş olduğu kredi kartlarından yapılan harcamaların bedelinin, faizsiz ödeme süresi içinde ödenmesi durumunda, bu işlemler faizli kredi olarak değerlendirilmediğinden, herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.³⁸⁴

Ödeme süresinin geçirilmesi halinde bankanın firmaya yapmış olduğu ödeme, bankanın kart sahibine verdiği kredi halini almakta ve geciktiği için de faiz alınmaktadır. Böyle olması halinde bu işlem faizli işlemdir ve haramdır.³⁸⁵

³⁸² Duman, *Günümüz Fıkıh Problemleri*, 230,231.

³⁸³ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 1, 1/498; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/304.

³⁸⁴ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 1, 1/498.

³⁸⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 1, 1/498.

Kredi kartı ile yapılan taksitli satışlarda, tacir parasını en kısa sürede almalı ve daha az komisyon vermek maksadıyla bu parayı bankada bekletmemelidir. Paranın bankada bekletilmesi durumunda banka bu paralarla faizli işlemler yapmakta olup, mümin bu şekilde dolaylı olarak faizli işlemleri desteklemiş olur.³⁸⁶

Kredi kartı aracılığıyla gerçekleştirilen altın satışları, bedelin peşin olarak tahsil edilmesi koşuluyla İslâmi açıdan caizdir. Ancak satıcı, gerekirse bankaya hizmet bedeli ödeyerek parasını bankadan en kısa sürede almalıdır. Bu durumda, ödenen komisyonu müşteriden talep etmek, anlaşmaya, karşılıklı rızaya veya piyasa teamüllerine bağlı olarak caiz olabilir. Kuyumcunun altını bedelini taksitle tahsil etmesi, yani vadeli satış yapması caiz değildir. Altını sattıktan sonra bedel teamül halini almış ve toplumca peşin olarak kabul edilen şekilde, paranın faizli kredi işlemine konu olmadığı süre içinde bankadan tahsil edilmelidir. Müşterinin, satın aldığı altının bedelini faiz tahakkuk etmeden bankaya ödemesi halinde sorun olmayacaktır. Ancak, taksitlendirerek ve vade farkı olarak faiz ödeyerek ödeme yapması caiz olmaz.³⁸⁷

Mağazalardan alışveriş yapan müşterilerin kullandığı kredi kartları Özel Finans Kurumlarına ait olduğunda, firmalar paralarını biraz geç çekerek komisyon ödemeyebilirler; burada alınan komisyon, hizmet bedeli olarak değerlendirilmektedir. Özel Finans Kurumları, paralarını kullanarak helal ticaret yapmakta ve bu nedenle sizden komisyon almamaktadır. Ancak, faizli işlemler yapan bankaların kredi kartları kullanıldığında, yapılan alışveriş sonucu biriken paranın bankada bekletilmemesi ve komisyon ücretinin ödenerek derhal alınması gerekmektedir. Komisyon ücreti vermemek amacıyla paranın bekletilmesi, bankanın bu parayı kullanarak faizli işlemler yapmasına neden olabilir ki bu durum caiz değildir. Finans kurumlarının komisyon almak yerine sundukları hizmet karşılığında Osmanlı'daki para vakıfları örneğinde olduğu gibi bir satış işlemi gerçekleştirmeleri, komisyon üzerindeki faiz şüphesini ortadan kaldıracaktır. Ancak bu durum değerlendirilirken, tarihsel bağlam, hukuki düzenlemeler ve kurumların yapısal farklılıkları göz önünde bulundurulmalıdır.³⁸⁸

Helâl ve haram hassasiyeti yüksek olan Müslümanların finansal tercihlerinde katılım bankalarının kartlarını kullanmaları önerilmektedir. Ancak, bu konuda tüm Müslümanların aynı duyarlılığı göstermediği de dikkate alınmalıdır.³⁸⁹

Hayrettin Karaman, kredi kartı kullanımını İslami finans ilkeleri ışığında dikkatlice değerlendirir. Kredi kartlarıyla yapılan harcamaların faizsiz ödeme süresi içinde ödenmesi

³⁸⁶ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/318.

³⁸⁷ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/341.

³⁸⁸ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/339.

³⁸⁹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/406.

durumunda, bu işlemleri helal kabul eder ve faizli bir işlem olarak değerlendirmez. Ancak, ödeme süresinin aşılması durumunda bankanın faiz uygulaması, işlemi haram kılar. Karaman, kredi kartı kullanımında ödeme sürelerine dikkat edilmesi gerektiğini vurgular.

Özel finans kurumlarının kredi kartları konusunda ise daha esnek bir yaklaşım sergiler. Bu tür kartlarla yapılan işlemleri, murabaha yöntemiyle yapılan faizsiz ticaret olarak kabul eder ve bu işlemleri helal olarak değerlendirir. Ancak, bankada bekletilen paraların faizli işlemlerle ilişkilendirilmemesi gerektiğini ifade eder, çünkü böyle bir durum dolaylı olarak haram işlemleri destekleyebilir.

Hayreddin Karaman, altın alım-satım işlemlerinde bedelin faizli kredi niteliği taşımadan ve mümkün olan en kısa sürede ödenmesini savunmaktadır. Taksitli ödemeler veya vade farkı eklenmesi durumunda ise işlemin faiz unsuru içereceği ve dolayısıyla caiz olmayacağına işaret etmektedir. Sonuç olarak, Karaman faizli işlemlerden kaçınılmasının gerekliliğini vurgulamakta ve Müslümanların helal ticaretlerini sürdürebilmeleri için faizsiz finans kurumlarını tercih etmelerinin önemine dikkat çekmektedir.

Müslümanlar ise hiçbir koşulun zorlaması altında, dinî prensiplerle bağdaşmayan muameleleri kabullenme ve bu şartları içselleştirme durumuna düşmemeli; her zaman dinin öngördüğü ideal hükümlere ulaşmak için çaba göstermelidirler.³⁹⁰

4.1.3. Bono

Bono, “Bir kimsenin diğer bir kimseye veya onun emir ve havalesine, belirlenen vadede, belirli bir tutarı ödeme taahhüdünü içeren, özel biçim ve hükümlere tabi olan ticarî senet, emre muharrer senet.”³⁹¹ olarak tanımlanır. Bonolar, üzerinde belirtilen tutarın, belirlenen süre sonunda adı geçen kişiye kesin olarak ödeneceğini taahhüt eden senettir.³⁹²

Bono; devlet kurumları ya da özel sektöre ait şirketlerin borç aldıklarında, bu borca karşılık alacaklıya verdikleri değerli evraktır. Bono, vade süresi dolmadan önce nakit olarak satılabilme özelliği ile diğer borçlanma araçlarından farklılık gösterir. Vade tamamlandığında, alacaklı taraf, bonodan kaynaklanan ana parayı ve kararlaştırılan faiz miktarını alır.³⁹³ Bir başka ifade ile devlet ya da özel sektör kuruluşlarının finansman sağlamak amacıyla çıkardıkları ve vadesi geldiğinde anapara ile birlikte faiz ödemeyi taahhüt ettikleri bir borçlanma aracıdır.

³⁹⁰ Duman, *Günümüz Fıkıh Problemleri*, 232.

³⁹¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 60.

³⁹² “Bilim Terimleri Sözlüğü” (Erişim 03 Mart 2025).

³⁹³ “Bono Nedir? Şekil Şartları Nelerdir? - Sinan Eroğlu Hukuk Bürosu” (Erişim 02 Mart 2025).

Hayreddin Karaman'a göre, bankalar ve şirketler tarafından ihraç edilen ya da devlet tarafından çıkarılan bonolar, belirli bir faiz oranı üzerinden gelir sağlayan borç senetleri olarak işlev görmektedir. Bu tür faizli gelirler haram kabul edildiğinden, bonoların satın alınması ve elde edilen faiz gelirinin kullanımı, dinî açıdan caiz değildir ve haramdır.³⁹⁴

Dolayısıyla, bonolar gibi faiz içeren borçlanma araçları, faizli gelirler sağladığı için İslam hukukuna göre haramdır. Faiz, ekonomik dengesizlikleri pekiştiren ve adaletsiz kazançları teşvik eden bir unsur olarak değerlendirilir. Bu nedenle, bonoların alınması ve elde edilen faiz gelirlerinin kullanılması, dini açıdan uygun kabul edilmez ve caiz değildir.

4.1.4. Tahvil

Tahvil, “belirli bir vade sonunda anaparanın geri ödeneceği ve belirli aralıklarla faiz ödemelerinin yapılacağını belirten, üzerinde düzenleme yeri veya ödeme yeri ifadelerinden en az birini içeren borç senedi olup, anonim şirketler ve kamu tüzel kişilikleri tarafından finansman sağlamak amacıyla çıkarılan, itibari değeri eşit ve ibareleri aynı olan menkul kıymetlerdir.”³⁹⁵

“Tahviller, ihraç eden kurum açısından, bir borçlanma kâğıdı niteliğinde olmakla birlikte, borç veren karşı kişi ve/veya kurum açısından bir yatırım aracı niteliği taşırlar. Dolayısıyla tahvile yatırım yapan bir yatırımcının beklentisi, tahvil ihraç eden kuruma ödünç verdiği anaparanın getirisi olarak, faiz geliri elde etmek ve ödünç verdiği para ile birlikte bunu tahsil edebilmektir.”³⁹⁶

Karaman'a göre, devletin ihtiyaç duyduğu zaman hazine bonusu, kâğıdı, senedi veya tahvil satarak halkından faizle borç alması, ya da vatandaşlarının devlete faizle borç vermesi caiz değildir. Çünkü bu uygulama, zengini daha zengin yaparken fakiri daha fakir hale getirmekte ve adaletsiz bir ekonomik eşitsizliğe yol açmaktadır.³⁹⁷

Günümüz fıkıh âlimleri, tahvil ve hazine bonusu gibi borç senetlerinin alım satımını, faizli borç alıp verme işlemi olarak değerlendirerek caiz görmemektedirler. Hem devlet hem de özel sektör tarafından çıkarılan bu kıymetli evraklar, faiz içermesi nedeniyle haram kabul edilmekte, dövizle endeksli tahviller ve borç senetleri de benzer şekilde bu kapsama alınmaktadır.³⁹⁸ Yaygın olarak Menkul Kıymetler Borsasında alınıp satılabilen tahviller, faiz karşılığında verilen borç senetleri olarak değerlendirilmektedir. Faiz ise dinimizce haram kabul

³⁹⁴ Hayreddin Karaman, “Devletin borç senetleri”, *Yeni Şafak gazetesi* (19 Şubat 2012).

³⁹⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 539; “Bilim Terimleri Sözlüğü”.

³⁹⁶ Kadir Dabbağolu, “Tahvil – Bono ve hisse senedi yatırımlarının raporlanması”, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi* 19 (01 Temmuz 2010), 53-68.

³⁹⁷ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/337-338.

³⁹⁸ Boynukalın, “Senet”, 36/518-519.

edilmektedir. Karaman'a göre alınıp satılabilen tahviller, faizli borç senedi niteliğinde olup ister devlet ister özel şahıslar ya da şirketler tarafından çıkarılsın, temelde faizle verilen borç veya alacağı ifade etmektedir. Bu nedenle, tahvil alım satımı caiz değildir ve bu yolla elde edilen kazanç da haram olarak kabul edilmektedir.³⁹⁹

Tahvil alım satımını teşvik etmek ve tahvil sahiplerinin hem parasının değerini koruyarak hem de gelir elde etmelerini sağlamak amacıyla uygulanan yöntemde iki işlem yapılmaktadır. Ödünç alınan para, dövizde endekslenir ve iade edilirken yeni döviz değeri üzerinden ödeme yapılır. Bu süreçte, ana paranın iade edilmesine kadar faiz ödenir. Dövizde endeksli tahvil alım satımı, ana para ödeninceye kadar faiz ödemesi nedeniyle haramdır. Karaman'a göre, faiz alınmamış olsaydı, paranın döviz olarak alınması ve ödemenin döviz değerine göre yapılması caiz olacaktı. Ancak, dövizde endeksli tahvillerde faiz de ödendiğinden, faiz nedeniyle bu işlem İslâm hukuku açısından caiz değildir.⁴⁰⁰

Tahviller, sermaye piyasalarında yaygın olarak kullanılan uzun vadeli borçlanma araçlarıdır. Ancak, faiz içermeleri nedeniyle İslami finans prensipleri açısından sorunlu kabul edilirler. Karaman'a göre, tahvillerin faiz temelli yapısı, sermaye sahiplerinin varlıklarını artırırken, ekonomik olarak daha zayıf kesimlerin mali yükünü ağırlaştırarak toplumsal adaleti zedeler. Dövizde endeksli tahvillerde ise döviz kuruna karşı değer koruma hedeflense de faiz ödemeleri içerdiği sürece İslam hukuku açısından meşru sayılmazlar. Karaman, faiz olmaksızın döviz bazlı borçlanmanın teorik olarak mümkün olduğunu ancak mevcut uygulamaların bu şartı karşılamadığını vurgular. Bu nedenle, faiz içeren tahvil işlemleri, gelir dağılımında adaletsizlik yarattıkları gerekçesiyle İslami finans ilkeleriyle bağdaşmaz ve caiz görülmez.

4.1.5. Teverruk

Teverruk, nakit para elde etmek amacıyla bir kişinin veresiye olarak bir mal satın alıp, ardından bu malı daha düşük peşin bir bedelle başkasına satma işlemidir. Bu yöntemde, alım satım işlemi asıl hedef olan nakit paraya ulaşmak için bir araç olarak kullanılır.⁴⁰¹

Teverruk, erken dönemlerden itibaren, faizden kaçınmak isteyen Müslüman bireylerin nakit ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla başvurdukları bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Bu

³⁹⁹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 243,373; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 2*, 2/207.

⁴⁰⁰ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 243,244.

⁴⁰¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 576; İsmail Cebeci, "Teverruk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/594-594.

uygulama, bireyin bir satıcıdan taksitle mal alıp, aynı malı başka bir alıcıya peşin olarak satarak nakit elde etmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.⁴⁰²

Teverruk işleminin fıkıhta caiz görülmeven “ıyne” satımıyla karıştırılma ihtimaline dikkat çekmekte ve bu iki uygulama arasındaki temel farkı açıklamaktadır. Ona göre, asıl sorun, bir malın vadeli olarak satın alındıktan sonra aynı satıcıya peşin ve daha düşük bir bedelle geri satılmasıyla ortaya çıkar; bu tür bir işlem “ıyne” satımı olarak nitelendirilir ve caiz değildir. Buna karşılık, vadeli olarak alınan bir malın, satıcı dışındaki üçüncü bir kişiye peşin fiyatla satılması durumunda ise bu işlem “teverruk” adını almakta ve İslâm hukukuna uygun kabul edilmektedir. Karaman, bu tür teverruk uygulamalarının AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions – İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu) tarafından da caiz görülmekte olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰³

Teverruk işleminin esas amacının, mal alım satımından çok nakit ihtiyacını karşılamaya yönelik olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu işlemin fikhî hükmü değerlendirilirken zaruret ilkesi esas alınmakta; dolayısıyla teverruk işleminin ancak gerçek bir mali sıkıntı veya zorunluluk hâlinde meşru kabul edilebileceği belirtilmektedir.⁴⁰⁴

Günümüzde bazı bankalar tarafından uygulanan teverruk işlemleri, şeklen alım-satım gibi görünmekle birlikte, özünde faiz unsuru barındıran ve bu yönüyle bir tür faiz hilesi olarak değerlendirilmektedir. Tarihsel olarak “bey‘u’l-vefâ” ve “bey‘u’l-istiğlal” gibi yöntemlerle faizin doğrudan alınmasının önlenmeye çalışıldığı bu uygulamalarda olduğu gibi, günümüz teverruk işleminde de vadeli alınan mal, peşin daha düşük bedelle satılmakta ve aradaki fark fiilen faiz yerine geçmektedir. Ancak, uygulamada çoğunlukla aynı grup veya şirket mensupları arasında kâğıt üzerinde gerçekleşen bu işlemler, gerçek bir ticaret faaliyetinden ziyade faizli finansman sağlama amacı taşımaktadır. Bu nedenle, şer‘i kurullar genel olarak teverruk işleminin ancak zaruret halinde ve sınırlı olarak caiz olduğu görüşündedir. Bu yaklaşım, işlemin fikhî mahiyetini ve ekonomik etkilerini dikkate alarak İslam hukukunun faiz yasağına ilişkin temel prensiplerinin korunması gerekliliğini vurgulamaktadır.⁴⁰⁵

Karaman, katılım bankalarıyla ilgili bu konunun müzakere edildiğini ve işlemin caiz görülse dahi, sadece şekle değil, maksada da odaklanılmasının gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu işlemlerin normal koşullarda bir banka işlemi olarak kabul edilmemesi

⁴⁰² Mustafa Afşın Sancar, “Türkiye’de Teverruk ve Yeniden Yapılandırmada Teverruka Alternatif Bir Ürün Olarak Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu”, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 5/2 (31 Aralık 2019), 169-195.

⁴⁰³ Hayreddin Karaman, “Teverruk”, *Yeni Şafak* (02 Kasım 2018).

⁴⁰⁴ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/220.

⁴⁰⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/282; Bayyigit, *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”*, 28; Karaman, “Teverruk ve vadeli işlemler”.

gerektiği, ancak zaruret hâlinde, yani finansal kaynak elde edemeyen, ciddi mali sıkıntılarla karşılaşacak olan bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılabileceği sonucuna varılmıştır. Bu yaklaşım, işlemin yalnızca olağanüstü durumlar ve zaruret durumları için geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰⁶

Karaman, teverruk işlemlerini yalnızca zaruret durumlarında başvurulabilecek bir “dert çözen finansman” aracı olarak görmektedir. Ona göre, bu tür uygulamalarda sadece şekle değil, niyete ve sonuca da dikkat edilmeli; faizsiz görünse de fiilen faize benzeyen yöntemler ihtiyatla ele alınmalıdır.⁴⁰⁷

4.1.6. Sukûk

“Modern Arapça ‘da çek manasında da kullanılan ‘sakk’ kelimesinin sözlük manası ‘vurmak, çarpmak, itmek’ demektir. İsim olarak ‘sakk’ kelimesinin çoğulu sukûktur.”⁴⁰⁸ “Sukûk, kelime anlamı olarak sertifika veya vesika anlamlarını da içermektedir.”⁴⁰⁹

Sukûk, “ticarî varlıklar üzerindeki şâyi hisseli mülkiyeti anlatan ve eşit değerinde ihraç edilen finansal sertifikalar”⁴¹⁰ olarak tanımlanır. İslâmî veya faizsiz finans sisteminde sukûk “gelir getiren bir mala geçici olarak ortak ve sahip olmayı ifade eden belgelerdir.” Bu belgeleri satın alanlar kira gelirlerinden pay alırlar.⁴¹¹

Sukûk literatüründe ve Türk mevzuatında, alacak satımına dayalı sukûk, menfaat satımına dayalı sukûk, mal satımına dayalı sukûk, kira sertifikaları, sahipliğe dayalı sukûk, yönetim sözleşmesine dayalı sukûk, alım-satım dayalı sukûk, ortaklığa dayalı sukûk, eser sözleşmesine dayalı sukûk ve bunların birkaçını içeren karma (hibrit) sözleşmelere dayalı sukûk olmak üzere çeşitli sukûk türleri bulunmaktadır.⁴¹²

Sukûkların esas itibarıyla şer’i ilkelere uygun olarak yapılandırılması gerekmekte birlikte, özellikle ortaklığa dayanan sukûk modellerinde çeşitli uyumluluk problemleri ortaya çıkmaktadır. 2007 yılında Mufti Taqi Usmani, bu tür sukûkların satın alma taahhütleri ve likidite sağlama mekanizmaları nedeniyle sukûkun özündeki ortaklık niteliğinin zayıflatıldığını ve bunların borç temelli finansman araçlarına dönüşmesine yol açtığını ifade etmiştir. Bu

⁴⁰⁶ Karaman, “Teverruk”.

⁴⁰⁷ Karaman, “Teverruk”.

⁴⁰⁸ Bilmen, *Fıkah İlmi & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 178; Hayreddin Karaman, “Sukuk”, *Yeni Şafak* (16 Eylül 2019).

⁴⁰⁹ Ufuk Ünlü, “Katılım Bankacılığı ve Sukuk Uygulamaları”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 14 (11 Aralık 2019), 501-523.

⁴¹⁰ İsmail Cebeci, “Sukûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/523-527.

⁴¹¹ Karaman, “Sukuk”.

⁴¹² Bayyigit, *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”*, 835.

durum, sukûk sahiplerine vade boyunca garanti edilmiş sabit getiriler sunulmasına sebep olmakta, böylece şer'i finansmanın temel prensiplerinden olan risk paylaşımı ve ortaklık esaslarını zedelemektedir. Bu eleştiriler üzerine, İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) 2008 yılında, ortaklığa dayalı sukûkun kredi profili iyileştirmelerini sınırladığına dair açıklamalarda bulunmuştur. Fıkıh alanındaki uzmanlar da bu şer'i uyumluluk sorunlarını çözmek amacıyla kapsamlı düzenlemeler ve yönetim mekanizmaları geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir.⁴¹³

Uygulamada en yaygın sukûk türü, "sat ve geri kirala" yöntemiyle gerçekleştirilmektedir. Bu modelde, finansmana ihtiyaç duyan kişi, malını faizsiz borç vermeyi kabul etmeyen birine, belirli bir bedel karşılığında satmakta ve daha sonra aynı malı satın alan kişiden kiralamaktadır. Alıcı, ödediği bedelin karşılığında kira gelirinden faydalanırken, satıcı ve kiracı konumundaki kişi ise elde ettiği fonu kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaktadır.⁴¹⁴

Hukuki işlemlerde ve niyet açısından gerçek bir alım-satım ve kiralama bulunmaksızın, yalnızca nakit temin etmeye yönelik yapılan işlemler, meşruiyet açısından tartışmalı görülmüştür. Ancak, bu tür işlemler yalnızca zor durumlar, ekonomik sıkıntılar veya zaruret halleri söz konusu olduğunda ve faizli işlemlere düşmeden uygulanabildiği takdirde kabul edilebilir bulunmuştur.⁴¹⁵

Faizsiz finans sisteminde, ekonominin ihtiyaç duyduğu sermayenin ortaklık esasına dayalı olarak sağlanması temel prensiptir. Bu çerçevede, eldeki malın yalnızca şeklen satılıp ardından kiralanması yerine, elde edilecek sermayenin doğrudan yatırıma yönlendirilmesi ve bu sürece katkı sağlayan kişilerin işin ortağı olması esas alınmalıdır.⁴¹⁶

Karaman, Konya'da yapılan II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi'⁴¹⁷nde sukûk uygulamaları ile ilgili alınan, "Bir finansal ürün olarak sükkuk fikhın ilgili prensiplerine"⁴¹⁸ uygun olması şartı ile caizdir. Mevcut sükkuk uygulamalarındaki fıkha aykırı hususların düzeltilmesi gerekir." kararlarının doğru olduğunu ifade etmektedir.⁴¹⁹ Teorik olarak mudarebe, müşareke,

⁴¹³ Mücahit Özdemir (ed.), *İslami Sermaye Piyasalarında Sukukun Rolü*, çev. Şerif Ahmet Saman (Ankara: İSEDAK Koordinasyon Ofisi, 2019), 14.

⁴¹⁴ Karaman, "Sukuk".

⁴¹⁵ Hayreddin Karaman, "Sukuk (sat-kirala, kira sertifikası)", *Yeni Şafak* (16 Eylül 2019).

⁴¹⁶ Karaman, "Sukuk (sat-kirala, kira sertifikası)".

⁴¹⁷ bk. II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi Günümüzdeki Meseleleri, Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Konya Ticaret Odası ve Karatay Üniversitesi iş birliği ile 15-18 Eylül 2016 tarihleri arasında, yurtiçi ve yurtdışı pek çok alimin katılımı ile Konya'da yapılmış, kongrede sunulan tebliğler kitap olarak yayımlanmıştır. Bayyigit, II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler".

⁴¹⁸ Bayyigit, II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler", 831-848 bk. "Sukûk, varlık dayanıklılık esasları üzerine kurulmalıdır. İslâm hukukuna uygun akitlere dayanmalı ve faizsiz kazanç sağlamayı amaçlamalıdır. Ayrıca şeffaflık ve denetlenebilirlik ilkeleri doğrultusunda uygulanmalı, ikincil piyasalarda meşru alım-satım imkânı sunmalı ve uluslararası İslâmî finans standartlarına uyum göstermelidir."

⁴¹⁹ Hayreddin Karaman, "Borsa", *Yeni Şafak* (26 Kasım 2015).

icare, istisnâ' ve selem gibi fikhîen meşru akitlere dayalı olarak hisse senedi mantığıyla oluşturulan sukûk, uygulamada ağırlıklı olarak murabaha ve icare sertifikalarına dayanmaktadır. Ancak, murabaha esaslı sukûkun gerçekte faizli borç satımına dayanması ve icare sukûkunun paket sözleşmelere eklenen bazı şartlarla faizli borç senetlerine dönüşmesi, fikhî açıdan sakıncalı görülmektedir. Sukûkun şer'i açıdan uygun hale gelebilmesi için, yatırımcılara yönelik ana sermaye ve getiri garantisi gibi mahzurlu unsurların giderilmesi gerekmektedir.⁴²⁰

Karaman'a göre, ortada herhangi bir zaruret bulunmaksızın, sadece sıcak para elde edip bundan kazanç sağlama amacıyla malın satan kişi tarafından tekrar kiralanması şeklinde uygulanan sukûk işlemi, fikhînin ilgili maksadına uygun olmadığından caiz değildir.⁴²¹

Karaman'a göre, katılım bankalarına ortaklık yoluyla para yatıranlar, faizli bankalarda olduğu gibi istedikleri zaman paralarını çekebildiğinden, ortalama vade oldukça kısa kalmakta ve uzun vadeli yatırımlar zorlaşmaktadır. Bu nedenle, katılım bankaları ağırlıklı olarak murabaha yöntemine yönelmektedir. Karaman, bu durumun çözümü için uzun vadeli sermaye katılımını teşvik edecek finansal enstrümanların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁴²²

Günümüzde bireylerin ihtiyaçlarına bağlı olarak çeşitli yeni kiralama türleri ortaya çıkmıştır. Leasing, kira sertifikaları (sukûk), eski kiracının iş yerini devrederken aldığı hava parası karşılığında yapılan kiralamalar, değişken fiyatlı kira sözleşmeleri, İslami finansman sağlamak amacıyla kullanılan kira senetleri ve ortak mülkiyete konu olan malların kiralanması gibi uygulamalar, fikhîen caiz görülen kiralama türleri arasında yer almaktadır.⁴²³ Bununla birlikte, ticari marka ve şirket isminin kiralanması, uçak kiralama, iş makineleri ve ekipmanlarının kiralanması, banka kasası kiralanması ve yasal şartlar sağlandığında devre mülk kiralanması da caiz kabul edilen kira akitleri arasındadır. Ancak diploma kiralama, taşıyıcı annelik hizmetinin kiralanması, akademik tez veya araştırma yapımı için başkalarının kiralanması, İslam'ın yasakladığı fiillerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılan kiralamalar ve insan kaçakçılığına aracılık eden kira sözleşmeleri dinen uygun görülmemektedir.⁴²⁴

Sukûk, faizsiz finans sisteminde sermaye temini için temel bir araç olmakla birlikte hem teorik dayanakları hem de uygulama biçimleri açısından kapsamlı fikhî denetime ihtiyaç duymaktadır. Özellikle "sat ve geri kirala" gibi yöntemler, şeklen meşru akitlere dayanmakla

⁴²⁰ Bayyigit, *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler"*, 844.

⁴²¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/281; Karaman, "Borsa".

⁴²² Karaman, "Sukuk (sat-kirala, kira sertifikası)".

⁴²³ "II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi 'Günümüzdeki Meseleler' Sonuç Bildirgesi", *Yeni Ticari Uygulamalar* (II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler", Konya, 2015), 4.

⁴²⁴ Hayreddin Karaman, "İcare (kiralama) muameleleri", *Yeni Şafak* (10 Aralık 2015).

birlikte, yalnızca nakit teminine yönelmeleri halinde sukûkun özündeki ortaklık ve risk paylaşımı ruhunu zayıflatmakta, şer’î tartışmalara yol açmaktadır. Bu nedenle sukûkun meşruiyeti, sadece formel sözleşme türü üzerinden değil; işlemin amacı, taraflar arası ilişki ve ekonomik yapısının bütüncül değerlendirilmesiyle belirlenmelidir. Faizsiz finansın temel ilkeleri olan risk paylaşımı ve gerçek ortaklık esaslarının sukûk yapılarında hakkıyla uygulanması hem şer’î uygunluk hem de sistemin sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmezdir. Aksi takdirde, sukûk, amacından saparak yalnızca faizsiz borçlanmaya dönüşecek ve böylece finansal sistemin güvenilirliğini kaybedecektir.

4.1.7. Kripto para

Kripto para, “şifreli olarak güvenli işlem yapmaya ve ek sanal para arzına olanak sağlayan dijital değerler”⁴²⁵ olarak tanımlanmaktadır. Kripto paralar dijital paralar olup, internet ortamında belirli şifreler aracılığıyla sanal cüzdanlarda tutulur ve kişiler veya kurumlar tarafından bu şifreler kullanılarak harcama ve ödemelerde kullanılır.⁴²⁶ “Ripple, Bitcoin, Litecoin gibi paralar aynı gerçek paranın yaptığı işlemi görmektedir. Sadece sanal anlamda piyasada bulunması şimdiki paralardan ayırt edici bir özelliğidir.”⁴²⁷

Kripto para, küresel ölçekte geçerliliğe sahip, mevcut para düzenine alternatif teşkil eden ve merkezi bir otoriteye bağlı olmayan dijital bir değer biçimidir. Devlet kontrolü dışında işleyen bu sistem, herhangi bir resmi kuruluştan izin alınmaksızın para transferinin geri döndürülemez şekilde tamamlanmasına imkân tanımaktadır. Kriptografi yöntemiyle işlem gören bu para türü, maddi bir karşılığa veya devlet güvencesine sahip olmaması, doğrudan mal veya hizmet mübadelesine aracılık etmemesi ve dijital dalgalanmalarla ani kazanç ya da kayıplara neden olabilmesi gibi yönleriyle dikkat çeken bir para durumundadır.⁴²⁸

Hayreddin Karaman’a göre, kâğıt para sistemi zaten başlı başına sorunlu, zulme ve istismara açık bir yapıdadır. Bu tür paralar, hangi ülkeye ait olursa olsun, zamanla değiştirilecektir. Ancak bu değişimin hangi yöne evrileceği meselesine gelince; Karaman, kripto paraların şu an için maddi bir değeri temsil eden ve menfaat değişimine aracılık eden bir para türü olmadığını belirtmektedir. Devlet kontrolü dışında, dalgalı ve spekülatif bir yapıya

⁴²⁵ Murat Şimşek - Mahmut Samar (ed.), “İslami Finans ve Finansal Teknolojiler (Fintech) Blokszincir-Akıllı Sözleşmeler-Kripto Paralar”, 47 (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2020), 92.

⁴²⁶ Şimşek - Samar, “İslami Finans ve Finansal Teknolojiler (Fintech) Blokszincir-Akıllı Sözleşmeler-Kripto Paralar”, 92.

⁴²⁷ Zübeyir Turan, “Kripto Paralar, Bitcoin, Blockchain, Petro Gold, Dijital Para ve Kullanım Alanları”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11/3 (03 Ağustos 2018), 1-5.

⁴²⁸ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/302; Özdemir, *İslâm İktisadı ve Finansı*, 183.

sahip olan kripto paralar, bu yönüyle kâğıt paranın yerini alabilecek nitelikte görülmemektedir.⁴²⁹

Günümüzde sunulmaya çalışılan kripto paralar, internete bağlı ve internet tabanlı olmaları sayesinde, devlet ve küresel otoritelerin denetiminden bağımsız, müdahale edilemeyen, dondurulamayan yapılarıyla ve para transferlerinde aracı kurumları devre dışı bırakmaları yönüyle bazı olumlu özellikler taşımaktadır.⁴³⁰

Kripto paralarla ilgili fikhî değerlendirmeler, İslam dünyasında farklı fetva makamları tarafından ele alınmış ve bu konuda çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Türkiye’de Din İşleri Yüksek Kurulu, kripto paraların üretim süreçleri, piyasa işleyişleri ve alım-satım ilişkilerinde yoğun belirsizlik (garar) ve aldatma (tağrir) unsurlarının bulunması, ayrıca belirli grupların haksız kazanç elde etmesine yol açması gibi gerekçelerle bu tür dijital varlıkların kullanımını caiz görmemektedir. Özellikle güvenlik ve şeffaflık konularında ciddi sorunlar barındıran, dolandırıcılık riski yüksek ve kamuoyunda saadet zinciri benzeri uygulamalara benzetilen bazı kripto paralar, İslam hukuku açısından sakıncalı kabul edilmiştir.⁴³¹

Benzer bir yaklaşım, İslam İş Birliği Teşkilatı İslam Fıkıh Akademisi (İİT-İFA) tarafından da benimsenmiş ve kripto paraların mevcut yapılarıyla caiz olmadığı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Öte yandan, Dünya Müslüman Alimler Birliği (International Union of Muslim Scholars - IUMS) Genel Sekreteri Ali Karadağı, 2017 yılında yaptığı açıklamada Bitcoin ve benzeri kripto paralarla işlem yapılmasını tavsiye etmemiş, bu tür varlıkların içerdiği şüpheler ve olumsuzluklar nedeniyle helal ya da haram olduğuna dair kesin bir hüküm vermekten kaçınmıştır. Ancak, 2018 yılında yaptığı değerlendirmede, kripto paraların mevcut şekliyle caiz olmadığını açıkça belirtmiştir.⁴³²

Bu alandaki dikkat çekici bir diğer görüş ise Malezya Merkez Bankası Şariat Danışma Kurulu Başkanı Mohd Daud Bakar tarafından dile getirilmiştir. Bakar, kendisinden önceki değerlendirmelerden farklı olarak, kripto paraların artık görmezden gelinemeyecek bir olgu hâline geldiğini ifade etmiştir. Ona göre, kripto paralar ister beğenilsin ister eleştirilsin, küresel ekonomi açısından kaçınılmaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkmakta ve bu nedenle değerlendirilmelerinde daha ihtiyatlı ve gerçekçi bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir.⁴³³

⁴²⁹ Hayreddin Karaman, “Yine kripto para konusu”, *Yeni Şafak* (31 Mayıs 2020).

⁴³⁰ Hayreddin Karaman, “Kripto paranın caiz olup olmaması”, *Yeni Şafak* (17 Mayıs 2020).

⁴³¹ “Kripto paraların kullanımının dini hükmü nedir?” (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 04 Aralık 2017).

⁴³² Taha Eğri - Zeyneb Hafsa Orhan (ed.), *İslam İktisadında Para* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2020), 315-

⁴³³ Eğri - Orhan, *İslam İktisadında Para*, 318.

Bu yöndeki dikkat çekici bir diğer yaklaşım ise Türkiye’de Alpaslan Alkış ve Süleyman Kaya tarafından dile getirilmiştir. Alkış, kripto paraların henüz tam anlamıyla olgunlaşmamış bir yapı arz ettiğini, ancak hukuki düzenlemeler ve piyasa denetimleriyle birlikte meşru bir ödeme aracı hâline gelebileceğini savunmaktadır. Ona göre, riskler tamamen göz ardı edilmemekle birlikte, teknolojik gelişmelerin yön verdiği ekonomik dönüşüm sürecinde kripto paraların bütünüyle reddedilmesi doğru değildir; aksine, ihtiyatlı ve yapıcı bir yaklaşım benimsenerek bu alanda sağlıklı bir hukuki zemin oluşturulması gerekmektedir.⁴³⁴ Kaya ise, kripto paraların mübadele, değer saklama ve para transferinde kullanılması fıkhen sakınca taşımadığını; ancak kara para aklama ve kaçakçılık gibi gayrimeşru amaçlarla kullanımlarının caiz olmadığını belirtmektedir. Kaya’ya göre bu hüküm tedavüldeki tüm para türleri için geçerlidir. Kripto paralar ister para ister emtia ya da finansal varlık olarak kabul edilse de fıkhen mütekavvim sayılmalı ve zekâta tabi tutulmalıdır. Bu nedenle, Kaya, kripto paralara doğrudan karşı çıkmak yerine, manipülasyon ve spekülasyon risklerine karşı bilinçlendirme yapılarak sundukları fırsatların değerlendirilmesinin daha uygun olduğunu ifade etmektedir.⁴³⁵

Kripto paraların caiz olmaması çeşitli gerekçelerle açıklanmaktadır. Devlet kontrolünde olmamaları sebebiyle, bu tür dijital varlıklar haksız kazançlara ve ani kayıplara yol açabilmektedir. Fıkhi açıdan altın ve döviz gibi varlıklar değer kazandığında alım-satımı meşru görülürken, kripto paraların reel üretime katkı sunmaması, bu işlemleri bir tür stokçuluk mahiyetine dönüştürmektedir. Toplumsal fayda üretmeyen ve içerdiği sakıncalar giderilmediği sürece, bu işlemler dinen meşru kabul edilmeyen kazanç yolları arasında değerlendirilmektedir ve Müslümanların bu tür uygulamalardan kaçınmaları tavsiye edilmektedir.⁴³⁶

Dijital kripto paraların kullanımı, yüksek risk taşıması, önemli düzeyde enerji tüketimi ve zaman kaybına neden olması gibi olumsuzluklar nedeniyle şer’î açıdan sakıncalı görülmektedir. Ayrıca, sahiplerinin kimliklerinin belirsizliği, kara para aklama ve benzeri yasadışı faaliyetlere zemin hazırlayabilmesi, hukuki düzenlemelerin henüz tamamlanmamış olması da bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Kripto paraların erişiminin şifreye bağlı olması nedeniyle, şifrenin unutulması halinde hesaba ulaşılamaması ve bunun sonucunda paranın kaybolması ile varislerin miras hakkının korunamaması gibi hususlar da kullanımının caizliği konusunda tereddütlere yol açmaktadır.⁴³⁷

⁴³⁴ Alpaslan Alkış, “İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/2 (2018), 69-90.

⁴³⁵ Süleyman Kaya, “Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi”, *İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi (İSEFAM)*, 26 Ocak 2018.

⁴³⁶ Hayreddin Karaman, “Sanal para (bitcoin, bitpara)”, *Yeni Şafak* (30 Kasım 2017); Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/351.

⁴³⁷ Hayreddin Karaman, “Kripto Para Caiziyeti”, *Yeni Şafak gazetesi* (17 Mayıs 2020).

Karaman’a göre, dijital ekonomi sistemi çerçevesinde blockchain üzerinde kripto para kullanılarak murabaha, müşareke ve mudarebe gibi işlemler, kripto paranın yaygınlık kazanması ve maddi değer ile menfaatin reel değişimine aracılık eden bir para vasfı kazanması durumunda gerçekleştirilebilir.⁴³⁸

Ona göre, kripto paralar, ekonomik sistemde yeterli güvenilirlik ve istikrarı sağlayamamış, devlet denetiminden uzak ve üretimle doğrudan ilişkisi olmayan araçlardır. Kripto paralardaki yüksek risk oranı, yasa dışı işlemlere elverişli oluşu ve teknik karmaşıklıkları, İslâm hukuku açısından bu araçların meşruiyetini sorgulatmaktadır. Karaman, kripto paraların mevcut haliyle toplumsal fayda sağlamadığını ve spekülasyona dayalı kazançlar sunduklarını belirterek, bunların caiz olmadığı sonucuna varmaktadır. Öte yandan, kripto paraların yalnızca reel mal ve hizmetlere aracılık etmesi durumunda, İslam finans prensipleri açısından meşruiyet kazanabileceği de belirtilmektedir.

4.1.8. Teminat mektubu

Resmî veya özel kurumlara yönelik olarak düzenlenen ve gerektiğinde, herhangi bir önkoşul olmaksızın, tutarın mektubu düzenleyen banka tarafından doğrudan nakde dönüştürülmesini garanti eden yazılı belge, teminat mektubu olarak tanımlanır.⁴³⁹ Bir başka tanımla “bankanın, lehtarla muhatap arasındaki ilişkide lehtarın ödeme gücünü garanti etmesi, lehtar ödemede bulunmazsa da onun borcunu muhataba ödemeyi garanti ettiği bir sözleşme türüdür.”⁴⁴⁰ Teminat mektubu, bir kimsenin belirli bir işi yapabileceğine ilişkin, banka tarafından verilen ve bankanın, belirli bir miktara kadar ödeme yapmayı taahhüt ettiği para güvencesini içeren yazılı belgedir. Eğer işi üstlenen kişi taahhüdünü yerine getirmez veya eksik yaparsa, iş sahibi bu mektubu nakde çevirme hakkına sahiptir.⁴⁴¹

Yeni çalışmalar, teminat mektuplarına ilişkin en önemli tartışmanın, bunların teberru (karşılıksız) kefaletin aksine ücret karşılığında verilmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Kefalet hükümleri bağlamında değerlendirildiğinde, bazı hukukçular bu uygulamayı uygun bulmazken, diğerleri özellikle ihtiyaç ve zaruret durumlarında bu ücretlendirmeyi haklı göstermeye çalışmıştır. Ayrıca, teminat mektubu karşılığında alınan ücretin, vekâlet sözleşmesinde olduğu

⁴³⁸ Karaman, “Yine kripto para konusu”; Hayreddin Karaman, “Kripto Para ve Dijital Sistem (2)”, *Yeni Şafak* (29 Ağustos 2021); Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/304.

⁴³⁹ H. Yunus Apaydın, “Kefalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/168-177.

⁴⁴⁰ Himmet Koç, “Hukuki Açıdan Banka Teminat Mektupları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 69/2 (28 Aralık 2020), 567-602.

⁴⁴¹ “Teminat Mektubu ne demek TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 03 Mart 2025); Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 565.

gibi sunulan hizmetlerin bedeli olarak görülmesi, bu konuda farklı bir meşruiyet zemini sağlamıştır.⁴⁴² Teminat mektubunun alınmasıyla ödenen ücretin faiz olup olmadığı, mektubun alındığı bankada bir hesabın bulunup bulunmaması, hesabın mevcut olması durumunda ödemenin bu hesap üzerinden gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği gibi unsurlar, teminat mektubunun fıkhi açıdan değerlendirilmesinde önemli tartışmalara yol açmaktadır. Ayrıca, banka hesabının bulunup bulunmamasına bağlı olarak vekalet ve kefalet ilişkileri de gündeme gelmekte, vekalet veya kefalet söz konusu olduğunda bu hizmet karşılığında ücret talep edilip edilmemesi meselesi de pek çok fıkıhçı tarafından ele alınan bir diğer tartışma konusudur.⁴⁴³

Bireyler arası kefalet işlemlerinde kefilin ücret alması genel olarak caiz görülmezken, kurumlardan alınan teminat mektubunda durum farklılık göstermektedir. Bu nedenle, ücret talep edilmesi fıkıhçılar arasında tartışma konusu olmuş; Muhammad Taqi Usmani ve M. Umer Chapra gibi önde gelen İslâmî finans uzmanlarının yanı sıra, Hayreddin Karaman da teminat mektubu karşılığında alınan ücretin caiz olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁴

Bazı işlemlerde bankalar teminat mektubunu şart koşmakta ve alınmaması durumunda işlem yapmamaktadır. Yapılacak işte teminat mektubu dışında garanti kabul edilmemesi ve mektubun ancak bankadan alındığı vakit kabul edilmesi söz konusu olduğunda alınması zaruri ve caiz olur. Karaman'a göre ödemeye vekaleti de içeren teminat-kefalet işlemlerinde kuruma bir bedel ödemekte sakınca yoktur. Ancak gerektiğinde borcu, ödeme emri ve hesabı olmayan teminat mektubu taleplerinde bankaya ödeme yapmanın caiz olup olmadığı tartışılmış, banka garantisinin kişi kefaletinden farklı olması, kurumun bu iş sebebiyle mesai harcaması ve masraf etmesinden dolayı bir bedel alması caiz görülmüş, Hayreddin Karaman da bu görüşe katıldığını ifade etmiştir.⁴⁴⁵

Teminat mektubu alınacak bankada, teminat konusu olan borcu tam olarak karşılamasa da bir hesabın bulunması ve gerektiğinde bu hesaptan borcun ödenmesi şartının sözleşmede yer alması durumunda, teminat mektubu hem kefalet hem de gerektiğinde hesaptan borcun ödenmesi ile ilgili vekaleti içerir. Bu sebeple, vekalet salahiyeti nedeniyle vekilin yapacağı işlere ücret verilmesi caizdir. Ancak, bankada hesabı olmadan alınan teminat mektubu vekaletsiz kefalet olarak kabul edilir ve kefaletten dolayı ücret alınması caiz değildir.⁴⁴⁶

Teminat mektupları, banka güvencesi içermeleri bakımından hem modern finans dünyasında hem de İslam hukukunda özel değerlendirmelere konu olan belgelerdir. Bu

⁴⁴² Apaydın, "Kefalet", 25/168-177.

⁴⁴³ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/330,331.

⁴⁴⁴ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/330-331.

⁴⁴⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 1, 1/392-393; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 298.

⁴⁴⁶ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/330.

mektupların düzenlenmesi sürecinde talep edilen ücretin dinî hükmü ise, kefalet ve vekâlet ilişkileri temelinde farklı görüşlerle ele alınmaktadır. Klasik fıkıhta kefalet karşılığında bedel alınması genellikle caiz görülmezken, günümüzde bankaların yürüttüğü organizasyonel işlemler, harcamalar ve emek unsurları bazı çağdaş fıkıhçılar tarafından dikkate alınarak farklı yorumlanmaktadır. Özellikle teminat mektubunun, lehtarın bankada hesabı bulunduğu durumlarda düzenlenmesi, bankanın yalnızca kefil değil, aynı zamanda temsilci sıfatıyla hareket ettiği şeklinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda alınan ücretin, vekâlet hizmeti kapsamında meşru olabileceği ileri sürülmektedir. Hayreddin Karaman, Yunus Apaydın ve Hamdi Döndüren gibi çağdaş fıkıhçılar da teminat mektubunun yalnızca kefalet değil, vekâlet ve hizmet unsurları taşıdığını belirterek, bankanın verdiği hizmetin ve katlandığı maliyetin karşılığı olarak ücret almasını caiz görmektedir. Öte yandan, bankada hesabı olmayanlar adına verilen teminat mektuplarında sadece kefalet söz konusu olduğundan, bu durumda ücret alınmasının hükmü hakkında farklı görüşler mevcuttur. Dolayısıyla teminat mektubuna ilişkin fikhî değerlendirme, işlemin mahiyetine ve taraflar arasındaki ilişkiye göre ayrı ayrı ele alınmalıdır.

4.1.9. Offshore

Kıyı (offshore) bankacılığı, kişinin ikamet ettiği ülke sınırlarının ötesinde faaliyet gösteren finansal kuruluşlar üzerinden gerçekleştirilen bankacılık işlemlerini ifade eder. Bu tür bankalar, genellikle düşük vergi oranları, az bürokratik engel ve sınırlı denetim koşullarına sahip bölgelerde kurulmaktadır.⁴⁴⁷

“Offshore bankalarında açılan mevduat hesapları, vergiye tabi olmaması ve yüksek faiz getirisi nedeniyle tasarruf sahiplerinin ilgi gösterdiği vadeli mevduat niteliği taşımaktadır.”⁴⁴⁸ Bu bankalar, mevduat kabulü, kredi verme, döviz işlemleri, fon yönetimi, kredi kartı ve banka kartı temini gibi geleneksel bankacılık hizmetlerini sunmaktadır. Ayrıca, vergi avantajları ve düşük denetim koşulları gibi özellikler, bu bankaları cazip hale getirirken, bazı durumlarda yasa dışı fonların saklanması amacıyla da kullanılabilir. Kıyı bankalarında, vergisi ödenmemiş gelirler ya da kanunsuz yollarla elde edilmiş fonlar, gözlerden ve denetimden uzak tutulabilir. Bu nedenle, kıyı bankacılığı, ekonomik avantajların yanı sıra bazı hukuki ve etik sorunları da beraberinde getirebilmektedir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Mahfi Eğilmez, “Kıyı (Offshore) Bankacılığı”, Kişisel web sitesi, <https://www.mahfiegilmez.com.tr> (08 Nisan 2016).

⁴⁴⁸ Mustafa Çeker, “Offshore Hesaplar ve Bankaların Sorumluluğu”, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/2 (01 Aralık 2006), 95-107.

⁴⁴⁹ Eğilmez, “Kıyı (Offshore) Bankacılığı” (08 Nisan 2016).

Offshore hesabından mevduat sahibine ödenecek faizlerin bankada bırakılmaması ve derhal alınması gerekmektedir. Ancak Karaman'a göre, mevduat sahibi zaruret durumu söz konusu değilse, alınan bu faizlerin şahsi yararına kullanılması caiz değildir; bu faizler yoksullara dağıtılmalıdır.⁴⁵⁰

4.2. Finansman ile İlgili Görüşleri

Finansman, “Bir girişime, işleyebilmesi, gelişebilmesi için gerekli para ve krediyi sağlama işi” olarak tanımlanır.⁴⁵¹ İslam ekonomisinde finansman yöntemleri, faize dayalı olmayan ekonomik düzen kurma gayretindedir. Bu doğrultuda oluşturulan finansman modelleri, bir yandan sermaye gereksinimini karşılarken diğer yandan adil bir şekilde kâr ve zararın paylaşılmasını esas alır. Bu sistemin temelini murabaha, mudarebe, müşareke ve finansal kiralama gibi yöntemler oluşturur.

Bu finansman yöntemleri, girişimci ve yatırımcı arasında güvene dayalı bir ortaklık oluşturarak ekonomik büyümeye katkı sağlar. Bunun yanında, riski tek bir tarafın üstlenmesini önleyip adil kazanç paylaşımını teşvik ederek İslam ekonomisinin temel prensipleriyle uyumlu bir yapı sunar.

4.2.1. Murâbaha

Murabaha, bir malın peşin veya vadeli olarak satın alınıp, maliyetine belirli bir kâr eklenerek vade farkı ile satılmasını ifade eden bir finansman yöntemidir. Türkiye'deki finans kurumları ise ülkenin bazı özel koşulları nedeniyle ağırlıklı olarak murabaha işlemi uygulamaktadır.⁴⁵²

Hayreddin Karaman'a göre, finans kurumları, enflasyon, piyasada dolaşan paranın başka yollarla değerlendirildiğinde ortaya çıkacak muhtemel geliri ve bazı başka hususları dikkate alarak vade farkını belirlemektedir. Karaman, katılım hesabı sahiplerinin beklentilerinin genellikle kâr elde etmek üzerine olduğunu, bu beklentilerin karşılanmaması durumunda enflasyon nedeniyle değer kaybı yaşanmasının hesap sahiplerini paralarını çekmeye yöneltebileceğini belirtmektedir. Bu durum, finans kurumlarının işleyemez hale gelmesine ve sürdürülebilirliğinin tehlikeye girmesine neden olabileceği için dikkatle ele alınması gereken bir konudur.⁴⁵³

⁴⁵⁰ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 301; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/460.

⁴⁵¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 146.

⁴⁵² Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/300; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 399; İbrahim Kâfi Dönmez, “Murâbaha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/148-152.

⁴⁵³ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/300.

Karaman'a göre, murabaha işleminde finans kurumları iki temel yöntem kullanarak alım satım yapmaktadır. İlk yöntemde, finans kurumu bir aracı vasıtasıyla malı müşteriye teslim aldırır ve ardından ikinci bir işlemle doğrudan müşteriye satar. Karaman, bu yöntemde ilk satışın bayi tarafından, ikinci satışın ise finans kurumu tarafından gerçekleştirildiğini belirtir. Ona göre, bu süreç faizli bir işlem yerine, vade farkı ile yapılan ticari bir satış niteliğinde olup İslam hukukuna uygun bir finansman yöntemi olarak değerlendirilmektedir.⁴⁵⁴ Karaman'ın tanımladığı murabaha yöntemi, aracı bayi kullanılarak gerçekleştirilen ticari satışlara benzer bir yapı göstermektedir; ancak burada satış fiyatı, vade farkı eklenerek belirlenmekte ve işlem faizsiz finansman çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu açıdan, sıfır faizle bayi tarafından yapılan satışlarla bazı teknik benzerlikler taşısa da finansal işlem yapısı ve hukuki mahiyeti bakımından murabaha farklılık arz etmektedir.

Karaman'a göre, finans kurumlarının uyguladığı bir diğer yöntem, müşteriye vekil tayin ederek önce kurum adına malı satın aldirmek ve ardından aynı kişinin bu malı müşteri sıfatıyla tekrar satın almasını sağlamaktır. Bu yöntem, fıkhi açıdan uygun kabul edilmektedir. Çünkü burada amaç, faizli kredi sağlamak değil, vade farkı ekleyerek mal satmaktır. Bu nedenle, işlem hileli olarak değerlendirilmemektedir.⁴⁵⁵ Ona göre, murabaha akdinde faturanın doğrudan müşteri adına kesilmesi, yapılan önceki akde zarar vermez ve bu uygulama fıkhen caizdir.⁴⁵⁶

Karaman'a göre bankaların murabaha işlemini ölçsüz kullanması, amaca aykırı sonuçları da beraberinde getirmektedir. İslâm bankacılığında esas olan, faize dayalı bir sistem değil, kâr ve zarara ortaklıktır. Ancak bankalar, peşin olarak aldıkları mala kâr ve vade farkı ekleyerek müşterilerine satmakta ve bu satış işleminde bankanın kârı önceden belirlenmektedir. Müşterinin kâr veya zararı bankayı ilgilendirmemektedir. Bu tür bir murabaha işlemi, şekil açısından fıkıh kurallarına uygun ve meşru olsa da sonuç itibarıyla kapitalist banka uygulamalarına yaklaşmaktadır. Öte yandan, murabaha yöntemiyle sağlanan finansmanın büyük bir kısmı ticaret sektörüne yönelmekte, sanayi ve üretim alanlarına yönelik sermaye desteği ise nispeten düşük seviyede kalmaktadır. Ticarete murabaha finansmanının büyük bölümü dış ticaret ve ithalatta kullanıldığından, İslam ülkelerinin dış ticaret dengesi bozulmaktadır. Karaman'a göre, geçiş döneminde İslam bankalarının yaşanan darboğaz nedeniyle murabaha usulünü kullanmalarına müsamaha gösterilmiş olsa da bunun

⁴⁵⁴ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/301.

⁴⁵⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/301.

⁴⁵⁶ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 3*, 3/240.

sınırlandırılması ve aşılmaması faydalı, hatta zaruri görülmektedir. Dolayısıyla, murabaha işleminin bu şekilde suistimal edilmesi ve esas maksadın dışına çıkılması caiz değildir.⁴⁵⁷

Hayreddin Karaman, murabaha yöntemini İslâmî finansman açısından geçici bir çözüm olarak görmektedir. Ona göre, murabahanın yaygın kullanımı, temel İslâmî prensiplerden sapmalara yol açmaktadır. Murabaha, kâr ve zarara ortaklık esasına dayanmayıp, sabit kâr marjı üzerinden işlem gördüğü için adalet ve risk paylaşımı ilkeleriyle uyumlu değildir. Ayrıca, bu finansman yöntemi daha çok ticaret sektörüne yoğunlaştığı için ekonomik çeşitliliği olumsuz etkiler ve dış ticaret dengesini bozar. Karaman, murabahanın kullanımının sınırlandırılması gerektiğini ve daha dengeli finansman modellerinin geliştirilmesinin zorunlu olduğunu belirtmektedir.

4.2.2. Mudarebe

Mudarebe, Arapça “darabe” kökünden türemiş bir terim olup, vuruşmak, dövüşmek, ortak olmak veya ticaret için yolculuk etmek anlamlarını taşır. İslam hukukunda mudarebe, sermaye sahibi ile emeğini ortaya koyan kişinin bir araya gelerek oluşturduğu bir ortaklık biçimidir. Bu ortaklıkta, elde edilen kâr önceden belirlenen oranlara göre paylaşılır. Zarar ise genellikle sermaye sahibine aittir; bu durumda emeğini ortaya koyan tarafın emeği boşa çıkar.⁴⁵⁸ Mudârebe akdinin geçerliliği, tarafların kârı önceden kararlaştırılmış oranlarda paylaşımlarına bağlıdır.⁴⁵⁹ Çünkü bu akdin temel özelliği, tarafların kâr üzerinden ortaklık kurmasıdır.⁴⁶⁰ Mudârebede taraflar tek bir kişi olabileceği gibi birden fazla kişi olması da caizdir.⁴⁶¹

Mudârebe akdi, tarafların karşılıklı irade beyanıyla kurulur. Akdin geçerli olabilmesi için tarafların vekâlet verme ve vekil olma ehliyetine sahip olmaları, sermayenin şirket sermayesi olmaya elverişli nitelikte olması, ticareti yürütecek ortağa teslim edilmesi ve kâr paylaşımının belirlenmiş olması gerekir. Eğer paylaşım konusunda bir anlaşma yapılmamışsa, kârın yarı yarıya bölüşülmesi esas alınır.⁴⁶²

Hayreddin Karaman’a göre, mudârebe şirketinde, şirket malının bir kısmının zarar görmesi durumunda, meydana gelen kayıp veya zarar edilen miktar öncelikle kârdan düşülür. Eğer zarar kârı aşarsa, eksik kalan kısmı sermaye sahibi karşılar ve işletmeci kusuru

⁴⁵⁷ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 326.

⁴⁵⁸ Döndüren, *Kur’an ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 294; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 447.

⁴⁵⁹ Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, ed. Faik Akcaoğlu, çev. Soner Duman - Osman Güman (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2021), 285; Cengiz Kallek, “Mudârebe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/358-362.

⁴⁶⁰ Serahsî, *Mebcut*, 22/23.

⁴⁶¹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 195.

⁴⁶² Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 195.

bulunmadığı müddetçe bu zararı tazmin etmekle yükümlü olmaz.⁴⁶³ Aksi bir durum olması halinde dahi mudarib zarar ve kayıptan sorumlu değildir.⁴⁶⁴

Özel finans kurumlarının faizsiz sisteme daha uygun görülen uygulamalarından biri olan mudarebede, sermaye finans kurumu tarafından sağlanırken, proje ve işletme süreci karşı tarafça yürütülmektedir. Kâr, anlaşmaya göre paylaşılır ve kurum, hissesine düşen payı katılım hesabı sahipleri ile paylaşır. Karaman'a göre işletmenin zarar etmesi durumunda ise zarar, kurum ve hesap sahipleri arasında ortaklaşa yüklenilir.⁴⁶⁵

Bütüncül bir bakışla değerlendirildiğinde, mudârebe, faizsiz finansal sistemlere uygun bir model olarak, sermaye ve emek arasında adil bir paylaşım sunmakla birlikte, zarar durumunda kar ve zarar paylaşımının net bir şekilde belirlenmesi gerektiği için uygulamada dikkatli bir yönetim gerektirir.

4.2.3. Müşâreke

İslâm hukukunda ortaklık akitlerinden biri olan müşâreke, kelime kökeni itibarıyla “şe-re-ke” fiilinden türemiştir. Klasik fıkıh literatüründe “şirket-i ‘inan” terimiyle ifade edilen bu sözleşme türü, ortakların yalnızca sermaye koyarak veya hem sermaye hem de emek katkısıyla iştirak ettikleri bir ortaklık yapısını tanımlar. Fakihlerin çoğunluğu tarafından câiz kabul edilen müşâreke akdinde, kâr oranının sözleşme esnasında önceden belirlenmesi şarttır. Müşâreke, sermaye ortaklığına dayalı bir iş birliğidir; burada daha fazla sermayeye ihtiyaç duyan müteşebbisin, ortak ile kârı anlaşmaya göre ve zararı sermaye oranına göre paylaşması suretiyle ortaklık tesis edilir. Zarar ise, sözleşmede belirtilen şartlara bağlı olmaksızın, ortakların şirketteki sermaye paylarına göre paylaşılır.⁴⁶⁶

Hayreddin Karaman'a göre, hesap sahiplerinin risksiz kâr beklentisi, sabırsızlığı ve iş dünyasındaki emanet, haram-helâl, vefa ve sadakat gibi değerlerin zayıflamış olması nedeniyle özel finans kurumlarında murabahaya kıyasla müşâreke ortaklığı daha az oranda gerçekleşmektedir. Ancak müşâreke, özel finans kurumlarının sosyal ve ekonomik etkileri açısından faizsiz sisteme daha uygun işlemlerden biri olarak değerlendirilmektedir.⁴⁶⁷

Müşâreke ortaklığı, faizsiz finansal sistemlere uygun bir model sunmakla birlikte, değerlerin zayıflaması ve risksiz kâr beklentilerinin artması nedeniyle günümüzde uygulama alanı sınırlıdır. Bu durum, müşârekenin potansiyelini engellemektedir.

⁴⁶³ Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 289; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 196.

⁴⁶⁴ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 196.

⁴⁶⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/301.

⁴⁶⁶ Özdemir, *İslâm İktisadi ve Finansı*, 200; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/301,302.

⁴⁶⁷ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/301-302.

4.2.4. Finansman kiralama (leasing)

Finansman kiralama (Leasing), “finans kuruluşlarının bir malı kendi hesabına peşin satın alıp müşterisine kiraya vermesi, kira sonunda da malı müşteriye devretmesi” olarak tanımlanır. Bir başka ifade ile “Makine, teçhizat, taşıt aracı ve benzeri menkul veya gayrimenkul malların; bu mallara ihtiyaç duyan müteşebbislere bir kira sözleşmesi çerçevesinde kiralanmasını, kira süresi bitiminde de önceden belirlenen fiyat karşılığında satışını esas alan orta vadeli bir finansman yöntemidir.”⁴⁶⁸

Finansman kiralama, Hanefi mezhebinin hâkim olduğu bölgelerde ortaya çıkan Bey‘ bi’l Vefa ile kuruluş amacı ve işleyiş açısından, Bey‘ bi’l İstiğlal ile ise kira hükümleri bakımından benzerlik taşımaktadır. Bey‘ bi’l Vefa ve Bey‘ bi’l İstiğlal’in temel amacı, faizin bulaşmadığı şekilde fon temin etmek ve teminat olarak gösterilen maldan akit süresince faydalanmayı sağlamaktır.⁴⁶⁹

Günümüzde, özellikle mali kurumlar başta olmak üzere birçok alanda yaygın olarak kullanılan kiralama yöntemlerinden biri de leasingdir. Hayreddin Karaman’a göre Leasing uygulamalarının caiz olan ve olmayan şekilleri mevcuttur.⁴⁷⁰

I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi⁴⁷¹’nde finansal kiralama konusu ele alınmış ve caiz olan ile olmayan leasing uygulamaları sonuç bildirgesinde belirtilmiştir; Karaman da bu hükümlere katıldığını ifade etmiştir. Leasingin caiz olan şekillerinde, sigorta yapılacaksa bu işlem fıkhen caiz bir yöntemle gerçekleştirilmeli ve sigorta masrafları kiralayana ait olmalıdır. Kira süresi boyunca kira akdinin, malın devri sırasında ise satış akdinin hükümleri uygulanmalıdır. Ayrıca, kiralanın malın işletilmesinden kaynaklanan masraflar kiracıya ait olmakla birlikte, servis ve bakım gibi diğer giderler kira süresi boyunca kiralayana yüklenmelidir.⁴⁷²

Leasingin caiz kabul edilen şekli, birbirinden bağımsız olarak gerçekleştirilen iki ayrı akdin varlığına dayanır. Buna göre, satış akdi veya malın kiracıya devrine ilişkin taahhüt, icare süresi sona erdikten sonra uygulanmalıdır. Ayrıca, icare akdi örtülü bir satış işlemine dönüşmemeli, fiili olarak uygulanmalıdır. Kiralanan malın zarar görmesi durumunda, tazmin

⁴⁶⁸ “Leasing (Finansal kiralama) sistemi ile alışveriş caiz midir? Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu” (Erişim 15 Mart 2025).

⁴⁶⁹ Özdemir, *İslâm İktisadı ve Finansı*, 208.

⁴⁷⁰ Karaman, “(Finansal Kiralama) Leasing”.

⁴⁷¹ bk. I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi 1996 yılında yurtiçi ve yurtdışından pek çok ilim adamı ve uzman kişilerin katılımı ile Konya’da yapılmış, sunulan tebliğler, yapılan müzakereler ve ortaya konan raporlar daha sonra kitap olarak basılmıştır. Bayyigit, *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*.

⁴⁷² Karaman, “(Finansal Kiralama) Leasing”.

yükümlülüğü kiracıya değil kiralayana ait olmalıdır. Bu kapsamda, kiracının kusuru olmaksızın meydana gelen zararlar kiralayan tarafından karşılanmalıdır.⁴⁷³

Leasingin caiz olmayan bazı uygulamaları arasında, kira süresi sona erdiğinde yeni bir akit yapılmaksızın malın doğrudan kiracıya devredildiği sözleşmeler yer alır. Ayrıca, malın kiracı tarafından belirlenen sabit ödemeler karşılığında satın alınmasını veya satış işleminin ileri bir tarihe ertelenmesini içeren sözleşmeler de caiz olmayan şekiller arasındadır. Bunun yanı sıra, kiralayana muhayyerlik hakkı tanınarak, icare akdinin gerçek anlamından sapmasına yol açan sözleşmeler de fıkhen uygun görülmemektedir.⁴⁷⁴

Karaman, II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi'nde alınan bazı kararlardan farklı olarak, finansal kiralama konusunda geleneksel fıkıh anlayışının günümüz şartlarına göre yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Özellikle, bir sözleşme içinde iki farklı akdin aynı anda gerçekleştirilmesi yasağının mutlak olmadığını, belirli uygulamalar için geçerli olduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁵ Ona göre, günümüzde sözleşmeler yazılı ve değiştirilemez şekilde kayıt altına alındığından, birden fazla işlemin tek bir sözleşme çerçevesinde yapılması yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Örneğin, otel konaklamalarında müşterinin oda, hizmet ve yemek gibi işlemleri tek bir sözleşmeyle gerçekleştirmesi buna örnektir.⁴⁷⁶

Leasing konusunda ise, heyetin öngördüğü yöntemin yanı sıra, kira süresinin son altı ayında ödenecek senetlerin satım senedi olarak düzenlenmesiyle farklı bir uygulamanın da mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Bu şekilde, ilk aşamada kira akdi, son altı ayda ise satım akdi hükümlerinin geçerli olacağını belirtmekte ve modern finansal uygulamaların fıkhi kurallarla uyumlu hale getirilmesini önermektedir.⁴⁷⁷

Finansal kiralamada tükenen veya hammadde cinsinden malzemeler kiraya verilemez. Bir malın kiraya verilebilir olması için, malın aynının, yani kendisi ve fiziki yapısının tüketim konusu olmaması, yani tüketilmeden faydalanılabiliyor olması gerekmektedir. Bu şartlara uygun finansal kiralama, Karaman'a göre caizdir ve İslâm dünyasında yaygın bir şekilde uygulanmaktadır.⁴⁷⁸

Hayreddin Karaman, finansman kiralama işlemlerinde kiralama ve satış akitlerinin açıkça ayrılması gerektiğini vurgulamakla birlikte, bu işlemin İslâmî ilkelere uygunluğunun sözleşme yapısı ve uygulama biçimlerine bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, Din İşleri Yüksek

⁴⁷³ Karaman, “(Finansal Kiralama) Leasing”.

⁴⁷⁴ Karaman, “(Finansal Kiralama) Leasing”.

⁴⁷⁵ Karaman, “(Finansal Kiralama) Leasing”.

⁴⁷⁶ Karaman, “(Finansal Kiralama) Leasing”.

⁴⁷⁷ Karaman, “(Finansal Kiralama) Leasing”.

⁴⁷⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 335; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/327.

Kurulu ise, leasingin günümüz ticaret örfünde önemli bir yer tuttuğunu, taraflar arasında aldatma ve anlaşmazlığa yol açmadığı sürece bu uygulamanın fıkhen yapılabilir olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷⁹ Nitekim bazı çağdaş âlimler de finansal kiralamanın satış ile kiranın birleşmesinden doğan yeni bir akit olduğu görüşündedir. Finansman kiralama işleminin sıhhatine dair farklı görüşler de mevcuttur. Bu bağlamda, Halil Gönenç de söz konusu işlemin sıhhatine ilişkin bazı şüphelerini dile getirmiştir.⁴⁸⁰

4.3. Güncel İktisadi Meseleler

4.3.1. Sigorta

Sigorta, “sigortacının, sigortalının ödediği primler karşılığında, parayla ölçülebilir bir menfaatini ihlâl eden muhtemel tehlikenin gerçekleşmesi halinde tazminat ödemeyi yahut bir veya birkaç kimsenin hayat müddetleri sebebiyle ya da hayatlarında meydana gelen belli birtakım hadiseler dolayısıyla bir para ödemeyi veya sair edalarda bulunmayı taahhüt ettiği akit”⁴⁸¹ olarak tanımlanmaktadır. Sigorta, bir kişinin veya malın gelecekte karşılaşılabileceği muhtemel zararları karşılamak amacıyla, belirli bir prim ödemesi karşılığında sigorta şirketiyle yapılan, risk gerçekleştiğinde kayıpların tazmin edilmesini sağlayan iki taraflı ve yasal bir sözleşme olarak tanımlanmaktadır. Bu sözleşme, tarafların hak ve yükümlülüklerini belirleyerek, olası zararların ekonomik etkilerinin hafifletilmesine imkân tanımaktadır.⁴⁸²

İslâm dini, getirdiği iktisadi ve içtimaî düzen aracılığıyla insanları tehlike ve felaket durumlarına karşı sigorta etmiş ve insanların asgari düzeyde de olsa geleceklerini güven altına almıştır.⁴⁸³ İslâmi sigorta sisteminin temel ilkeleri, sigortacı ile sigortalının karşılıklı olarak aynı yükümlülük ve garanti çerçevesine dahil olmalarını, sigorta için yatırılan meblağın karşılıklı teberru olarak değerlendirilmesini ve sigortayı yönetenlerin primlerin mülkiyetine sahip olmamalarını içerir.⁴⁸⁴

Hayreddin Karaman’a göre, İslâm toplum içinde dayanışmayı emreder ve bireylerin zararlarını paylaşarak hafifletmelerini teşvik eder. Bu çerçevede, bireylerin örgütlü ya da bireysel olarak belirli miktarda mal veya parayı bir araya getirerek ortak bir fon oluşturması ve bu fonun, üyelere birinin uğradığı maddi veya bedensel zararın giderilmesi amacıyla

⁴⁷⁹ “Leasing”.

⁴⁸⁰ Halil Gönenç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012), 1/1/384.

⁴⁸¹ Nihat Dalgın, “Sigorta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/159-164; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*, 171.

⁴⁸² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 508; “Sigorta Nedir? Sigorta Çeşitleri Nelerdir?”, *Türkiye Finans* (Erişim 28 Haziran 2025).

⁴⁸³ Hayreddin Karaman, “Sigorta (3)”, *Yeni Şafak* (08 Kasım 2015).

⁴⁸⁴ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/276.

kullanılması caizdir. Ayrıca, dileyen katılımcıların istedikleri zaman sistemden ayrılarak daha önce katkıda bulundukları payı geri alabilmeleri mümkündür. Burada sistemden ayrılmak, katılımcının ortak dayanışma fonundan çıkması ve yatırdığı katkı payının iadesini talep etmesi anlamına gelmektedir. Bu özellik, bireylerin sistem üzerindeki haklarının korunması ve gönüllülük esasının gözetilmesi açısından önemli bir husus olarak değerlendirilmektedir. Bu tür dayanışma mekanizmaları, yalnızca meşru olmakla kalmayıp aynı zamanda teşvik edilen uygulamalar arasında yer almaktadır.⁴⁸⁵ Bu tür bir dayanışma modelini kurumsal bir yapıya dönüştürmek, bunun için gerekli büro ve personeli temin etmek ve giderleri dayanışma (meşru sigorta) amacıyla toplanan fonlardan karşılamak caizdir. Ayrıca, toplanan fonların kuruluş tarafından meşru ve verimli bir şekilde işletilmesi durumunda, elde edilen kâr ile giderler karşılanabilir ve gelecekte dayanışmaya katılan bireylerden ek katkı talep edilmesine gerek kalmayabilir. Böyle bir kuruluş, dayanışmaya katılan kişiler tarafından bir şirket, vakıf veya benzeri bir statü altında kurulabileceği gibi, sisteme dahil olmayan kişi ya da kişiler tarafından da oluşturulabilir. Bu durumda, verilen hizmetin karşılığında hak edilen ücretin veya ortaklık durumunda payın alınması meşru kabul edilir.⁴⁸⁶

Karaman'a göre, ülkemizde uygulanmakta olan primli veya ticari sigortalar, gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belirsiz bir taahhüt karşılığında üyelerden prim almakta, bu primleri kendine mal etmekte ve sigorta süresi içinde herhangi bir kaza veya hasar olmaması durumunda geri ödeme yapmamakta, ayrıca bir sonraki yıl için yeniden prim talep etmektedir. Ayrıca, bu sigorta şirketleri toplanan primleri helâl-haram ayrımı gözetmeksizin değerlendirmekte ve reasürans yaparak kendilerini bir üst sigorta şirketine sigorta ettirmektedirler.⁴⁸⁷ Bu nedenlerle, bu tür sigortaların uygulanması caiz değildir. Bu durum, dikkate değer bir husus olarak ifade edilmelidir.

Diğer yandan, günümüzde yürürlükte olan sosyal güvenlik kurumlarının; Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), Esnaf ve Sanatkarlar ile Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (BAĞ-KUR) ve Emekli Sandığı gibi kuruluşların, kuruluş ve işleyişlerinde bazı yapısal sorunlar, amaca aykırı durumlar ve uygulamalar söz konusudur. Karaman'a göre, bu tür kurumların mali kaynaklarının gönüllü bağışlardan, fazlası olanlardan alınacak vergilerden ve zekâtlardan veya devletin gelirlerinden sağlanması; maaşların ise kişilerin ihtiyacına göre belirlenmesi gerekmektedir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Hayreddin Karaman, "Katılım sigortacılığı ve bireysel emeklilik", *Yeni Şafak* (09 Ocak 2022); Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 210.

⁴⁸⁶ Karaman, "Katılım sigortacılığı ve bireysel emeklilik"; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 210.

⁴⁸⁷ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/143.

⁴⁸⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 211.

Karaman'a göre, İslâmî sigorta kurumlarının bulunmadığı ülkelerde yaşayan Müslümanlar, mallarını ve sağlıklarını korumak amacıyla başka bir tedbir bulunmaması nedeniyle, zarurete binaen ve bazı âlimlerin bakış açısına göre mevcut sigorta şirketlerine sigorta ettirebilirler. Şirketlerin fahiş ve haksız kazancı helâl olmamakla birlikte, hasar durumunda sigortalıların birbirinin zararını telafi etmesi şeklinde bir dayanışma sağlaması; bu açıdan bakıldığında, İslâmî sigortalarda olduğu gibi zarara veya hasara uğrayan kişinin bu dayanışma sayesinde zararını telafi etmesi söz konusu olmaktadır.⁴⁸⁹

Sigorta şirketlerine belirli bir miktarda prim ödeyerek belirli bir süre sonra emekli maaşı almak isteyenler, bu şirketlerin parayı nasıl değerlendirdiğini bilmelidir. İslâmî olarak haram ve helâl konularında hassasiyet göstermeyen şirketlerden uzak durulmalı ve faizden kaçınan şirketler aracılığıyla bu işlemler gerçekleştirilmelidir.⁴⁹⁰

Mevcut sigorta şirketlerinin işleyiş biçimi, İslâmî ölçütlerle tam olarak uyumlu bulunmamaktadır. Bu şirketler, gerçekleşip gerçekleşmeyeceği kesin olmayan risklere karşı üyelerden prim toplayarak bu primleri kendi mülkiyetlerine almakta ve sigorta süresi içinde hasar oluşmadığında herhangi bir geri ödeme yapmamaktadırlar. Ayrıca, toplanan primlerin helâl-haram ayrımı gözetilmeksizin değerlendirilmesi ve reasürans yoluyla yeniden sigorta yaptırılması, bu uygulamaların meşruiyetini tartışmalı hale getirmektedir. Dolayısıyla, sigorta faaliyetlerinin meşru bir çerçevede değerlendirilebilmesi için, sistemin faizden ve belirsizlikten arındırılması, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma esasına dayanması, ayrıca fonların şeffaf ve helal alanlarda işletilmesi gerekmektedir. Bu şartlar sağlandığında, sigorta mekanizması hem toplumsal sorumluluğu güçlendiren hem de bireylerin risklere karşı korunmasını sağlayan sürdürülebilir bir model olarak İslâmî finans anlayışıyla uyumlu hale gelecektir.

Nitekim, 1397/1977 yılında Mekke'de Abdullah b. Humeyd başkanlığında toplanan on kişilik fıkıh heyeti de sigorta meselesini ayrıntılı biçimde değerlendirmiş ve yalnızca Mustafa ez-Zerkâ'nın muhalefetine karşılık, oy çokluğuyla sigortanın caiz olmadığına karar vermiştir. Heyetin kararında, sigorta sözleşmesinde belirsizlik (garar) bulunduğu, kumar niteliği taşıdığı, faiz unsuru içerdiği ve haksız kazanca yol açtığı açıkça vurgulanmıştır.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 211.

⁴⁹⁰ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 303.

⁴⁹¹ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 173.

4.3.1.1. Bireysel emeklilik

Bireysel emeklilik sistemi, “bireylerin, gelecekte maaşa bağlanmak veya toplu para alabilmek için, bankalar veya çeşitli finans kurumları aracılığıyla birikimlerini değerlendirerek emekli oldukları sistem” dir.⁴⁹²

Hayreddin Karaman’a göre İslâm’da sosyal güvenlik sistemi mevcuttur. Bireyler, çalışmadıkları ya da çalışmadıkları dönemlerde temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir destek mekanizmasına ihtiyaç duyarlar ve bu desteğin sağlanması, yalnızca bireylerin sorumluluğunda değil, aynı zamanda İslâm toplumunun ortak görevleri arasındadır. Dolayısıyla, toplum içinde dayanışma ve yardımlaşmaya dayalı kurum ve kuruluşların oluşturulması sosyal güvenliğin bir gereği olarak görülmelidir.⁴⁹³

Günümüzde, geleneksel dayanışma ve yardımlaşma mekanizmalarının zayıflaması; akraba sorumluluklarının hukuki bir zorunluluk olarak kabul edilmemesi ve gönüllü destek sistemlerinin yetersiz kalması sebebiyle, bireylerin ekonomik güvenliğini sağlamak amacıyla Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) gibi kurumsal çözümlere ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Kapitalist ekonomik yapıda finansal araçların hızlı bir şekilde kâr elde etme aracı haline gelmesi nedeniyle, sermayenin tekelleşmesini önlemek için katılım esasına dayanan BES modelleri geliştirilmiştir.⁴⁹⁴

Karaman’a göre, fon imkânı olan katılımcılar tarafından bir tür “karşılıklı şartlı bağış” prensibiyle desteklenmektedir. Toplanan kaynaklar, meşru yatırım ve üretim alanlarında değerlendirilerek gelir elde etmeye yöneliktir. Emeklilik süresi dolan kişiler veya vefat etmeleri halinde, bakıma muhtaç yakınları, kendileri için ayrılan birikimi bağış olarak alma hakkına sahiptir. Sistemden ayrılmak isteyen katılımcılar ise ödedikleri katkı paylarından kalan tutarı geri alabilirler. Fonun yönetimini üstlenen kişi veya kuruluşlar, sundukları hizmet karşılığında vekâlet ücreti alabilir, fonun kazancına ortak olabilir ve buna bağlı olarak kâr payı elde edebilirler.⁴⁹⁵

Emeklilik sigortası, yalnızca devlet ile ona bağlı kurumlar tarafından sunulan bir sosyal güvenlik hizmeti olarak tanımlanır. Özel şirketler ve bankaların sağladığı emeklilik sistemlerinde ise bireylerden toplanan primlerin, üzerine eklenerek geri ödenmesi söz konusudur. Karaman’a göre, bu uygulama İslâm hukuku bakımından faiz kapsamında değerlendirilir.⁴⁹⁶

⁴⁹² “Bireysel Emeklilik ne demek TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 24 Ağustos 2024).

⁴⁹³ Karaman, “Katılım sigortacılığı ve bireysel emeklilik”.

⁴⁹⁴ Karaman, “Katılım sigortacılığı ve bireysel emeklilik”.

⁴⁹⁵ Karaman, “Katılım sigortacılığı ve bireysel emeklilik”.

⁴⁹⁶ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/320.

Karaman’a göre, bireysel emeklilik sisteminde katılımcıların yatırdıkları paralar şirketin mülkiyetine geçmekte ve bu fonlar şirket tarafından serbestçe yönetilmektedir. Şirket, kazanç sağlama amacıyla yasal izin verilen tüm finansal araçları, faiz de dâhil olmak üzere kullanabilmektedir. Sistemde yatırım fonu seçme imkânı olsa da helal ve haram ayrımı gözetilen özel bir fon seçeneği bulunmamaktadır.⁴⁹⁷

Bu sistem, belirli risklerin (kaza, hastalık, yangın vb.) gerçekleşmesine bağlı olarak zararların karşılandığı sigorta türlerinden farklıdır. Katılımcılar, belirlenen süre boyunca düzenli katkı payı ödemekle yükümlüdür ve karşılığında şirket tarafından kendilerine maaş bağlanır. Şirket, sisteme dahil olanlardan topladığı fonları işletir ve elde edilen kârın bir kısmını geri öder. Ancak, ödenen tutar ile geri alınan miktar arasında sabit bir oran yoktur; katılımcılar zaman zaman yatırımlarından daha az ya da daha fazla alabilirler. Bununla birlikte, temel beklenti, yatırılan miktarın üzerinde bir geri dönüş elde etmektir; aksi halde bireyler birikimlerini farklı biçimlerde değerlendirmeyi tercih edebilirdi.⁴⁹⁸

Karaman’a göre bireysel emeklilik sistemi, kâr amacı güden bir ticari yatırım aracı olarak değerlendirilmekte olup, temelinde kâr elde etme amacı bulunmaktadır. Ancak katılımcılar bu sistemde ne bir şirkete ortak olmakta ne de mal alım-satımı ya da üretim faaliyetlerine katkı sağlamaktadırlar. Belirli bir süre boyunca kurumlara yaptıkları ödemeler karşılığında daha fazla geri almayı beklemektedirler. Bu durum, İslam’ın meşru yatırım prensipleriyle uyumlu olmadığından, bireysel emeklilik ve hayat sigortası uygulamaları caiz görülmemektedir. Ayrıca, yatırımların İslami kurallar çerçevesinde yönetilmemesi nedeniyle elde edilen kazançların da helal olmadığı ifade edilmektedir.⁴⁹⁹

Gelecekte yoksulluğa düşme kaygısı, tarih boyunca bazı kişilerin kazanç sağlama fırsatına dönüşmüştür. Oysa adil olan, bireylerin temel ihtiyaçlarının sosyal güvenlikten bağımsız olarak devlet veya toplum tarafından güvence altına alınmasıdır. Bu güvence ticari bir araç haline getirilmemeli; toplum dayanışması ve kamu kurumları aracılığıyla sağlanmalıdır. İslam, din farkı gözetmeksizin nafaka, zekât, yardımlar, vakıflar ve gerektiğinde devlet desteğiyle ekonomik güvenliği temin etmektedir. Böyle işleyen bir sistemde kimse geleceği için endişe duymaz, birikimlerini de fırsatçılara kaptırmaz.⁵⁰⁰

Karaman’a göre, faizli işlemler yürüten banka veya sigorta şirketleri aracılığıyla gerçekleştirilen bireysel emeklilik ve hayat sigortası uygulamalarında, toplanan fonlar faizli

⁴⁹⁷ Hayreddin Karaman, “Bireysel emeklilik”, *Yeni Şafak* (16 Ekim 2016).

⁴⁹⁸ Karaman, “Bireysel emeklilik”, 16 Ekim 2016.

⁴⁹⁹ Karaman, “Bireysel emeklilik”, 16 Ekim 2016.

⁵⁰⁰ Karaman, “Bireysel emeklilik”, 16 Ekim 2016.

yatırım araçlarında değerlendirilmekte ve birikimler faiz getirisiyle birlikte geri ödenmektedir.⁵⁰¹ Bu durum, İslâm hukukuna uygun olmayan yatırım biçimlerini ve fikhî kurallara aykırı sözleşmeleri beraberinde getirmekte; dolayısıyla elde edilen kazançların helâl olması mümkün olmamaktadır.⁵⁰² Ayrıca, sigorta şirketlerinin bireysel emeklilik adı altında yürüttükleri bu sistemde fonlar helâl-haram ayrımı gözetilmeksizin yönetildiğinden, Müslümanların bu tür sigorta sistemlerine katılımı caiz görülmemektedir.⁵⁰³ Karaman, bu sistemlerin İslâmî kurallara tam riayet eden kuruluşlar tarafından sunulması halinde caiz olabileceğini vurgulamaktadır.⁵⁰⁴

Türkiye’de bireysel emeklilik fonlarına ilişkin önceki düzenlemelerde, fonların belirli bir oranının hazine bonolarında tutulması zorunluluğu bulunmaktaydı. Ancak, yeni yasal düzenlemelerle bu yükümlülük kaldırılarak, faizsiz finansman ilkelerine uygun yatırım araçlarının kullanılmasına imkân sağlanmıştır. Günümüzde bireysel emeklilik fonları, kıymetli madenler, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda (İMKB) işlem gören İslami esaslara uygun hisse senetleri ya da bu iki yatırım aracının birleşiminden oluşacak şekilde yapılandırılabilir. Ayrıca, fonların yüzde 10’unu aşmayacak şekilde katılım havuzlarına yatırım yapılmasına da izin verilmektedir.⁵⁰⁵ Bu düzenlemelerle birlikte bireysel emeklilik sisteminde hazine bonusu ve repo yatırımı zorunluluğu kaldırılmış, böylece faiz içermeyen yatırım seçenekleri geliştirilmiştir. Özellikle altın gibi kıymetli madenlere ve katılım esaslı fonlara yönelim, sistemin İslam hukukuna uygunluğunu artırmıştır. Yapılan bu değişiklikler, bireysel emeklilik fonlarının faizsiz kazanç arayan yatırımcılara hitap etmesini sağlarken, aynı zamanda uzun vadeli finansal güvence sunma işlevini de güçlendirmiştir.⁵⁰⁶

Ayrıca, bireysel emeklilik fonlarından yararlanan müşteriler anapara ve gelir garantisi almamakta ve potansiyel zarar riskini bilmektedirler. Bu bağlamda, Hayreddin Karaman, faizden kaçınmak ve emekli maaşı gibi meşru bir gelir elde etmek isteyenlerin katılım bankaları aracılığıyla sunulan "helâl kazanç fonlarına" yatırım yapabileceklerini, vade sonunda elde edilecek kâr ve anaparanın aylık olarak ödenebileceğini belirterek bunun caiz olduğunu ifade etmektedir. Katılım bankaları bu sistemde hizmet ücreti alabilir veya müşteri ile mudarebe ilişkisi kurarak işi yürütebilir ve elde edilen kârdan pay alabilirler.⁵⁰⁷

⁵⁰¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/348; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/131.

⁵⁰² Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/188-189.

⁵⁰³ Hayreddin Karaman, “İslâmî Sigorta”, *Yeni Şafak* (05 Mayıs 2013).

⁵⁰⁴ Karaman, “Sigorta (3)”.

⁵⁰⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/139; Hayreddin Karaman, “Bireysel emeklilik”, *Yeni Şafak* (07 Aralık 2018).

⁵⁰⁶ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/139; Karaman, “Bireysel emeklilik”, 07 Aralık 2018.

⁵⁰⁷ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/139.

Karaman'a göre, katılım bankalarının, haram işlemler veya gelir içermeyen yatırım fonları aracılığıyla gerçekleştirdiği bireysel emeklilik uygulamaları caizdir. Bu sistem, temelde on yıl vadeli bir yatırım sürecini ve bireylerin uzun vadeli tasarruf ile yatırımlarını ifade eder.⁵⁰⁸ Katılım esaslı BES oluşturulan fona, imkânı varken karşılıklı şartlı bağış olarak para yatıran kişiler, fonda toplanan paranın meşru işlerde değerlendirilmesi ve sözleşme hükümlerine uygun olarak, belirli bir zaman diliminde kişiye veya vefat durumunda bakıma muhtaç yakınlarına emekliliğe benzer şekilde para bağışlanmasını sağlarlar. Bu sistemde, dileyen bireyler, fonda kalan birikimlerini alarak sistemden ayrılabilirler. Fonun yönetimiyle sorumlu kişiler olması halinde, bu kişiler hizmet veya vekalet ücreti alabileceği gibi, fonun kârından pay alabilirler.⁵⁰⁹

Bireysel Emeklilik Sistemi kapsamında altın fonlarına yatırım yapmak, faizsiz birikim yapmak isteyenler için cazip bir alternatiftir. Bu fonlar, doğrudan altına veya altına dayalı kira sertifikalarına yönlendirildiğinden, getirisi de altının değer artışına bağlıdır. Bu yapısıyla faiz içermeyen bir yatırım aracı olarak değerlendirilir ve helal kazanç kapsamında görülür. Ancak BES 'te devlet katkısı da bulunduğundan, bu katkının hangi fonlarda değerlendirildiği önemlidir. Günümüzde devlet katkısı çoğunlukla faiz içeren yatırım araçlarında tutulmakta ve bu nedenle sağladığı getiri faizli kazanç kapsamına girmektedir. Katkının ana parası devlet hibesi olduğundan helal kabul edilse de Hayreddin Karaman'a göre, faizli getiriden kaçınmak isteyenler, hesap özetlerinde belirtilen faizli kazanç miktarını hayır kurumlarına veya ihtiyaç sahiplerine bağışlayarak gelirlerini temizlemelidir.⁵¹⁰

4.3.1.2. Hayat sigortası

Günümüzdeki anlamıyla hayat sigortası, gelecekte gelir sağlamak amacıyla önceden ödeme yapmayı, az bir prim ödeyip karşılığında yüksek bir ödeme almayı ve kazanç sağladığı dönemde ödeme yapıp, kazanç sağlayamaz hale geldiğinde bu ödemeyi geri almayı hedefleyen bir sistem olarak tanımlanabilir.⁵¹¹ Sigorta şirketleri, yatırılan primlerle elde ettikleri gelirleri helâl haram ayrımı yapmadan, bu konuda hassasiyet göstermeden değerlendirme yoluna gittiğinden, bu gelirlerin önemli bir kısmı faiz gelirlerinden oluşmaktadır. Müslüman bireylerin hayat sigortası yaptırmak istemesi durumunda, faizden uzak duran ve İslâmî kurallara uygun çalışan sigorta şirketleriyle sözleşme yapmaları gerekmektedir; aksi takdirde bu tür sigorta işlemleri caiz olmayacaktır.⁵¹²

⁵⁰⁸ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/138-139.

⁵⁰⁹ Karaman, *Sordular Cevap Verdîm Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/391,392.

⁵¹⁰ Hayreddin Karaman, “-Hac -İmama uymak -BES'te altın fonu”, *Yeni Şafak* (17 Nisan 2022).

⁵¹¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/186.

⁵¹² Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/338; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/131.

Hayat sigortası, zaruret hali dışında caiz değildir. Zaruret hali, kişinin çalışma ve kazanç sağlama yeteneğini kaybetmesi veya bakacak kimsesinin olmaması durumunu ifade eder. Zaruret hali söz konusu olup hayat sigortası yapanların, vakti geldiğinde başka kaynaklardan geçimlerinin olması halinde yatırdıkları miktar ve enflasyon farkını alır, fazlasını yoksullara dağıtırlar. Eğer geçinebileceği başka kaynakları yoksa, sigorta tazminatını alarak geçimlerini bu şekilde sağlamaları mümkündür.⁵¹³

Bireysel emeklilik ve hayat sigortası sistemleri, İslâm hukuku çerçevesinde değerlendirildiğinde, önemli meşruiyet sorunları ortaya çıkmaktadır. Hayreddin Karaman'ın görüşleri ışığında, bu sistemlerin İslâm'a uygunluğu, büyük ölçüde yatırım yönetimi, fonların hangi alanlarda değerlendirildiği ve elde edilen kazancın yapısal özellikleriyle belirlenmektedir. Karaman, mevcut bireysel emeklilik uygulamalarındaki faizli yatırımlar ve katılımcıların yatırdıkları paranın karşılığında elde etmeyi bekledikleri kârın, geleneksel İslâmî prensiplere ters düştüğünü belirtmektedir. Ancak, katılım esasına dayalı, faiz içermeyen yatırım araçlarının kullanıldığı modellere geçişin, İslâm hukukunda kabul edilen bağış, vekâlet ve mudârebe sözleşme biçimleriyle uyumlu hâle getirilebileceği öngörülmektedir. Bu yaklaşım, bireysel tasarrufların İslâmî kurallar çerçevesinde yönetilmesi için geçerli bir çözüm önerisi sunmaktadır. Ayrıca, devletin sağladığı teşviklerin de bu yapının helal sınırlar içinde kalmasına katkı sağlayacak düzenlemelere dönüştürülmesi mümkündür. Bu bağlamda, Karaman'ın vurguladığı gibi, bireysel emeklilik gibi uzun vadeli finansal sistemlerin İslâm'a uygun kabul edilebilmesi yalnızca yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda bu süreçlerin etik açıdan doğru, şeffaf ve adil bir şekilde işlemesine de bağlıdır.

4.3.1.3. Katılım sigortası

Ülkemizde İslâmî sigortacılık, "Katılım Sigortacılığı" olarak düzenlenmiş ve ilgili yönetmeliklerde teknik karışıklıklar ortadan kaldırılmıştır; bu sayede Türkiye'de katılım sigortacılığı uygulamalarının önünde herhangi bir engel kalmamıştır.⁵¹⁴

Katılım sigortası, sigorta havuzuna karşılıklı bağış esasına dayalı bir dayanışma modelidir. Sigorta şirketi, belirli bir ücret karşılığında bu havuzu yönetir; ancak, risk ödemelerinden arta kalan miktar sigorta sahiplerine iade edilir.⁵¹⁵

⁵¹³ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/186.

⁵¹⁴ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/273; Hayreddin Karaman, "Katılım Sigortacılığı", *Yeni Şafak gazetesi* (05 Temmuz 2018) bk. "Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920-7.htm>.

⁵¹⁵ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/324.

Katılım sigortacılığının fıkıhtaki meşruiyet temeli, karşılıklı bağış, vekalet ve mudarebe ortaklığı prensiplerine dayanır.⁵¹⁶ Fıkha dayandığı için İslâmi sigortacılık olarak da bilinen katılım sigortacılığı, diğer isimleriyle tekafül ve üyelik sigortacılığı olarak anılmaktadır. Bu sigorta türüyle ilgili olarak, mezhepler arasında bağışlanan şeylerin belirli olması şartıyla sahih olduğu konusunda bir ittifak bulunmaktadır.⁵¹⁷

Karaman'a göre, katılım bankalarının faizden uzak bir şekilde sunduğu bireysel emeklilik sistemi caizdir. Bu sistemde, katılım bankalarının fon sepetlerinde bulunan senetlerin gelir ortaklığı senetleri haline getirilmesi gerekmektedir. Banka, bu sistemde ya hizmet ücreti alır ya da müşterilerle fon yatırımları için mudarebe şirketi ilişkisi kurarak iş yürütür ve elde edilen gelirden kâr payını alır.⁵¹⁸

Mezhepler arasındaki ihtilaf, bağışlanan şeyde belirsizlik olup olmadığı ve akdin bağış, satım veya başı bağış sonu satım akdi olup olmadığı konularında ortaya çıkmaktadır. Tekafül sigortası, karşılık şartı ile bağış esasına dayanır ve Hayreddin Karaman'a göre bu sigorta türünde bağışlama aşamasında bağışlanan şey belirsiz değil, aksine belirlidir. Bu sistemde, katılımcılar, sistemi yönetenlere vekalet verirler; vekil kılınan yönetici ise ihtiyaç anında gerekli parayı sağlamak için vekalet eder ve bu ödemeleri şartlı hibe olarak gerçekleştirir.⁵¹⁹

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Türkiye'de katılım sigortacılığı adı altında düzenlenen İslâmî sigorta uygulamaları, fikhî meşruiyet zeminine oturtularak hukuki bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Karşılıklı bağış, vekâlet ve mudârebe gibi klasik İslâm hukukuna dayanan ilkeler bu sistemin teorik temelini oluşturmakta; uygulamada ise şeffaflık, adaletli kâr paylaşımı ve faizden uzak durma esaslarıyla desteklenmektedir. Yönetmelik düzeyinde sağlanan teknik açıklıklar ve katılım esasına dayalı yapının hukuken belirlenmiş sınırlarla tanımlanması, modeli hem hukuki hem de ahlaki açıdan sürdürülebilir kılmaktadır. Bununla birlikte, mezhepler arası yorum farklılıklarının uygulamaya etkisi, bağışın mahiyeti ve belirliliği gibi meseleler, sistemin teorik zemininde dikkatle ele alınması gereken hususlar olarak varlığını sürdürmektedir. Hayreddin Karaman'ın da ifade ettiği üzere, bu yapı içinde vekâlet ilişkisi ve bağış kavramı hem fikhî geçerlilik hem de uygulama açısından belirleyici rol üstlenmektedir. Katılım sigortacılığı, bu yönleriyle modern finans sistemleri içinde dinî hassasiyetleri gözeterek alternatif bir işleyiş modeli sunmakta; teorik ilkeleri kadar pratik uygulamalarıyla da İslâmî finans literatüründe kayda değer bir konum edinmektedir.

⁵¹⁶ Hayreddin Karaman, "Katılım Sigortacılığı Hayırlı Olsun", *Yeni Şafak gazetesi* (24 Eylül 2017).

⁵¹⁷ Karaman, "Katılım Sigortacılığı".

⁵¹⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 293.

⁵¹⁹ Karaman, "Katılım Sigortacılığı".

4.3.1.4. Karşılıklı-tekafül-üyelik sigortası

Karşılıklı sigorta, yardımlaşma, dayanışma ve bağış esasına dayanan ve İslâm dininin teşvik ettiği bir sigorta çeşididir.⁵²⁰

Kapitalist sistemin bir ürünü olan geleneksel sigortalara alternatif olarak Müslümanlar, üyelik, tekafül sigortası ve İslâmi sigorta uygulamalarını tercih etmektedir. Bu sistemde, bir şirket veya vakıf kurulup, sisteme dahil olmak isteyen müşterilerden sigortalamak istedikleri değerlerin karşılığı olarak kısmen peşin, kısmen taksitli ödemeler alınır ve bu ödemeler banka hesapları gibi kendi adlarına kayıt altına alınır. Toplanan paraların bir kısmı hasarlar için ayrılırken, geri kalan miktar ortaklık esasına göre helâl işlerde değerlendirilir. Meşru ticaret ve yatırım araçlarıyla değerlendirilen bu fonlardan elde edilen gelir, fona para yatıranların olur. Müşterilerin sigortaladıkları değerlerde meydana gelen hasar durumunda, bu hasarlar ayrılan paradan karşılanır ve bu durumda üyeler birbirlerine karşılıklı olarak hibe yapmış olurlar. Hasar için ayrılmış olanın dışında kalan paranın değerlendirilmesiyle elde edilen kâr, üyeler arasında paylaşılır. Kurumun gerekli masrafları çıkarıldıktan sonra havuzda kalan para yine sigortalılara aittir. Belirli bir süre boyunca ödenen paranın ve elde edilen gelirlerin, oluşabilecek hasarları karşılamaya yeterli olması durumunda üyeler yeni bir ödeme yapmadan sigortalı kalmaya ve elde edilen gelire ortak olmaya devam ederler. Üye, sigortadan çıkmak istediğinde, hesabına kayıtlı kâr-zarar dışında kalan parası iade edilir. Bu esaslara dayalı sigorta şirketlerinin yaygınlaşması, diğer sigorta yöntemlerine olan ihtiyacı ortadan kaldırabilir.⁵²¹ Zararın büyük olması ve fonda biriken paranın yetersiz gelmesi durumunda, fon katılımcıları eksikliği karz-ı hasen olarak öder ve sonraki yıllarda bu ödedikleri miktarları geri alacakları şekilde düzenleme yapılır.⁵²²

Tekafül sigortacılığında, sigortaya katılanlar fonun asıl sahipleri olup, fonu yönetenler ise bu katılımcıların vekilleri olarak görev yaparlar ve yaptıkları hizmetler karşılığında vekalet ücreti alırlar.⁵²³

Tekafül sigortacılığında toplanan fon, İslâmi kurallara uygun olarak yönetilir ve değerlendirilir; elde edilen kazanç ise sigortaya katılanların olur. Şarta uygun olarak yapılan

⁵²⁰ Hayreddin Karaman, “İslâm’a Göre Meşru Sigorta”, *Yeni Şafak* (13 Ekim 2016).

⁵²¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/143-144; Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 280; Karaman, “İslâmî Sigorta”.

⁵²² Karaman, “İslâm’a Göre Meşru Sigorta”.

⁵²³ Karaman, “Katılım Sigortacılığı”.

ödemelerden arta kalan miktar sigortalıların hesaplarına aktarılır ve dileyen sigortalılar, bu parayı alarak fondan çekilebilirler.⁵²⁴

Tekafül, üyelik ve karşılıklı sigorta olarak da adlandırılan bu sigorta sistemi ülkemizde yalnızca kooperatif yapısı içerisinde "mütüel-tekâfül" şeklinde uygulanabilmektedir. Mevcut mevzuat, sigorta şirketlerinin sigorta işlemleri dışında başka faaliyetlerde bulunmasına izin vermediğinden, bu sistemin sınırlı bir uygulama alanı vardır. Hayreddin Karaman'a göre, bu sınırlamaların kaldırılması, vakıflar ve derneklere sigorta yapabilme hakkı verilmesi ve fonda toplanan paranın âtil kalmaması için bu parayla ticaret ve yatırım yapılabilmesine olanak tanınması gerekmektedir. Ayrıca, fona katılan sigortalıların sahip oldukları paraların nemalandırılması ve ayrılmak istedikleri takdirde bakiye paralarını alma imkanının sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵²⁵ Vakıflar aracılığıyla yapılacak sigortada, vakıf bir sigorta fonu tesis eder ve katılmak isteyenler bu fona bağışta bulunurlar. Yapılan bağışlar vakfın mülkiyetine geçer; ancak, bu bağışlar vakıf malı olarak kabul edilmez. Vakıf malı olmaması nedeniyle, bağışlar şirketler aracılığıyla nemalandırılır ve oluşacak hasarlar ödenir. Hasar ödemelerinden sonra kalan miktar ise sigortaya katılanlara dağıtılır.⁵²⁶ Şirket yoluyla yapılacak İslâmi sigortada, şirket, toplanan parayı mudarebe ortaklığı aracılığıyla meşru işlerde nemalandırır. Mudarebe ortaklığı çerçevesinde, kâr elde edilmesi durumunda şirket, mudarib olarak bu kârdan pay alır. Alternatif olarak, şirket, belirli bir ücret karşılığında veya ücretsiz olarak sigorta fonunu yönetir; bu kapsamda taksitleri toplama, hesapları tutma, hasar ödemelerini gerçekleştirme ve kâr elde edilmesi durumunda kârı sigortalıların hesaplarına aktarma, dağıtma ve ayrılmak isteyenlerin hesaplarındaki bakiyeleri ödeme gibi işlemleri yürütür.⁵²⁷

Şirket yoluyla yapılan İslâmi sigorta sisteminde, fon hasarı karşılamaya yetmediğinde şirketin tamamlama mecburiyeti bulunmamaktadır; zira bu sistemde fonun sahibi şirket değil, sigortalılardır. Bu sebeple, eksikliği gidermek amacıyla ya sonraki yıllarda ödenecek şekilde ödünç para alınır ya da ek ödeme talep edilerek hasar karşılanır.⁵²⁸

Sigorta şirketlerinin bir üst sigorta ile "üst sigorta akdi" (reasürans sözleşmesi) yapması, reasürans şirketlerinin de İslâmi kurallara uygun şekilde çalışıyor olmaları halinde caizdir.⁵²⁹ Böyle bir reasürans şirketinin mevcut olmaması durumunda, Müslümanlar hem böyle bir şirket oluşturmaya yönelik çaba göstermeli hem de ihtiyaca binaen mevcut şirketlerle çalışmalıdır.

⁵²⁴ Karaman, "Katılım Sigortacılığı".

⁵²⁵ Hayreddin Karaman, "İslâmî Sigortacılık (3)", *Yeni Şafak* (09 Mayıs 2014).

⁵²⁶ Karaman, "İslâmî Sigortacılık (3)".

⁵²⁷ Karaman, "İslâmî Sigortacılık (3)".

⁵²⁸ Karaman, "İslâmî Sigortacılık (3)".

⁵²⁹ Karaman, "İslâmî Sigortacılık (3)".

Ancak, reasürans şirketlerinin meşru olmayan kaynaklardan yapacağı ödemelerin yoksullara dağıtılması gerekir.⁵³⁰

Karşılıklı sigortanın yeterli olmadığı veya hiç bulunmadığı yerlerde, esas itibarıyla caiz olmamasına rağmen zaruret nedeniyle ihtiyacı olanlar ücretli sigorta yaptırabilirler. Ancak, ülkemizde bugün birden fazla İslâmî sigorta kuruluşunun mevcut olması nedeniyle, kişinin başkasına başvurmasını gerektiren zaruret durumu ortadan kalkmıştır.⁵³¹

Kurulan bu sigorta sisteminin düzgün bir şekilde işlemesi durumunda hem riskler teminat altına alınmakta hem de zararlar karşılanmaktadır. Ayrıca, yardımlaşma neticesinde ticaret, yatırım ve sevap açısından da kazanç sağlanmış olmaktadır.⁵³²

İslâmî sigorta sistemleri, klasik sigorta anlayışından farklı olarak, bireyler arasında dayanışma ve yardımlaşmayı temel alan alternatif bir yapıyı temsil etmektedir. Bu modelde, amaç yalnızca finansal kâr elde etmek değil, aynı zamanda toplumsal sorumlulukların yerine getirilmesi ve katılımcılar arasında karşılıklı destek mekanizmasının güçlendirilmesidir. Tekafül ve mütüel sigorta uygulamaları, bireylerin ortak bir fon oluşturarak riskleri birlikte üstlenmelerine, kaynakları birlikte yönetmelerine ve getirileri adil bir biçimde paylaşımlarına imkân tanır. Böylece sadece maddi güvence sağlanmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal yardımlaşma bilinci pekiştirilir.

Ne var ki, bu sistemlerin uygulamaya geçirilmesi çeşitli hukuki ve yapısal engellerle sınırlanabilmektedir. Türkiye’de yürürlükte olan mevzuat, sigorta şirketlerinin faaliyet alanlarını sadece sigortacılıkla sınırlandırmakta ve başka ticari faaliyetlerde bulunmalarını yasaklamaktadır. Bu durum, İslâmî esaslara dayalı sigorta modellerinin geniş ölçekte hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Hayreddin Karaman’ın gündeme getirdiği üzere, mevcut yasal sınırlamaların esnetilmesi ve özellikle vakıf ve derneklerin sigorta faaliyetlerine katılımının mümkün hale getirilmesi, tekafül sistemlerinin daha yaygın ve etkili biçimde uygulanmasına zemin hazırlayabilir. Bununla birlikte, bu tür sigorta modellerinin sağlıklı işleyebilmesi adına fon yönetiminin şeffaf ve etkin bir şekilde yapılması, katılımcıların hak ve menfaatlerinin korunması ve mevzuatın açık hükümlerle desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

Tekafül sigortacılığı yalnızca ekonomik bir sistem olmanın ötesinde, toplumsal birlikteliği destekleyen bir etik model olarak da değerlendirilebilir. Bu modelin sürdürülebilirliği ve toplum nezdinde kabul görmesi için, İslâm hukukuna uygun yasal altyapının oluşturulması vazgeçilmezdir. Ayrıca, reasürans işlemlerinin de bu ilkelere uygun

⁵³⁰ Karaman, “İslâmî Sigortacılık (3)”.

⁵³¹ Karaman, “Sigorta (3)”.

⁵³² Karaman, “İslam’a Göre Meşru Sigorta”.

olarak düzenlenmesi, sistemin bütünlüğü ve güvenilirliği açısından kritik bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, İslâmî sigorta uygulamaları hem mali hem de ahlaki açıdan geleneksel sigorta yöntemlerine anlamlı bir alternatif sunmakta; ancak bu alternatifi başarıya ulaştırabilmesi, kapsamlı hukuki düzenlemeler ve güçlü kurumsal uygulamalarla mümkündür.

4.3.1.5. Ticari (primli) sigorta

Ticari (primli) sigortacılıkta, sigorta şirketi, riskleri karşılama taahhüdü karşılığında prim alır ve bu primin sahibi olur. Belirlenen zaman dilimi içerisinde risk gerçekleşirse, ödemeyi şirket yapar ve bakiyesi şirkette kalır. Risk durumuna bağlı olarak, şirket primden fazlasını da ödeyebilir.⁵³³ Ancak, riskin gerçekleşmemesi durumunda ödenen primin tamamı sigorta şirketinin mülkiyetine geçer.⁵³⁴ Bu tür sigortacılıkta, şirketler fonda toplanan parayı haram-helâl gözetmeksizin değerlendirir ve bu paralardan kendileri için kazanç sağlarlar.⁵³⁵ Fıkıhta bir akdin meşru olabilmesi için alınan ve satılan şeylerin meşru, belirli ve teslim edilebilir olması gerekirken, ticari sigortalarda para peşin ve belirli bir miktarda ödenmesine rağmen, sigortacı tarafından teslim edilecek belirli bir mal veya hizmet bulunmamaktadır.⁵³⁶

Karaman'a göre, Müslümanların primli sigorta şirketleri kurmaları ve işletmeleri, fıkıh açısından meşru ve caiz görülmemiştir.⁵³⁷ Bu tür sigortalarda, şirket, miktarı belirli bir parayı alarak, zarara uğraması halinde sınırlı olmayan zararı karşılama veya zarara uğramaması durumunda süresi dolduktan sonra bu paraya sahip olma şeklinde yapılan akit, meçhul unsurlar içerdiğinden ve taraflardan birinin belirsiz kazanç veya kayıp sağlaması söz konusu olduğundan, bu sigorta şirketlerinde primlerin meşru bir akitle temin edilmemesi nedeniyle bu primlerin şirket hesaplarına işletilmesi ve faiz şeklinde nema sağlanması haramdır ve meşru değildir.⁵³⁸ Bu nedenle, primli sigorta caiz değildir.⁵³⁹

Ülkemizde yaygın olarak uygulanan ticari sigorta sistemleri, İslâmî hukuk açısından bazı önemli fikhî sorunlar içermektedir. Sigorta şirketleri, belirli bir prim karşılığında riskleri üstlenmekte ve bu primlerden kazanç sağlamaktadır. Ancak, risk gerçekleşmediğinde ödenen primin tamamı sigorta şirketinin mülkiyetine geçer. Bu durum, karşılıklı hak ve yükümlülüklerin net bir şekilde belirlenmediği ve riskin kesin bir şekilde paylaşılmadığı belirsiz bir sözleşme yapısına yol açmaktadır. Ayrıca, sigorta şirketlerinin topladıkları fonları

⁵³³ Karaman, "Katılım Sigortacılığı".

⁵³⁴ Hayreddin Karaman, "İslami Sigortacılık", *Yeni Şafak* (04 Mayıs 2014).

⁵³⁵ Karaman, "Katılım Sigortacılığı".

⁵³⁶ Karaman, "İslam'a Göre Meşru Sigorta".

⁵³⁷ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri 1-2*, 1-2/968.

⁵³⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 210,211.

⁵³⁹ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/359.

helâl-haram ayrımı yapmaksızın değerlendirmesi ve faizli kazanç elde etmesi, İslâmî hukuk ilkeleriyle uyumsuzdur. Hayreddin Karaman, primli sigorta sistemlerinin geçerli bir akideye dayalı olmadığını ve primlerin faizli işlemlerle nemalandırılmasının haram olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede, mevcut ticari sigorta uygulamalarının İslâmî kurallara uygun olmadığı ve İslâmî prensiplere dayalı bir sigorta modelinin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

4.3.1.6. Yangın, sağlık, trafik sigortası

Karaman'a göre, hayat sigortası, yangın sigortası, bireysel emeklilik sigortası, sağlık sigortası, trafik sigortası vb. sigorta türleri, tekafül-katılım yani karşılıklı yardımlaşma ve bağış esasına dayanması halinde caizdir; aksi takdirde caiz değildir.⁵⁴⁰

Sağlık, riske tabi olan ve bozulması muhtemel bir değer olduğundan sağlık sigortası yapılabilir. Sağlık sigortasında, sigorta şirketi verdiği hizmetin karşılığını primler veya bu primlerden elde ettiği menfaatler yoluyla sağlamaktadır. Sigorta şirketinin fahiş prim alması veya primleri helâl olmayan yollarla çoğaltarak menfaat temin etmesi, sigortalıyı sorumlu kılmaz.⁵⁴¹

Karaman'a göre, bir kimseden belirli zamanlarda alınan paranın çeşitli yollarla nemalandırıldıktan sonra belli bir süre sonra sigortalıya ödenmesi şeklinde işleyen hayat sigortası meşru ve caiz değildir. Ona göre, bu tür sigortalarda toplanan paranın helâl-haram kaidelerine riayet edilmeden nemalandırılması, sigortalanan kişinin ödediği paranın ödünç sayılmaması, kâr-zarar ortaklığının bulunmaması ve faizli işlemler yapan bankaların yan kuruluşları gibi hareket edilmesi, bu sigortaların meşru olmamasının sebepleridir. Ancak, hayat sigortası dışında kalan ve gerçek anlamda riske tabi eşyaların ve değerlerin sigortalanması, başka imkân olmaması durumunda zaruret nedeniyle caizdir. Bu şekilde sigortalı olanlar, bir şirket aracılığıyla olası riske karşı akitte zikredilmiyor olmasına rağmen karşılıklı hibe yoluyla dayanışma yapmakta olduklarından, bu dayanışma caizdir.⁵⁴²

Herhangi bir iş koluna mensup üyelerin, aralarından birinin uğrayacağı kaza veya felaket neticesinde kendisine yardım edilmek üzere periyodik olarak belirli bir miktar para vermeleri ile gerçekleştirilen üyelik sigortası meşru ve caizdir. Ancak, bir sigorta şirketinin kaza, yangın vb. durumlarda üyenin zararını karşılamak, zararın yaşanmadığı durumlarda hiçbir ödeme yapmamak üzere bir şahıs ile yaptığı akit olarak ücretli sigorta caiz değildir; zira sigortacının

⁵⁴⁰ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/318,319.

⁵⁴¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/521.

⁵⁴² Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 212; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/521.

kazancı İslâmi hükümlere aykırıdır. Zaruret durumunda caiz olan sigorta bulunmadığında, ancak yapılması caiz olabilir.⁵⁴³

Günümüzde mevcut olan primli sigorta sisteminde, üyelerden toplanan primlerin gayri meşru yollarla nemalandırılması ve hizmet bedelini aşan gelirlerin toplandıktan sonra her yıl tekrar prim talep edilmesi, sigortacıların işlemlerinin usule uygun olmadığını göstermektedir. Bu nedenle sistem İslâmi açıdan meşru değildir. Ancak, zaruret ve ihtiyaç durumlarında, sigortalılar açısından yapılan işlemin ödenen primler yoluyla bir dayanışma niteliğinde olması nedeniyle, kendi aralarında üyelik sigortası kuruluncaya kadar bu tür sigorta şirketlerinde - sigortacı olmadan- sigortalı olmaya cevaz verilmiştir.⁵⁴⁴

Bir topluluğun, içlerinden birinin hastalanması durumunda tedavi masraflarını karşılamak üzere, masrafları karşılıklı olarak bağış yoluyla sağlanan bir fona para yatırarak masrafların karşılanmasını temin etmesi caizdir. Ancak, ticari sigortaların yapılması caiz değildir.⁵⁴⁵

4.3.1.7. Tarım ve hayvan sigortası

Tarım ve hayvan sigortasında tekafül sigortacılığı meşrudur.⁵⁴⁶

Tarım Sigortaları Havuzu (TARSİM), devletin kapsama dahil olan ürünlerde üretimin yeterli miktarda gerçekleşmesini teşvik etmek amacıyla oluşturduğu bir destek mekanizmasıdır, teşviktir; dolayısıyla çiftçinin bu destekten yararlanması caizdir. Ancak, devletin bu teşviki katılım bankaları aracılığıyla sağlaması daha uygun olacaktır.⁵⁴⁷

Karaman, İslâm'a uygun sigorta sistemleri oluşturmak mümkün olmasına rağmen Türkiye'de buna izin verilmediğinden, Müslümanların İslâm'a uygun sigorta kurumu bulamaması nedeniyle ev, araba, dükkân, sağlık gibi değerlerini hasar veya zarar durumlarında yardımlaşarak korumaya ihtiyaç duymasını zaruret hali olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle, bu tür sigorta ihtiyaçlarını karşılamak üzere mevcut sigorta şirketlerine başvurmaları caizdir. Kasko sigortası da bu zaruret durumları kapsamında aynı hükme tabi olup, caizdir.⁵⁴⁸

Hayreddin Karaman, sigorta sistemlerinin yalnızca İslâmî prensiplere dayalı bir yapıya kavuşturulması durumunda meşru olacağı görüşündedir. Karaman'a göre, özellikle primli sigorta uygulamaları, İslâmî esaslarla uyumsuzdur çünkü bu sistemlerde faiz ve ödünç ilişkileri gibi unsurlar yer almaktadır. Hayat sigortası da faizli işlemler ve ödünç ilişkileri nedeniyle

⁵⁴³ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 238.

⁵⁴⁴ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 280.

⁵⁴⁵ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/42,43.

⁵⁴⁶ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/353.

⁵⁴⁷ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/353,354.

⁵⁴⁸ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 2*, 2/329.

İslâm'a uygun değildir. Bu tür sigortalarda, sigortalının ödediği primlerin faizli yollarla nemalandırılması ve geri ödeme yapılması, İslâmî açıdan geçersiz sayılmaktadır. Bununla birlikte, zorunluluk durumlarında, örneğin kasko veya tarım sigortası gibi sigorta türlerine başvurulması caiz kabul edilmektedir. Karaman, İslâmî değerlere uygun sigorta sistemlerinin oluşturulabilmesi için yasal engellerin aşılması gerektiğini belirtmekte ve böyle bir sistem kurulmadığı sürece, yalnızca zaruret durumlarında mevcut sigorta şirketlerine başvurmanın kabul edilebilir olduğunu savunmaktadır. Bu görüş, modern sigorta uygulamalarının İslâmî prensiplere göre şekillendirilmesi gerektiğine dair önemli bir perspektif sunmaktadır.

4.3.1.8. Sigorta acenteliği

Türkiye'de mevcut sigorta mevzuatı ve uygulamaları, helâl ve haram konularında hassasiyet gösteren Müslümanlar için sigortacı olma konusunda engeller oluşturmaktadır. İslâmî sigortacılığın uygulanması mümkün olmakla birlikte, ülkemizde buna izin verilmemiştir.⁵⁴⁹

Hayreddin Karaman'a göre, zaruret hali olarak değerlendirilen durumlarda hayat sigortası dışında sigortalı olmanın caiz olduğu göz önüne alındığında, hayat sigortası dışındaki sigorta türlerinde sigorta acenteliği de caizdir.⁵⁵⁰

Karaman, Türkiye'deki sigorta mevzuatının İslâmî hassasiyetlere uygun olmadığını belirtmekle birlikte, zaruret halleri dışında hayat sigortası dışındaki sigorta türlerinde sigorta acenteliğinin caiz olduğunu ifade ederek, alternatif İslâmî sigortacılık uygulamaları için bir temel oluşturmaktadır.

4.3.2. Network marketing

Network Marketing, "network" yani ağ ve "marketing" yani pazarlama kelimelerinin birleşiminden türetilmiş bir kavramdır. Türkçede "Ağ Pazarlama" olarak adlandırılmaktadır. Ağ pazarlama sisteminin temel unsurlarını üretici firma veya şirket, distribütörler, sponsorluk ilişkisi, sisteme kayıt süreci, tüketiciye yönelik satışlar, indirimler ve para iadeleri ile sistemden elde edilen kâr ve kazançlar oluşturmaktadır.⁵⁵¹

Ağ pazarlama veya çok katlı pazarlama, şirketlerin ürünlerini doğrudan pazarlamak yerine, bireylere bu süreçte kazanç sağlama fırsatı tanıyarak satış yapmalarına imkân veren bir sistemdir. Katılımcılar, yalnızca ürün satışı yaparak değil, aynı zamanda sisteme

⁵⁴⁹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 1*, 1/521.

⁵⁵⁰ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm 2*, 2/348.

⁵⁵¹ Bayyigit, *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler"*, 35.

kazandırdıkları yeni üyeler üzerinden de gelir elde edebilirler. Bu modelde asıl cazip unsur, ürün satışından ziyade oluşturulan ekip ve getirilen üyeler aracılığıyla kazanılan primlerdir. Girişimciliği teşvik eden bu yapı, üyelerini doğrudan veya dolaylı satışlardan elde ettikleri kazançlarla ödüllendirerek büyümeyi hedefler.⁵⁵²

2016 yılının Ekim ayında Konya’da düzenlenen II. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi’nde çok katlı pazarlama sistemi kapsamlı biçimde ele alınmış ve bu sistemin temel işleyiş biçimi ile ortaya çıkardığı sorunlar değerlendirilmiştir. Ağ pazarlaması olarak da bilinen bu sistem, belirli bir mal veya hizmeti pazarlama amacıyla katılımcıların yeni üyeler kazanmasına dayanmakta ve üyelerin getirdikleri her yeni kişi üzerinden ücret almalarını sağlamaktadır. Ancak bu yapı, çoğu zaman gerçek bir satış faaliyeti yerine yeni üye kazanmaya odaklandığı için, içindeki belirsizlik ve risk unsurları sebebiyle caiz olmadığı kanaatine varılmıştır. Bununla birlikte, sistemin İslami açıdan kabul edilebilirliği, mal ve hizmetlerin fıkıh prensiplerine uygun olması, katılımcılardan kayıt sırasında ücret talep edilmemesi ve primlerin sadece doğrudan kazandırılan yeni üyelerle sınırlı tutulması gibi belirli şartların sağlanmasına bağlı tutulmuştur. Ayrıca, üye olmanın herhangi bir zorunluluk ya da ek maliyet getirmemesi ve sistemden çıkmanın serbest olması da önemli kriterler arasında sayılmıştır.⁵⁵³

Çok katlı pazarlama sisteminin etkin bir şekilde denetlenebilmesi için öncelikle mevzuat düzeyinde kapsamlı ve ayrıntılı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu düzenlemeler, bankacılık ve finans sektöründe uygulanan sıkı denetim mekanizmalarına benzer bir yapıyla desteklenmeli; kamu kurumları tarafından sistematik ve sürekli takip sağlanmalıdır. Böylece, hem tüketicilerin korunması hem de piyasalarda adil ve şeffaf işleyişin temini mümkün olacaktır. Bu yaklaşım, söz konusu sistemin olası suiistimallerine karşı caydırıcı bir unsur teşkil edecektir.⁵⁵⁴

Hayreddin Karaman'a göre, satılan malların helal ve yararlı olması, ticarete faiz ve hile karışmaması, israf ve lüks tüketime teşvik etmeyen bir alım satım aracılığı ile yürütülmesi durumunda, ağ pazarlaması (network marketing) caiz olup bu yolla para kazanmak helal kabul edilmektedir.⁵⁵⁵

⁵⁵² “Ağ pazarlama”, *Vikipedi* (16 Mart 2025); Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/284; Bayyigit, *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”*, 36.

⁵⁵³ Bayyigit, *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”* Sonuç Bildirgesi.

⁵⁵⁴ Abdullah Durmuş, “Doğrudan Satış Yöntemlerinden Çok Katlı Pazarlama (Network Marketing) ve Fıkıhî Değerlendirmesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015), 205-228.

⁵⁵⁵ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 286-287; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/285.

"Doğrudan satış" olarak da bilinen Network Marketing ticaret sistemi hakkında, Hayreddin Karaman, satım akdinin şartları ve özellikleri açısından meşru bir malın alım satımının fıkhen caiz olduğunu belirtmektedir. Ancak, bu sisteme daha geniş bir açıdan bakıldığında işlemlerin sadece alım satım değil, bir tür simsarlık niteliği taşıdığı ve simsarlığın şartlarına uygun olması gerektiğini ifade etmektedir. Sistemde zincirleme bir simsarlık bulunduğu, simsarın altında bulunan diğer simsarların işlemlerinden pay almasının haksız kazanca yol açtığını ve sistemin gereksiz tüketimi ve israfı artırma potansiyeli taşıdığını vurgulamaktadır. Ayrıca, bu sistemin yalnızca aracılıktan para kazanmayı amaçlaması nedeniyle kalitesiz malların pahalıya alım satımına aracılık etme riskini taşıdığı için sakıncalı olduğunu savunmaktadır.⁵⁵⁶

Hayreddin Karaman'a göre Network Marketing, İslâmi açıdan çeşitli sakıncalar barındırmaktadır. Bu sistem, insanları hızlı ve kolay kazanç vaadiyle alım yapmaya teşvik ederek yanıltıcı bir beklenti oluşturur. Kişiler, ihtiyaç duymadıkları ürünleri satın alarak gelir elde etmeyi umut eder ve bu durum gereksiz harcamalara yol açar. Aynı zamanda, sistem lüks tüketime özendirici bir yapıya sahiptir ve birçok katılımcının maddi kayıplar yaşamasına neden olabilir.⁵⁵⁷

Karaman'a göre bu modelin ülke ekonomisine de olumsuz etkileri vardır. Sisteme katılım için yapılan harcamalar genellikle gereksizdir ve elde edilen asıl kazanç, çoğunlukla yabancı şirketlerin lehine işlemektedir. Bu da yerel ekonomiye katkı sağlamamakta, aksine ülke dışına sermaye çıkışına sebep olmaktadır. Ayrıca, bu sistemde alışveriş yapan kişilere cayma hakkı tanınmamakta ve yapılan işlemler üretim veya ticaret açısından topluma fayda sağlamamaktadır.⁵⁵⁸

Tüm bu nedenlerle, Karaman Network Marketing sistemlerinin İslâm'ın ticari ahlak ilkelerine uygun olmadığını ve bu tür bir ticaret modeline katılmanın caiz olmadığını ifade etmektedir.⁵⁵⁹ Diğer yandan, Network Marketing sisteminin haksız kazanca yol açması, kazancın meşru mal, üretim, emek ve hizmete dayanmaması ve İslâm'ın zarar vermeme ve zarar görmeme ilkesiyle örtüşmemesi sebebiyle, bu sistem Karaman'a göre fıkhi açıdan caiz değildir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/15; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/292.

⁵⁵⁷ Hayreddin Karaman, "Network Marketing", *Yeni Şafak* (03 Ocak 2010); Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/252-253.

⁵⁵⁸ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/252-253; Karaman, "Network Marketing".

⁵⁵⁹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/252-253.

⁵⁶⁰ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 288.

4.3.3. Forex

Forex, küresel çapta farklı para birimlerinin alınıp satıldığı bir döviz piyasasıdır. 'Foreign' (yabancı) ve 'Exchange' (döviz) kelimelerinin birleşiminden türemiştir. Merkezi olmayan bir yapıya sahip olup, dünyanın en büyük finans piyasalarından biridir ve günlük işlem hacmi trilyonlarca doları bulmaktadır.⁵⁶¹

Forex, farklı ülkelerin para birimlerinin alım satımına dayanan bir ticaret sistemidir. Bu alım satım işleminin İslâm hukukuna göre caiz olabilmesi, işlemin peşin olarak gerçekleştirilmesine bağlıdır; vadeli işlemler ise caiz kabul edilmemektedir.⁵⁶²

Hayreddin Karaman'a göre, Forex işlemlerinde ana sakınca, sistemin işleyişi gereği ödünç verilen paranın karşılıksız menfaat sağlamasıdır. Forex aracı kurumları, yatırımcılara kaldıraçlı işlem yapma olanağı sunarak, yatırılan teminatın çok daha fazlasını ödünç verirler. Bu ödünç verme, karz-ı hasen (faizsiz borç verme) olarak nitelendirilemez; zira aracı kurumlar, bu işleminden kesin kazanç elde etmektedir. Ayrıca, yatırımcı zarar durumunda yalnızca yatırdığı teminatla sorumlu tutulurken, kâr elde edildiğinde aracı kurumların komisyon alarak kazanç sağlaması, İslam hukukunda kabul edilmeyen bir ödünç verme biçimi yaratmaktadır. Mevcut olmayan varlıkların alım satımına dayanan bu sistemin, toplumsal veya ekonomik fayda sağlamaması da dikkate alındığında, Karaman Forex işlemlerini caiz görmemektedir.⁵⁶³

Karaman'a göre, kaldıraçlı Forex işlemleri, teslim, tesellüm ve takasın ileri bir tarihe ertelendiği bir alım satımı içermektedir. Ayrıca, yatırımcının sahip olmadığı parayla işlem yaparak geleceğe dönük alım satım gerçekleştirmesi, faiz yasağına aykırı bir uygulama olarak değerlendirilir. Bu sebeplerle Karaman, Forex işlemlerini caiz görmemektedir.⁵⁶⁴

Forex işlemlerinde, belirli bir vade sonunda, önceden belirlenmiş fiyat ve miktarda döviz alım-satımı yapılmasını içeren teklif, karşı tarafın kabulüyle taahhüt niteliğinde bir sözleşmeye dönüşmektedir ve bu tür işlemler caiz sayılmaktadır. Süre sona erdiğinde, önceden kararlaştırılan fiyattan alım-satım işlemi gerçekleştirilir. Ancak, satım akdinin önceden yapılmış olması ve teslimatın vade sonunda gerçekleşmesi halinde, söz konusu forex işlemi İslam hukuku açısından caiz değildir.⁵⁶⁵

Hayreddin Karaman, Forex piyasalarındaki kaldıraçlı işlemleri, İslam hukukunun temel prensipleri olan faiz yasağı, belirsizlik (garar) ve teslimatın ertelenmesi ilkeleriyle uyumsuz

⁵⁶¹ “Forex nedir?”, İntegral Yatırım Menkul Değerler A.Ş., *İntegral Yatırım* (Erişim 16 Mart 2025).

⁵⁶² Döndüren, *Kur'an ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*, 324; Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/320; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/297,298.

⁵⁶³ Hayreddin Karaman, “Forex hakkında”, *Yeni Şafak* (26 Mart 2010); Hayreddin Karaman, “Forex hakkında”, *Yeni Şafak* (16 Haziran 2016); Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 289.

⁵⁶⁴ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/283.

⁵⁶⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/245.

bulmaktadır. Aracı kurumların kar elde etme biçimleri ve spekülatif işlem yapısı nedeniyle bu işlemlerin İslami açıdan sakıncalı olduğu kanaatindedir. Ancak, işlemlerin teslimatının vade sonrasına ertelenmemesi ve peşin olarak gerçekleştirilmesi durumunda, Forex işlemlerinin caiz olabileceğini ifade ederek, bu konunun detaylı bir şekilde ele alınmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Bu yaklaşım, modern finansal sistemlerin İslam hukuku ile uyumunun sağlanması yönünde önemli bir değerlendirme zemini oluşturmaktadır.

4.3.4. Piyango

Düzenlenen herhangi bir çekilişe katılan tüm katılımcıların belirli bir miktar para ortaya koyması ve çekilen kura sonucunda bu paranın tamamının veya bir kısmının kurayı kazanan kişiye verilmesi⁵⁶⁶, “müşterek bahis yoluyla oynanan bir kumar türü”⁵⁶⁷ olarak tanımlanmaktadır.

Hayreddin Karaman’a göre, piyango ister devlet ister özel sektör tarafından düzenlensin, kumar kapsamında olduğu için caiz değildir. Çünkü piyango sisteminde, milyonlarca kişinin ödediği paralar bir havuzda toplanmakta, ancak yapılan çekiliş sonucunda yalnızca sınırlı sayıda kişi ödül kazanmakta, geri kalan katılımcılar ise yatırdıkları parayı kaybetmektedir. Ayrıca, piyangodan elde edilen gelirlerin bir kısmının hayır işlerine yönlendirilmesi, bu uygulamanın haram olma hükmünü ortadan kaldırmaz. Çünkü bu tür bir kazanç, başlangıçta hayır amacıyla toplanmadığı gibi, düzenleyicilerin de böyle bir niyeti bulunmamaktadır.⁵⁶⁸

Piyangoya katılan kişiler, ödedikleri para karşılığında herhangi bir mal veya hizmet elde etmemekte; söz konusu ödemeler ya düzenleyici kuruma ya da kazananlara aktarılmaktadır. Buradaki temel amaç, küçük bir bedelle yüksek miktarda kazanç sağlamaktır ve bu durum kumar niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, piyango, kumarın temel unsurlarını barındıran ve geniş kitlelerce oynanan bir şans oyunu olarak değerlendirilmekte olup, İslâm hukuku açısından caiz görülmemektedir.⁵⁶⁹

Piyango, katılımcıların ödediği paraların büyük bir havuzda toplandığı ve sınırlı sayıda kişinin bu havuzdan ödül kazandığı bir sistemdir. Bu yapısı itibarıyla, çoğu katılımcının yatırdıkları parayı kaybetmesi nedeniyle kumar kapsamında değerlendirilir. Piyangodan elde edilen gelirlerin hayır işlerine aktarılması, bu durumun meşruiyetini değiştirmez; çünkü

⁵⁶⁶ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/132; “Piyango ne demek? TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 28 Haziran 2025).

⁵⁶⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 469.

⁵⁶⁸ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/271; Hayreddin Karaman, “Haremlik-Selamlık ve Kumar”, *Yeni Şafak* (14 Ağustos 2008).

⁵⁶⁹ Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, 137.

sistemin temel amacı kazanç sağlama üzerinedir ve başlangıçta hayır amacı güdülmemektedir. Türkiye’de devlet tarafından “Milli Piyango” adı altında bu oyunların düzenlenmeye devam etmesi, uygulamanın İslâm hukuku açısından caiz olmasını sağlamamaktadır. Dolayısıyla ister devlet ister özel sektör tarafından organize edilsin, piyango İslâm hukuku açısından caiz değildir.

4.3.5. Promosyon

Bankacılık sektöründe, iş birliği yaptıkları kurumlarla gerçekleştirdikleri maaş anlaşmaları çerçevesinde kurumların personeline ödedikleri para, promosyon olarak tanımlanır.⁵⁷⁰ Genel olarak promosyon, satış hacmini artırmak amacıyla bir mal veya hizmetle birlikte müşteriye ilave olarak sunulan para, mal veya hizmet değerindeki teşvik unsurlarını ifade eder. Bu kavram, doğrudan satış süreçlerinde satılan ürünle beraber verilebileceği gibi, medya sektöründe gazete ve dergi aboneleri arasında kura yöntemiyle belirlenen kişilere ya da kupon karşılığında tüm okuyuculara dağıtılan ödüller şeklinde de uygulanabilir.⁵⁷¹

Hayreddin Karaman, zaruret hali olmadığı sürece faizli işlemler yapan bankalardan promosyon almanın caiz olmayacağını belirtmektedir. Kişinin, mümkünse faizsiz bankalarla anlaşmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, anlaşmalar kurumlar tarafından yapıldığında ve bireylerin buna müdahale edemediği durumlarda, faizli işlemler yapan bankalardan maaş alan kişilerin faizden elde edilen fazlalıkları almamaları gerektiğini; eğer almışlarsa, bu fazlalıkları yoksullara vermeleri gerektiğini savunmaktadır.⁵⁷² Promosyon, bankanın kazandığı faizin bir kısmı olduğundan, bu miktarın yalnızca yoksullar tarafından kullanılabileceği belirtilmektedir.⁵⁷³

Hayreddin Karaman’a göre, faizli işlemler gerçekleştiren bankaların sağladığı promosyonların faiz niteliğinde olduğu hususunda herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır.⁵⁷⁴ Bu nedenle, söz konusu promosyonların yalnızca ihtiyaç sahibi kişiler tarafından kullanılması gerektiği ifade edilmektedir.⁵⁷⁵ Dolayısıyla, banka promosyonunu alan kişinin kendisi, ailesi veya bakımından sorumlu olduğu diğer kişiler bu tutarı kullanamaz.⁵⁷⁶

⁵⁷⁰ “Banka promosyonu ne demek TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 08 Eylül 2024).

⁵⁷¹ Hamdi Döndüren, “İslâm Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”, *1.Oturum/Şirket ve Yönetimi*, ed. Mehmet Bayyigit (I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Konya: Kombad Yayınları, 1997), 128.

⁵⁷² Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/10; Hayreddin Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 284,285; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 3, 3/249.

⁵⁷³ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/314.

⁵⁷⁴ Hayreddin Karaman, “Faizci Bankaların Promosyonları”, *Yeni Şafak* (14 Aralık 2018).

⁵⁷⁵ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/174.

⁵⁷⁶ Hayreddin Karaman, “Promosyon”, *Yeni Şafak* (23 Ekim 2022).

Promosyonlar, murabaha işleminde olduğu gibi banka ile maaş alanları temsil eden kurum arasında özel bir sözleşme yapılması durumunda, maaşlar bankanın sermayesi haline gelir ve banka elde ettiği kârdan şirket kârı olarak müşterilerine promosyon verebilir; bu durumda promosyonlar caiz olur. Ayrıca, banka, müşterilerine kendisini tercih edip hizmet almaları halinde ödül verebileceğini belirtebilir ve bu şekilde verilen promosyonlar da caiz kabul edilir.⁵⁷⁷

Bankaların banka kartlarının kullanımı ile yapılan harcamalar karşılığında müşterilere verdikleri para puanlar ve bonuslar da bir tür promosyon olarak kabul edilir. Bu bonusların, müşteri sayısını artırmak amacıyla firmalar tarafından verilmesi durumunda, bu bonusların kullanılması caizdir. Ancak, aksi bir durumda bu bonusların kullanımı caiz değildir.⁵⁷⁸

Promosyon ödemelerinin miktarındaki artış, kamuoyunda bu gelirlerin meşruiyetine dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ancak İslâm hukukunda promosyonların hükmü, miktarlarına değil, kaynağın niteliğine bağlı olarak belirlenmektedir. Bu bağlamda, promosyonların faizli bankaların kârından karşılanması durumunda, bu tür gelirlerin şahsî tüketim için kullanılmasının uygun görülmemesi, dinî ilkelerle örtüşen bir tutumdur. Buna karşılık, banka ile kurum arasında meşru nitelikte bir hizmet sözleşmesinin bulunması veya promosyonların, müşteri sadakatini teşvik amacıyla sunulması gibi durumlarda, bu ödemelerin meşruiyeti yeniden değerlendirilebilmektedir. Böylece, promosyonun fikhî hükmü, şekli unsurlardan çok, sözleşme temelleri ve ekonomik içeriği çerçevesinde anlam kazanmaktadır.

4.3.6. Borsa

Borsa, “senet, bono, tahvil, hisse senedi gibi taşınır değerlerin alım satımının yapıldığı piyasa”⁵⁷⁹, “devletin kurduğu ve denetlediği, özel hukuk kuralları içinde çalışan, tarafların bir araya gelip ticarî değere sahip malların alım satımını yaptıkları, devamlılığı bulunan pazar yeri”⁵⁸⁰ olarak tanımlanmaktadır.

Karaman’a göre, iyi niyet ve meşru ticaret maksadıyla yapılması halinde, borsada hisse senetlerinin alım satım yoluyla el değiştirmesinde şer’i olarak bir mahzur bulunmamakta olup, bu tür işlemler caizdir.⁵⁸¹ Borsada gerçekleştirilen spekülatif işlemler, çoğu zaman hile, aldatma ve yapay müdahale unsurları taşıdığı ve piyasada zarara yol açabildiği için İslam hukuku açısından caiz görülmemektedir. Ancak, İslami hükümlere uygunluk kaygısıyla işlem yapan

⁵⁷⁷ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/278.

⁵⁷⁸ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/314,323.

⁵⁷⁹ “Borsa ne demek TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 08 Eylül 2024).

⁵⁸⁰ Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 680.

⁵⁸¹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 304; Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/356.

sorumlu bir yatırımcı, doğrudan bu tür faaliyetlerde bulunmadığı sürece, başkaları tarafından gerçekleştirilen spekülâtif işlemler sonucunda fiyatı değişmiş olan hisse senetlerini piyasa şartları çerçevesinde alıp satmasından dolayı dinî bir sorumluluk taşımaz. Bu tür uygulamalardan doğan mesuliyet, doğrudan bu işlemleri gerçekleştiren kimselere aittir.⁵⁸² Dolayısıyla, borsada spekülâtif işlemlerin yapılması, borsayı gayrı meşru hale getirmez; bu tür işlemlerden kaynaklanan günah, yalnızca spekülâtif faaliyetlerde bulunan kişilere aittir.⁵⁸³ İşlemin sabote edilmeye müsait olduğunun farkında olan Müslümanların, bu durumu bilmesine rağmen işlem yapmaya devam etmeleri; ihtiyatı göz ardı etmeleri ve dinî yasaklara karşı azami hassasiyeti eksiltmeleri, ayrıca üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken önemli bir husustur.

Borsadaki hileli işlemleri tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmasa da düzenin İslâm'a uygun hale getirilmesi ile mevcut sakıncalar asgari seviyeye indirilebilir. Ayrıca, bu sakıncaları azaltmak amacıyla idari, iktisadi ve hukuki tedbirlerin alınması da mümkündür.⁵⁸⁴

Hisse senedi alım satımının yaygınlaştırılması, ilerleyen süreçte faizli kredi kullanımına alternatif bir yol olma potansiyeli taşıyorsa ve bu durum mevcut şartların zorlaması sonucu bir zaruret olarak değerlendirilebiliyorsa, bu düşüncenin dikkate alınması gerekmektedir. Bu durumda, faizle alınan sermayeden elde edilen faizi aşan kâr, hesaplanarak fakirlere verilmelidir.⁵⁸⁵

Contract for Difference (CFD) olarak adlandırılan ve türev borsa endekslerine yapılan yatırım işlemleri, İslam hukuku açısından meşru bir alım-satım faaliyeti olarak kabul edilmemektedir; bu işlemler bir tür kumar şeklinde değerlendirilmekte ve bu sebeple caiz görülmemektedir.⁵⁸⁶

Hayreddin Karaman, borsada hisse senedi alım satımının, iyi niyet ve meşru ticaret prensipleri çerçevesinde yapıldığı sürece İslami açıdan uygun kabul edildiğini belirtmektedir. Ancak, iyi niyet kavramının tanımlanmasının bağlama ve öznel algılara bağlı olarak değişkenlik göstermesi sebebiyle, bu alım satım faaliyetlerinin caiziyeti mutlak bir hüküm olmaktan ziyade nispi ve tartışmaya açık bir nitelik taşımaktadır. Spekülâtif ve hileli işlemlerden doğan sorumluluğun öncelikle bu işlemleri gerçekleştiren kişilere ait olduğu ifade edilmekle birlikte, bu yaklaşım bazı çevrelerce, toplumsal ve ekonomik zararların geniş kitlelere yansması dikkate alındığında eleştiriye muhatap olmaktadır. Ayrıca, zaruret halinde dahi olsa faizli işlemlere razı olunması ve elde edilen faiz gelirinin yoksullara verilmesi

⁵⁸² Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 247.

⁵⁸³ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 2/235.

⁵⁸⁴ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 305.

⁵⁸⁵ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 248.

⁵⁸⁶ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/316-317.

yönündeki yaklaşım, faiz yasağının kesinliği göz önünde bulundurulduğunda İslami açıdan çeşitli yorumlara muhatap olmaktadır.

4.3.6.1. Açığa satış

Açığa satış, yatırımcının sahip olmadığı sermaye piyasası hisse senetlerini ödünç alıp, bu hisse senetlerini daha yüksek bir fiyattan satın, ilerleyen bir tarihte daha düşük bir fiyattan geri alarak yerine koyması işlemidir. Bu yöntem, genellikle hisselerin değerinin düşme ihtimaline karşılık yatırımcılar tarafından kullanılmaktadır.⁵⁸⁷

Açığa satış işleminde, yatırımcı yüksek fiyatla sattığı hisse senetlerini daha düşük fiyatla geri alarak vadesi geldiğinde sahibine teslim eder ve alım satım işlemi arasında gerçekleşen fiyat farkından kâr elde eder. Hayreddin Karaman'a göre, bir kişinin sahip olmadığı bir şeyi sahibinin izni olmaksızın alıp satması caiz değildir. Ayrıca, bu işlemin ödünç olarak kabul edilebilmesi, mal sahibinin malı bilerek ve isteyerek vermiş olmasına bağlıdır.⁵⁸⁸ Açığa satış işlemi, yatırımcının elinde bulunmayan bir hisse senedini satması nedeniyle, ilk etapta bey'ü'l-vefa gibi vadeli satış türleriyle benzerlik arz edebilir. Ancak bey'ü'l-vefa, tarafların rızasıyla, malın önceden belirlenen bir vadede teslim edilmesini içeren meşru bir satış şeklidir. Buna karşın, açığa satışta yatırımcı, mal sahibinin izni olmaksızın henüz sahip olmadığı varlığı satmakta ve daha sonra piyasadan temin etmektedir. Bu durum, bey'ü'l-vefa kapsamına girmemekte ve İslam hukuku açısından geçerli bir satış türü olarak kabul edilmemektedir

Diğer yandan, hisse senetlerinin karza konu olmaması ve faiz yasağının ihlali nedenleriyle Karaman'a göre borsada açığa satış işlemi caiz değildir.⁵⁸⁹

Hayreddin Karaman, açığa satış işlemini, mal sahibinin rızası olmadan ve faizli bir kazanç elde edilerek yapılan bir işlem olarak değerlendirir ve bu yüzden İslam hukuku açısından uygun görmez. İslam'da mülkiyet hakları ve ticaretin dürüstlük ilkeleri gereği, bir malın izinsiz alım satımı caiz değildir. Ayrıca, açığa satış işlemlerinde kullanılan hisse senetlerinin faizli kazanç sağlaması ve karza konu olmaması, İslami ekonomik kurallarına aykırıdır. Bu sebeple Karaman, borsada yapılan bu tür işlemleri, faiz yasağını ihlal ettiği için helâl kabul etmemektedir.

⁵⁸⁷ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/279-281; Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/44.

⁵⁸⁸ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/280; Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/44.

⁵⁸⁹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/280; Karaman, "Borsa".

4.3.6.2. Marjlı satış

Marj, vadeli mal ve döviz piyasalarında yapılan ve teslimatı gelecekte gerçekleşecek olan sözleşmelerde, sözleşmenin güvence altına alınması amacıyla yapılan ön ödemedir. Faize konu olan para ve malların alım satımlarında, cins birliği sağlanmalı, işlemler eşit miktarda ve peşin olarak gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle, marjlı satış işlemlerinde bu şartlar sağlanamadığından, faiz yasağını ihlal ettiği için Karaman'a göre caiz değildir.⁵⁹⁰

4.3.6.3. Yatırım fonları

Portföy, “bir şirket veya bankanın elinde bulunan senetlerin tümü”, “banka, simsar veya bir aracı kuruluşun kendi elinde tuttuğu, istediği gibi tasarruf ettiği menkul değerler toplamı”⁵⁹¹ olarak tanımlanmaktadır. Portföy, bir kişi veya kuruluşun sahip olduğu varlıkların tümünü ifade eder. Yatırım fonları ise, halktan toplanan paralar karşılığında tahvil ve kıymetli madenler gibi varlıklardan oluşan portföyleri yönetirler. Yatırımcılar, bu fonlara ortak olarak para kazanırlar.⁵⁹²

Karaman'a göre, Türkiye'deki yatırım fonları faiz gelirinden tam anlamıyla arındırılmadığı için bu fonlara katılarak gelir elde etmek dinen caiz değildir. Zira, bu fonların kazançlarının önemli bir bölümü faiz kaynaklıdır ve bu durum onları İslami açıdan caiz kılmaz.⁵⁹³

Diğer yandan, borsada halka açık bir şekilde işlem gören ve İslâmi kurallara uygun olarak faaliyet gösteren şirketlerin hisse senetlerinin hareketiyle endeksler oluşturmak ve bu endeksler doğrultusunda usule uygun olarak halka arz edilen hisse senetleri aracılığıyla helâl yatırım ve ticari işlemlerde ortaklık sağlayan yatırım fonları caizdir.⁵⁹⁴

Ancak, borsada mobilya ve yağ gibi helâl ve meşru ürünlerle birlikte, şarap fabrikası, domuz ürünleri ve tahvil gibi haram ürünlerin alım satımını gerçekleştiren şirketlerin hisse senetleri de bulunmaktadır. Bu sebeple, Karaman yalnızca helâl ve meşru ürünlerle faaliyet gösteren ve bu ürünlerin gerçek anlamda alım satımını yapan firmaların hisselerinin alınmasını ve satılmasını uygun görmektedir.⁵⁹⁵

⁵⁹⁰ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar)* 4, 4/280; Karaman, “Borsa”.

⁵⁹¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 470; “Portföy ne demek TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 08 Eylül 2024).

⁵⁹² Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/334-335.

⁵⁹³ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/335.

⁵⁹⁴ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 244,245.

⁵⁹⁵ Karaman, *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*, 2023, 3/44.

İş ve faaliyetleri tamamen helâl ve meşru olan, İslam'ın haram kılmadığı işler ve işlemlerle faaliyet gösteren şirketlerin hisselerini almak, satmak, muhafaza etmek ve bu şirketlerin kâr veya zararına ortak olmak, elde edilen kâr üzerinden temettü almak caizdir.⁵⁹⁶

Hayreddin Karaman'a göre bir Müslümanın, kendi başına kurup işlettiği, ticaretini yaptığı ve haram olan içki, domuz ürünleri gibi malzemeleri satan, fuhuş veya kumar gibi haram fiiller gerçekleştiren, iş ve işlemleri tamamen haram olan kuruluşların ve şirketlerin hisselerini almak, satmak, pazarlamak ve bu şirketlerin reklamlarını yapmak caiz değildir. Zira, bu tür şirketlerin hisselerini almak, dolaylı yoldan bu haram faaliyetlere katılmak anlamına gelir.⁵⁹⁷

Ticaret, yatırım ve üretim gibi helâl faaliyetleri esas alan, ancak faiz gibi haram işlemleri de barındıran ve bu haram işlemlerin şirketin toplam faaliyetlerinin üçte birini aşmadığı durumlarda, söz konusu şirketlerin hisse senetleri alınıp satılabilir. Bu tür durumlarda, elde edilen nemadan faydalanılması söz konusu olduğunda, yaklaşık bir miktar da olsa, haram olan kısmın kullanılmaması ve bu miktarın yoksullara verilmesi gerekmektedir.⁵⁹⁸

Faizli kredi kullanarak sermaye ihtiyacını karşılayan bir şirketin hissesini alıp, bu şirketin yıllık kârından faydalanan kişi, dolaylı olarak faizli kredi kullanmış ve bu krediden gelir elde etmiş olur. Bu durumda, faizli kredi kullanan şirketlerin hisse senetlerini almak, ülkede faizsiz işlemlerle faaliyet gösteren yeterli sayıda şirket bulunduğu sürece caiz değildir. Ancak, eğer faizli kredi kullanan şirketlerin bu krediyi alması ve kullanması kişinin kontrolünde değilse, kişi ya ihtiyatlı davranarak hisse senetlerini almaktan vazgeçmeli ve parasını değerlendirecek alternatif yollar aramalıdır, ya da "kazancın faizden değil, ödünç alınan ana para ile şirketin öz sermayesinden elde edildiğini, aldığı kârda faiz bulunmadığını ve kendi iradesi dışında şirketin ödediği faize razı olmadığını" düşünerek kârını almayı ve bundan faydalanmayı tercih edebilir.⁵⁹⁹

Hayreddin Karaman, Türkiye'deki yatırım fonlarının büyük kısmının faiz gelirlerinden arındırılmadığını ve bu nedenle bu fonlara yatırım yapmanın İslami açıdan uygun olmadığını belirtmektedir. Ayrıca, her firmanın yatırımlarını büyütmek için faizli kredi kullanmasının yaygın bir gerçeklik olması, bu sakıncaların henüz tamamen ortadan kaldırılmadığını açıkça göstermektedir. Bununla birlikte, yalnızca İslami kurallara uygun faaliyetlerde bulunan şirketlerin hisse senetlerini içeren yatırım fonlarının meşru olduğunu savunur. Karaman'ın bu yaklaşımı, faiz ve haram işlemlerle bağlantılı faaliyetlerden kaçınarak Müslüman yatırımcılara dini

⁵⁹⁶ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 247; Karaman, "Borsa".

⁵⁹⁷ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 247; Karaman, "Borsa".

⁵⁹⁸ Karaman, "Borsa".

⁵⁹⁹ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 2018, 248.

prensiplerle uyumlu ekonomik faaliyetlerde bulunmaları için rehberlik etmektedir. Bu değerlendirmeler, modern finansal sistemde helâl yatırım alanlarının önemini vurgulamakta ve bu alanlarda yapılacak işlemler için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

4.3.7. Faktoring

Faktoring “Yurt içi ve yurt dışı piyasalar için mal ve hizmet satımı faaliyetinde bulunan firmaların mal ve hizmet satışından doğmuş veya doğacak kısa süreli ticari alacak hakkını devretmesi karşılığında likit fon elde etmesi işlemidir. Bunun yanı sıra, firmalara vadeli satış bedellerini vadesinden önce tahsil etme imkânı sağlayan finans kuruluşlarına da ‘faktoring’ kuruluşları denilmektedir.”⁶⁰⁰

Karaman, faktöring işlemlerinin faizli kredi şeklinde olanlarının caiz olmadığını düşünür. Ancak, vekâlet, kefalet veya müvekkil adına ödeme yaparak daha sonra aynı miktarda tahsil etme ve komisyon alma şeklinde gerçekleştirilen faktöring işlemleri caizdir.⁶⁰¹

Karaman’ın, faizli faktoring işlemlerinin İslam’a uygun olmadığı yönündeki düşüncesi, vekâlet veya kefalet esasına dayalı faizsiz faktoring işlemlerini caiz görmesiyle tamamlanmakta; bu yaklaşım, İslami ekonomik prensiplere bağlı kalarak helâl kazanç elde etmenin ve Müslüman bireylerin faizden uzak durarak ticari faaliyetlerini sürdürmelerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

⁶⁰⁰ “Faktoring”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın resmi web sitesi, *Terimler Sözlüğü* (Erişim 08 Eylül 2024).

⁶⁰¹ Karaman, *Hayatımızdaki İslâm* 2, 2/347.

5. SONUÇ

Günümüz Müslümanlarının iktisadi açıdan haramlardan korunması, mevcut zorluklar göz önünde bulundurulduğunda, bilinçli tercihler ve stratejik yaklaşımlarla mümkün olabilmektedir. Değişen koşullar ve ortaya çıkan yeni sorunlar, Müslüman bireyleri zaman zaman karmaşık ve içinden çıkılması güç durumlarla karşı karşıya bırakmakta; bu durum, bireylerin kazançlarına dini hüküm gereği sakınılması gereken unsurların dâhil olmasına yol açabilmektedir. Bu gibi durumlarda, iktisat fıkhnın tüm unsurlarını derinlemesine bilmek her birey için mümkün olmadığından, konuya ilişkin yeterli bilgi birikimine sahip olmayanların alanında uzman kişilerin rehberliğinden yararlanması büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, ehil ilim adamlarının sunduğu çözüm önerileri, fıkhi bilgi açısından yeterli donanıma sahip olmayan ancak İslâm'ın koyduğu sınırlara riayet etmede istekli olan Müslümanlar için özellikle uygulanabilir ve tercih edilir bir seçenek olarak değerlendirilmektedir.

Hayreddin Karaman, İslâm'ın sabit ilkelerine bağlı kalarak yaptığı içtihatlarla, hem Müslümanların karşılaştığı güncel meselelere çözüm üretmeyi hem de dinin temel yapısını korumayı amaçlayan dengeli bir yaklaşım geliştirmiştir. O, sahabe ve erken dönem müçtehitlerinin, Kur'an ve Sünnette açıkça yer almayan meselelerde kıyas gibi yöntemlerle çözüm ararken kullandıkları temkinli dili örnek almakta; haram, helal, farz gibi kesin hükümler içeren ifadelerden kaçınıp, sakınca görmeme, uygun bulmama ya da geçmiş uygulamalara aykırılık gibi ihtiyatlı ve yoruma açık bir üslubu tercih etmelerini önemli bulmaktadır.⁶⁰²

Karaman'ın iktisadi düşüncelerinde ön plana çıkan husus, İslâm'ın değişen koşullar altında ortaya çıkan yeni sorunlara karşı duyarlı davranarak bu sorunları yanıtsız bırakmaması ve etkin çözümler geliştirme sorumluluğunu üstlenmesidir. Günümüz teknolojik ve sosyal değişimleri göz önüne alındığında, İslâm kurallarının sabit kalması gerektiğini, ancak bu kuralların hikmetlerinin korunarak yorumlanmasının da hayati önem taşıdığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, maslahat ve zaruret gibi İslâmi prensipleri kullanarak Müslümanların karşılaştığı ekonomik zorluklara çözüm önerileri geliştirmiştir. Fetva verirken gösterdiği titizlik, Müslümanların yaşamlarını kolaylaştırmayı hedefleyen bir anlayışın izlerini taşımaktadır.

Yaşadığımız dönemde iktisadi faaliyetler büyük ölçüde faiz konusu etrafında şekillenmekte ve faizle bağlantılı yeni ticari uygulama ve sistemler ön plana çıkmaktadır. Karaman, faizin her türüne karşı durarak, Müslümanların İslâmi ilkelere dayalı bir ekonomik sistem oluşturabilmeleri için bu alanda kaydedecekleri ilerlemenin zorunlu ve öncelikli bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır. Faizsiz bir ekonomik sistemin gerekliliğini de ön plana

⁶⁰² Onay, *Çağdaş Bir Fakih olarak Hayreddin Karaman*, 39.

çıkarmaktadır. Faizin haksız kazanca ve adaletsiz servet dağılımına yol açtığını belirterek, İslâmi finans ve katılım bankacılığı gibi alternatif çözümler önermektedir. Ayrıca, zaruret durumlarında zaruret fikhini devreye sokarak Müslüman bireylerin zor koşullardan kurtulmalarına yönelik fikhî çözümler sunmuştur. Bu bağlamda, zaruretin tanımı ve kapsamı üzerinde de dikkatle durmaktadır. Zaruret fikhini temel alarak verdiği fetvalarda, kişinin içinde bulunduğu durumun zaruret teşkil edip etmediği tartışmalı bir husus olması, bu fetvaların eleştiriye açık olmasına yol açmaktadır.

Müslüman bireylerin karşılaştıkları ekonomik zorluklar karşısında faizden uzak durmaları ve takva esaslarına uygun bir hayat sürdürmeleri teşvik edilmektedir. Günümüzde sigorta, bireysel emeklilik, kripto paralar ve borsa gibi finansal araçlar bağlamında, dini hüküm gereği kaçınılması gereken unsurların varlığına dair kaygılar taşıyan Müslümanlara rehberlik sunulmaktadır. Bu finansal araçların taşıdığı riskler ve İslâmî kriterler açısından barındırdığı belirsizlikler göz önüne alındığında, doğru ve bilinçli tercihler yapabilmek için alanında uzman âlimlerin rehberliği büyük önem arz etmektedir. Karaman da bu sorumluluğun bilincinde olarak, Müslümanların karşılaştığı bu karmaşık meselelerde rehberlik görevini titizlikle yerine getirmek için gayret göstermektedir.

Karaman, hukuk, siyaset, ibadet ve iktisat alanlarındaki içtihatlarıyla, Müslümanların yön belirlemesinde kayda değer bir etkiye sahip olduğu kabul edilen önemli bir âlimdir. O, klasik fıkıh anlayışını modern dünyanın dinamikleriyle buluşturarak, Müslüman bireylerin karşılaştıkları ekonomik meselelere İslâm hukukuna dayalı pratik çözümler geliştirmiştir. Ayrıca, Türkiye’de son yarım asır boyunca verdiği fetvalar ve yaptığı açıklamalar hem akademik çevrelerde hem de toplumun geniş kesimlerinde önemli tartışmalara yol açmış; düşünceleri güncel İslâmî ve sosyal meselelerin şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

Dijitalleşen ekonomiyle birlikte ortaya çıkan yeni dijital finansal sistemler, araçlar, piyasalar ve kurumlar ile faiz, sigorta, yatırım araçları ve finansal sözleşmeler gibi pek çok alandaki değerlendirmeleri, günümüz Müslümanları için önemli bir rehberlik sağlamaktadır. Karaman, helal ve haram sınırlarını belirlerken İslâm’ın temel prensiplerine sıkı sıkıya bağlı kalmakla birlikte, maslahat (menfaat) ve zaruret (zorunluluk) kavramlarını dikkate alarak esnek ve uyarlanabilir bir fıkıh yaklaşımını benimsemiştir. Bu yöntem hem klasik fıkıh kurallarının hem de çağdaş ekonomik koşulların dengeli ve uyumlu bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımakta, böylece çağın gereksinimlerine cevap veren kapsamlı bir perspektif sunmaktadır.

Karaman, faizsiz finans modelleri, katılım bankacılığı ve İslami ticaret ahlakı gibi konular üzerine sunduğu görüşlerle çağdaş İslâm ekonomisi tartışmalarında önemli bir yere sahiptir.

Fıkıhî görüşlerini sadece teorik bir zeminde bırakmayıp, bunları günümüz ekonomik koşullarına uyarlayarak pratiğe dönük öneriler geliştirmiştir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, Karaman, İslâm hukukuna dayalı iktisadi çözümler sunarak, Müslümanların günümüz ekonomik şartlarında helal ve haram arasındaki dengeyi gözetmelerine katkı sağlamaktadır. Geleneksel fıkıh kurallarını modern ekonomik gelişmeler ışığında değerlendirmiş, maslahat ve zaruret ilkeleri çerçevesinde uygulanabilir yorumlar geliştirmiş ve etkili çözümler ortaya koymuştur. Özellikle faizsiz finans, sigorta ve yatırım alanlarındaki içtihatları, çağdaş İslâm ekonomisi tartışmalarında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Bununla birlikte, Hayreddin Karaman'ın İslam hukuku çerçevesinde geliştirdiği iktisadi yaklaşımlar, çağın ihtiyaçlarına cevap verme gayreti taşısa da önerdiği bazı çözüm modellerinin pratikte sınırlı bir etki alanına sahip olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle faizsiz finans sistemine dair geliştirdiği teorik çerçevede, idealize edilen modellerin mevcut ekonomik yapı ile her zaman tam bir uyum içinde olmadığı görülmektedir. Karaman, katılım finans kurumlarını teorik düzlemde desteklemekle birlikte, bu kurumların uygulamada karşılaştığı yapısal zaafı da zaman zaman eleştirmektedir. Ancak, söz konusu eleştirilerin ötesine geçerek, bu kurumların karşılaştığı problemleri giderici somut ve bütüncül bir politika önerisi sunamaması, onun iktisadi yaklaşımlarının pratik uygulanabilirliğini tartışmaya açık hale getirmektedir.

Özellikle karz-ı hasen gibi klasik finansal yöntemlerin günümüz bankacılık sistemi içinde kâr amacı gütmeyen hayata geçirilmesinin mümkün olmadığını kendisinin de kabul etmesi⁶⁰³, önerdiği çözüm modelleri ile mevcut finansal gerçeklik arasındaki mesafenin farkında olduğunu göstermektedir. Bu durum, Karaman'ın teorik düzeyde sunduğu fıkıhî çerçevenin, zaman zaman uygulamada sınırlı kalmasına yol açmaktadır.

Benzer şekilde, dijital ekonomi, domain ticareti, oyun sektörü ve dropshipping gibi modern iktisadi alanlara ilişkin değerlendirmelerinde, zaman içerisinde görüş değişikliğine gitmesi, Karaman'ın ihtiyat esaslı bir içtihat metodunu benimsediğine işaret etmektedir. Ancak bu yaklaşım, her ne kadar fıkıhın esnekliğini ortaya koysa da dinamik ekonomik süreçlerin hızına yetişmekte zorlanabildiği durumlar yaratmaktadır. Ayrıca, bazı değerlendirmelerinde iyi niyetin yeterliliği, düşük oranlarda harama karışmış şirket hisselerinin caizliği gibi meselelerde sergilediği esnek tutum, fıkıhî ilkelere bağlılıkla pratik zaruretler arasında kurmaya çalıştığı dengenin her zaman ikna edici olmadığını da göstermektedir.

⁶⁰³ Hayreddin Karaman, “Karz-ı hasen (faizsiz borç)”, *Yeni Şafak* (18 Haziran 2023).

Özellikle "zaruret" ve "kamu yararı" gibi kavramlara sıkça başvurusu, bu kavramların sınırlarının netleştirilmesi gereğini gündeme getirmektedir. Zira bu tür kavramlar, uygun şekilde temellendirilmediğinde, fikhî hükümlerin genişletilmesi veya esnetilmesi riskini beraberinde taşıyabilmektedir. Karaman'ın, bireysel takva ile sistemsel dönüşüm arasındaki farkı her zaman net biçimde ortaya koyamaması ise, önerdiği finansal çözümlerin bazı alanlarda sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Mevcut bankacılık ve finans sisteminde köklü yapısal değişimler gerektiren meselelerde, ortaya konulan önerilerin daha ziyade bireysel sorumlulukla sınırlı kalması, bu yaklaşımın kapsamlı bir ekonomik dönüşüm için yeterli olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir.

Gelinen noktada, Karaman'ın iktisadi yaklaşımları İslam hukukunun çağdaş meselelerle ilişkilendirilmesinde önemli bir katkı sunarken, teori ile uygulama arasındaki mesafenin zaman zaman belirginleştiği görülmektedir. Bu durum, İslam iktisadı alanında daha kapsamlı ve sistematik politika önerilerine duyulan ihtiyacı ortaya koymakta; Karaman'ın çalışmalarının, metodolojik derinlik kadar pratik uygulanabilirlik bakımından da eleştirel bir bakışla değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle günümüzün hızla değişen ekonomik koşulları ve finansal sistemleri göz önünde bulundurulduğunda, bu durum İslam iktisadı literatüründe hem teorik hem de pratik boyutta yeni çalışmaların önemini açıkça gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed el-Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. *Muhtasaru 'l-Kudûrî*. ed. Faik Akcaoğlu. çev. Soner Duman - Osman Güman. 1 Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 1. Basım, 2021.

Akgöl, Oğuzcan. “Dijital Oyunlarda İçerik ve Nesil Farklılığı Bağlamında Gelişen Riskler: Türkiye’de Oyun Okuryazarlığı Kavramı Üzerine Bir İnceleme”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/2 (19 Ağustos 2023), 137-159.

Aktan, Hamza. “İstisnâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/393-396. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. 4 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2017.

Alkış, Alpaslan. “İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/2 (2018), 69-90.

Apaydın, H. Yunus. “Karz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/520-525. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Apaydın, H. Yunus. “Kefalet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/168-177. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Araz, Yunus. “Katılım Bankalarında Geri Ödenmeyen Borç İşlemlerinde Cezâî Şart Mı Yoksa Muhtemel Kârın (Menfaatin) Tazmini mi?” *Tevilat* 4/1 (30 Haziran 2023), 243-276. <https://doi.org/10.53352/tevilat.1307576>

Atar, Fahrettin. “Haciz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/518-520. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Ateş, Süleyman. “Asıl yasak faiz hangisidir?” *Gazete Vatan* (27 Ağustos 2004). <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/suleyman-ates/asil-yasak-faiz-hangisidir-34689>

Aybakan, Bilal. “Selem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/402-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Aybakan, Bilal. “Temlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/428-430. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Aydın, Mehmet Âkif. “Deyn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/266-268. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Aygören, Hakan - Kurtcebe, Emin. “Türev Finansal Araçların Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 84 (2019), 1-16. <https://doi.org/10.25095/mufad.625644>

Bardakoğlu, Ali. “Bey’”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/13-19. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bey--fikih>

Bayyigit, Mehmet (ed.). *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*. Konya: Kombad Yayınları, 1996.

Bayyigit, Mehmet (ed.). *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”*. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.

Beyaz, Zekeriya. “Gerçek İslam”. *Takvim Gazetesi* (12 Haziran 2004). <https://arsiv.takvim.com.tr/2004/06/12/zbeyaz.html>

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Fıkıh İlmi & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*. ed. Kemal Yıldız. thk. Abdullah Kahraman. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967.

Boynukalın, Mehmet. “Senet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/518-519. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu’l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâi’l-‘Arabî, 2001.

Cebeci, İsmail. “Sukûk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/523-527. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Cebeci, İsmail. “Teverruk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/594-595. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Cici, Recep - Süleyman Sayar (ed.). *İktisadi Hayatta ve İslam’da Faiz*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap), 2025.

Çavuş, Mustafa Fedai. “Bireysel Finansmanın Temininde Kredi kartları: Türkiye’de Kredi kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (01 Şubat 2006), 173-187.

Çeker, Mustafa. “Offshore Hesaplar ve Bankaların Sorumluluğu”. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/2 (01 Aralık 2006), 95-107.

Çeker, Orhan. *İslâm Hukukunda Akidler-Doktora Tezi-*. İstanbul: A.H.İ. Yayıncılık, 2006.

Dabbağoglu, Kadir. “Tahvil – Bono ve hisse senedi yatırımlarının raporlanması”. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi* 19 (01 Temmuz 2010), 53-68.

Dalgın, Nihat. “Sigorta”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/159-164. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Döndüren, Hamdi. “İslâm Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”. *1.Oturum/Şirket ve Yönetimi*. ed. Mehmet Bayyığıt. 128. Konya: Kombad Yayınları, 1997.

Döndüren, Hamdi. *Kur'an ve Sünnete Göre Güncel Fıkhi Meseleler*. ed. Ömer Çetinkaya. İzmir: Işık Yayınları, 2011.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Murâbaha”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/148-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Sedd-i Zerâi’”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/277-282. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Duman, Soner. *Günümüz Fıkıh Problemleri*. İstanbul: Beka Yayıncılık, 7. Basım, 2023.

Durmuş, Abdullah. “Doğrudan Satış Yöntemlerinden Çok Katlı Pazarlama (Network Marketing) ve Fıkhi Değerlendirmesi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015), 205-228.

Durmuş, Abdullah. “Vade”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/415-416. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vade>

Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. Dimeşk: Mektebetu İbn Hazm, 2004.

Eğilmez, Mahfi. “Kıyı (Offshore) Bankacılığı”. Kişisel Web Sitesi. <https://www.mahfiegilmez.com.tr>. 08 Nisan 2016. Erişim 02 Nisan 2025. <https://www.mahfiegilmez.com/2016/04/ky-offshore-bankacilg.html>

Eğri, Taha - Zeyneb Hafsa Orhan (ed.). *İslam İktisadında Para*. İstanbul: İktisat Yayınları, 1. Basım, 2020.

Ekici, Şerafettin. “Öğretideki Temel Görüşler Ve Türk Pozitif Hukuku Kapsamında İnternet Alan Adlarının (Domain Names) Ve Alan Adları Üzerindeki Hakkın Hukuki Niteliği”. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 13/1 (17 Temmuz 2023), 409-430. <https://doi.org/10.54704/akdhfd.1222856>

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 5. Basım, 2015.

Erkal, Mehmet. “Nemâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/549-550. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Gönenç, Halil. *Günümüz Meselelerine Fetvalar*. 4 Cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012. Basım, 2012. <https://www.goncakitap.com.tr/gunumuz-meselelerine-fetvalar-4-cilt-takim-pmu1027>

Gözübenli, Beşir. “İslam borçlar hukukuna göre vadeli satışlar ve selem I - Vadeli satışlarda vade farkı problemi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (30 Haziran 1997).

Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. Beyrut: Beytu’l Efkâri’ d-Devliyye, 2005.

Hukuk, Kulaçoğlu. “Haciz Nedir?” *Kulaçoğlu Hukuk Bürosu* (blog), 18 Ocak 2022. <https://kulacoglu.av.tr/haciz-nedir/>

Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân* (nşr. M. Seyyid Kîlânî). Kahire, 1381.

Hüseyinî, M. Reşid Rıza el-. *İslamda Birlik ve Fıkıh Mezhepleri Mezahibin-Telfiki ve İslâm'ın Bir Noktaya Cem'i*. çev. Ahmet Hamdi Akseki. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974.

İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. Şam: Mektebetu İbn Hacer, 2004.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1990.

Kahveci, Nuri. *İslam Hukuku (Eşya-Borçlar-Şirketler)*. 4 Cilt. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2. Basım, 2021.

Kallek, Cengiz. “Mudârebe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/359-363. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Karaman, Hayreddin. “Altın vadeli satılamaz”. *Yeni Şafak* (22 Ekim 2014). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/altin-vadeli-satilamaz-56550>

Karaman, Hayreddin. “Altıncı Bölüm / Diğer Konular / Mezhepsizlik, Şîa ve İbn Teymiyye”. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0196.htm>. Erişim 03 Haziran 2023. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0196.htm>

Karaman, Hayreddin. *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2015.

Karaman, Hayreddin. *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2015.

Karaman, Hayreddin. *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2015.

Karaman, Hayreddin. “Bireysel emeklilik”. *Yeni Şafak* (16 Ekim 2016). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/bireysel-emeklilik-2033531>

Karaman, Hayreddin. “Bireysel emeklilik”. *Yeni Şafak* (07 Aralık 2018). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/bireysel-emeklilik-2048406>

Karaman, Hayreddin. “Borsa”. *Yeni Şafak* (26 Kasım 2015). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/borsa-2023219>

Karaman, Hayreddin. “Devletin borç senetleri”. *Yeni Şafak* (19 Şubat 2012). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/devletin-borc-senetleri-31145>

Karaman, Hayreddin. “Devletin borç senetleri”. *Yeni Şafak gazetesi* (19 Şubat 2012). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/devletin-borc-senetleri-31145>

Karaman, Hayreddin. “Enflasyon ve Faiz”. *Yeni Şafak gazetesi* (10 Eylül 2010). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/enflasyon-ve-faiz-23930>

Karaman, Hayreddin. “Faizci Bankaların Promosyonları”. *Yeni Şafak* (14 Aralık 2018). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/faizci-bankalarin-promosyonlari-2048500>

Karaman, Hayreddin. “Faizli kredi ve zaruret”. *Yeni Şafak* (04 Mayıs 2018). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/faizli-kredi-ve-zaruret-2045504>

Karaman, Hayreddin. “Forex hakkında”. *Yeni Şafak* (26 Mart 2010). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/forex-hakkinda-2029758>

Karaman, Hayreddin. “Forex hakkında”. *Yeni Şafak* (16 Haziran 2016). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/forex-hakkinda-2029758>

Karaman, Hayreddin. “Gelire Endeksli Senetler”. *Yeni Şafak* (02 Eylül 2019). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/gelire-endeikli-senetler-15317>

Karaman, Hayreddin. “GES hakkında”. *Yeni Şafak* (12 Haziran 2022). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/ges-hakkinda-2063167>

Karaman, Hayreddin. *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 37. Basım, 2012.

Karaman, Hayreddin. “Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu”. *Günümüzün Dini Problemleri ve Çözüm Yolları*. 17-24. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.

Karaman, Hayreddin. “-Hac -İmama uymak -BES’te altın fonu”. *Yeni Şafak* (17 Nisan 2022). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/-hac-imama-uymak-beste-altin-fonu-2062619>

Karaman, Hayreddin. “Haremlik-Selamlık ve Kumar”. *Yeni Şafak* (14 Ağustos 2008). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/haremlik-selamlık-ve-kumar-12316>

Karaman, Hayreddin. *Hayatımızdaki İslâm 1*. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 6. Basım, 2012.

Karaman, Hayreddin. *Hayatımızdaki İslâm 2*. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2012.

Karaman, Hayreddin. *Hayatımızdaki İslâm 3*. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2012.

Karaman, Hayreddin. *Hayatımızdaki İslâm (Fetvalar ve Yazılar) 4*. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2016.

Karaman, Hayreddin. *Her Şeye Rağmen*. İz Yayıncılık, 3. Basım, 2004.

Karaman, Hayreddin. “İcare (kiralama) muameleleri”. *Yeni Şafak* (10 Aralık 2015). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/icare-kiralama-muameleleri-2023511>

Karaman, Hayreddin. “İhtiyacın zaruret sayılması ve faizli kredi”. *Yeni Şafak* (19 Ocak 2020). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/ihtiyacin-zaruret-sayilmasi-ve-faizli-kredi-2054009>

Karaman, Hayreddin. “İslam Ticaret Hukuku Kongresi”. *Yeni Şafak gazetesi* (22 Ekim 2015). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/islam-ticaret-hukuku-kongresi-2022551>

Karaman, Hayreddin. “İslam’a Göre Meşru Sigorta”. *Yeni Şafak* (13 Ekim 2016). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/islama-gore-mesru-sigorta-2033453>

Karaman, Hayreddin. *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2018.

Karaman, Hayreddin. *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri 1-2*. 2 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 9. Basım, 2018.

Karaman, Hayreddin. “İslâmî Sigorta”. *Yeni Şafak* (05 Mayıs 2013). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/islmi-sigorta-37547>

Karaman, Hayreddin. “İslami Sigortacılık”. *Yeni Şafak* (04 Mayıs 2014). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/islami-sigortacilik-51621>

Karaman, Hayreddin. “İslamî Sigortacılık (3)”. *Yeni Şafak* (09 Mayıs 2014). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/islam-sigortacilik-3-52266>

Karaman, Hayreddin. *İş ve Ticaret İlmihali*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

Karaman, Hayreddin. *İş ve Ticaret İlmihali*. 1 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2018.

Karaman, Hayreddin. “Karz-ı hasen (faizsiz borç)”. *Yeni Şafak* (18 Haziran 2023). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/karz-i-hasen-faizsiz-borc-4539250>

Karaman, Hayreddin. “Katılım Sigortacılığı”. *Yeni Şafak gazetesi* (05 Temmuz 2018). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/katilim-sigortaciligi-2046345>

Karaman, Hayreddin. “Katılım Sigortacılığı Hayırlı Olsun”. *Yeni Şafak gazetesi* (24 Eylül 2017). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/katilim-sigortaciligi-hayirli-olsun-2040278>

Karaman, Hayreddin. “Katılım sigortacılığı ve bireysel emeklilik”. *Yeni Şafak* (09 Ocak 2022). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/katilim-sigortaciligi-ve-bireysel-emeklilik-2060652>

Karaman, Hayreddin. “Kripto Para Caiziyeti”. *Yeni Şafak gazetesi* (17 Mayıs 2020). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/kripto-paranin-caiz-olup-olmamas-2055151>

Karaman, Hayreddin. “Kripto Para ve Dijital Sistem (2)”. *Yeni Şafak* (29 Ağustos 2021). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/kripto-para-ve-dijital-sistem-2-2059448>

Karaman, Hayreddin. “Kripto paranın caiz olup olmaması”. *Yeni Şafak* (17 Mayıs 2020). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/kripto-paranin-caiz-olup-olmamas-2055151>

Karaman, Hayreddin. *Laik Düzendeki Dini Yaşamak*. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

Karaman, Hayreddin. “Mezhebe Bağlılık”. Erişim 03 Haziran 2023. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0243.htm>

Karaman, Hayreddin. “Network Marketing”. *Yeni Şafak* (03 Ocak 2010). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/network-marketing-20263>

Karaman, Hayreddin vd. *Polemik Değil, Diyalog*. Ufuk Kitapları, 2006.

Karaman, Hayreddin. “Promosyon”. *Yeni Şafak* (23 Ekim 2022). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/promosyon-dhil-birkac-soruya-cevap-2064369>

Karaman, Hayreddin. “Sanal para (bitcoin, bitpara)”. *Yeni Şafak* (30 Kasım 2017). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314>

Karaman, Hayreddin. “Sigorta (3)”. *Yeni Şafak* (08 Kasım 2015). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/sigorta-3-2022880>

Karaman, Hayreddin. *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2023.

Karaman, Hayreddin. *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2023.

Karaman, Hayreddin. *Sordular Cevap Verdim Fetâvâ-yı Hayriyye*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2023.

Karaman, Hayreddin. “Sukuk”. *Yeni Şafak* (16 Eylül 2019). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/sukuk-2034038>

Karaman, Hayreddin. “Sukuk (sat-kirala, kira sertifikası)”. *Yeni Şafak* (16 Eylül 2019). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/sukuk-sat-kirala-kira-sertifika-2034092>

Karaman, Hayreddin. “Şirketlerin hisse senetlerine yatırım”. *Yeni Şafak* (24 Nisan 2022). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/sirketlerin-hisse-senetlerine-yatirim-2062697>

Karaman, Hayreddin. “Tevrük”. *Yeni Şafak* (02 Kasım 2018). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/teverruk-2047946>

Karaman, Hayreddin. “Tevrük ve vadeli işlemler”. *Yeni Şafak* (27 Kasım 2015). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/teverruk-ve-vadeli-ilemler-2023239>

Karaman, Hayreddin. “Tevlat Dergisi”. *Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakülte Dergisi* 1/1 (2020), 231-238.

Karaman, Hayreddin. “Üretim ortaklığı”. Kişisel Web Sitesi. *Üretim Ortaklığı-Makale*. Erişim 01 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/makale/1426.htm>

Karaman, Hayreddin. “Üretim ortaklığı | Hayreddin Karaman”. *Yeni Şafak* (04 Aralık 2015). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/uretim-ortakligi-2023387>

Karaman, Hayreddin. “Yine kripto para konusu”. *Yeni Şafak* (31 Mayıs 2020). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/yine-kripto-para-konusu-2055246>

Karaman, Hayreddin. “Zaruretlar Yasakları Kaldırır”. *Yeni Şafak gazetesi* (10 Mayıs 2018). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/zaruretlar-yasaklari-kaldirir-2045582>

Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd el-. *Bedâ'î'u's-şanâ'î' fî tertibi's-şerâ'î'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.

Kaya, Eyyüp Said. “Hayrettin Karaman ile Türkiye’de Fıkıh Çalışmaları Üzerine”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (2013), 231-237.

Kaya, Süleyman vd. (ed.). *İslam İktisadı Üzerine Söyleşiler İslam İktisadının Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2. Basım, 2019.

Kaya, Süleyman. “Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açından Değerlendirilmesi”. *İslam Ekonomisi Ve Finansı Uygulama Ve Araştırma Merkezi (İSEFAM)*, 26 Ocak 2018. <https://isefam.sakarya.edu.tr/kripto-para-birimleri-ve-fikhi-acidan-degerlendirilmesi/>

Koç, Himmet. “Hukuki Açından Banka Teminat Mektupları”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 69/2 (28 Aralık 2020), 567-602. <https://doi.org/10.33629/auhfd.848686>

Koral, Fahriye - Alptekin, Kamil. “Dijital Oyun Bağımlılığı: Bir Derleme Çalışması”. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11 (29 Ekim 2023), 283-308. <https://doi.org/10.54557/karataysad.1237807>

Müslim, Ebu'l-Husayn Muslim b. el-Haccâc en-Neysâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007.

Onay, Cabir. *Çağdaş Bir Fakih olarak Hayreddin Karaman*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Orhan, Zeyneb Hafsa. *Ekonominin Temel Konuları ve İslam Ekonomisi*. İstanbul: İktisat Yayınları, 1. Basım, 2021.

Örten, Remzi - Örten, İpek. *Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2001.

Özdemir, Mücahit (ed.). *İslami Sermaye Piyasalarında Sukukun Rolü*. çev. Şerif Ahmet Saman. Ankara: İSEDAK Koordinasyon Ofisi, 2019.

Özdemir, Recep. *İslâm İktisadı ve Finansı*. İstanbul: Kitâbî, 2. Basım, 2024.

Özdirek, Recep. “Vade Farkı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/416-418. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Özsoy, İsmail. “Faiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/110-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Sancar, Mustafa Afşın. “Türkiye’de Teverruk ve Yeniden Yapılandırmada Teverruka Alternatif Bir Ürün Olarak Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 5/2 (31 Aralık 2019), 169-195.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *Mebhut*. ed. Cevat Akşit. 31 Cilt. İstanbul: Gümüşev Yayınları, ts.

Sezgin, Serra - Uzunoglu, Sarphan. “Loot Box Ekonomisi ve Dijital Karaborsalar: FIFA Örneği”. *The Journal of Social Science* 6/11 (25 Şubat 2022), 125-138. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.1059661>

Şimşek, Murat - Mahmut Samar (ed.). “İslami Finans ve Finansal Teknolojiler (Fintech) Blokzincir-Akıllı Sözleşmeler-Kripto Paralar”. 274. 47. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2020.

Tepeleni, Yael Iba. “Domain Nedir? Yeni Başlayanlar İçin Kapsamlı Bir Rehber”. *wixblog-tr*. 13 Şubat 2022. Erişim 03 Eylül 2024. <https://tr.wix.com/blog/makale/domain-nedir>

Turan, Zübeyir. “Kripto Paralar, Bitcom, Blockchain, Petro Gold, Dijital Para ve Kullanım Alanları”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11/3 (03 Ağustos 2018), 1-5. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.431283>

Ülev, Salih - Eminler, Osman. “Muhafazakâr İş Adamlarının Vadeli Satışlarında Müşterinin Ödemeyi Geciktirmesi Durumundaki Uygulamaları”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 10/1 (30 Haziran 2024), 1-39. <https://doi.org/10.54863/jief.1340973>

Ünlü, Ufuk. “Katılım Bankacılığı ve Sukuk Uygulamaları”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 14 (11 Aralık 2019), 501-523. <https://doi.org/10.18771/mdergi.658004>

Zuhaylî, Vehbe. *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe vd. 9 Cilt. İstanbul: Risale yayınları, 1994.

“🔊 Hayrettin Karaman: Beni Suriye üzerinden Mısır’a götürecek kaçakçıyı vurdular”. haz. GZT. Yayın Tarihi 30 Eylül 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=NVOWqbwsFHM>

Vikipedi. “Ağ pazarlama”. 16 Mart 2025. Erişim 16 Mart 2025. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=A%C4%9F_pazarlama&oldid=33671743

“Banka promosyonu ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 08 Eylül 2024. [https://sozluk.gov.tr/?kelime=banka promosyonu](https://sozluk.gov.tr/?kelime=banka_promosyonu)

“Bilim Terimleri Sözlüğü”. Erişim 03 Mart 2025. <https://terimler.org/>

“Bireysel Emeklilik ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 24 Ağustos 2024. [https://sozluk.gov.tr/?kelime=bireysel emeklilik](https://sozluk.gov.tr/?kelime=bireysel_emeklilik)

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. “Bireysel Yatırımcılara İhraç Edilen Gelire Endeksli Senetler Yatırımcı Kılavuzu”. Erişim 02 Şubat 2025. <https://www.hmb.gov.tr/yatirimcilar-icin-bilgiler>

“Bono Nedir? Şekil Şartları Nelerdir? - Sinan Eroğlu Hukuk Bürosu”. Erişim 02 Mart 2025. <https://www.sinaneroglu.av.tr/bono-nedir/>

“Borsa ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 08 Eylül 2024. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=borsa>

“Dropshipping (Stoksuz Satış) Nedir? Nasıl Yapılır?” Erişim 01 Nisan 2025. <https://ikas.com.tr/blog/dropshipping-nedir-dropshipping-nasil-yapilir>

“Enflasyon ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 09 Mart 2025. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=enflasyon>

Terimler Sözlüğü. “Faktoring”. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Resmi Web Sitesi. Erişim 08 Eylül 2024. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Egitim-Akademik/Terimler+Sozlugu>

İntegral Yatırım. “Forex nedir?” İntegral Yatırım Menkul Değerler A.Ş. Erişim 16 Mart 2025. <https://integralyatirim.com.tr/forex>

TDV İslâm Ansiklopedisi. “Hayreddin Karaman”. Erişim 02 Haziran 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hayreddin-karaman>

“II. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi ‘Günümüzdeki Meseleler’ Sonuç Bildirgesi”. *Yeni Ticari Uygulamalar*. 13. Konya, 2015.

Koru Sağlık Grubu. “Koru Sağlık Grubu | Koru Hastaneleri”. 25 Kasım 2022. Erişim 03 Nisan 2025. <https://www.koruhastanesi.com/images/logo.png>

“Kredi Kartı ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 15 Ağustos 2024. [https://sozluk.gov.tr/?kelime=kredi kartı](https://sozluk.gov.tr/?kelime=kredi_karti)

Türkiye Finans. “Kredi Kartları | Bireysel”. Erişim 09 Mart 2025. <http://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/sayfalar/kredi-kartlari.aspx>

“Kredi ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 09 Mart 2025.
<https://sozluk.gov.tr/?kelime=kredi>

“Kripto paraların kullanımının dini hükmü nedir?” Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 04 Aralık 2017. <http://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/1375/kripto-paralarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir>

Kur'an-ı Kerim. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2017.
<https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf#reload>

“Leasing (Finansal kiralama) sistemi ile alışveriş caiz midir? Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu”. Erişim 15 Mart 2025. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/972/leasing-finansal-kiralama-sistemi-ile-alisveris-caiz-midir>

Erişim 28 Haziran 2025. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=piyango>

“Portföy ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 08 Eylül 2024.
<https://sozluk.gov.tr/?kelime=portföy>

Türkiye Finans. “Sigorta Nedir? Sigorta Çeşitleri Nelerdir?” Erişim 28 Haziran 2025.
<http://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/blog/sayfalar/sigorta-nedir.aspx>

“Teminat Mektubu ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 03 Mart 2025.
[https://sozluk.gov.tr/?kelime=teminat mektubu](https://sozluk.gov.tr/?kelime=teminat%20mektubu)

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası- Terimler Sözlüğü. “Türev İşlemler (Derivative Transactions)”. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Resmi Web Sitesi. Erişim 30 Haziran 2025.
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/banka+hakkinda/egitim-akademik/terimler+sozlugu/>

<https://www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm>. “www.hayrettinkaraman.net”. Kişisel Web Sitesi. Erişim 02 Haziran 2023. <https://www.hayrettinkaraman.net/kimdir.htm>